

ARNOŠT HELLO

m í s k y v á h y

Stará Říše na Moravě

Pánu

Boh. Chlumeckému ,

příznivci Dobrého
Díla ve Staré Říši ,

pozdravení !

„Kdo zvažil na váze hory ?“
táže se prorok Isaiáš v ka-
pitole 40. Shakespeare, Goethe
a jiné „hory“ jsou zde, mys-
lím, dobře zvaženy .

Josef Florian

MÍSKY VÁHY

Josef Florian

A R N O Š T H E L L O

M Í S K Y V Á H Y

P ř e l o ž i l

Josef Florian

1 9 3 2

V e S t a r é Ř í š i n a M o r a v ě

Důstojnému Pánu

DRU JANU STRAKOŠOVI

a jeho příteli p. **VÁCLAVU K.**,

kteří Božím řízením přišli právě včas, aby
to nebyly Misky Váhy podle starověkého
„vae victis“,
v díkůčinění a na památku takového ne-
tušeného vysvobození

upřímně věnují vydavatelé Dobrého Díla

PŘEDMLUVA

Lačněl jsem a žíznil jsem po Spravedlnosti, chtěl jsem ji konati, chtěl jsem ji mysliti; chtěl jsem ji mluvit. Chtěl jsem postavit na jejich místo lidi a věci, chtěl jsem si vzít jejich míru, a ji dát.

Chtěl jsem zvážiti jistá díla a určití jejich váhu.

Chtěl jsem říci, co se mi zdálo pravdou, nestaraje se o přijatý a vžitý blud.

Chtěl jsem vrhnouti pohled v stranu jistých hlav, abych viděl, jsou-li vysoké, jak se říkalo.

A řekl jsem, jakou velikost se mi zdály mít.

Šel jsem s váhou intelektuálním světem, při vážení jsa bedliv na jazyček a při měření užívaje jen jednoho měřítka, i nechal jsem misky stoupati nebo klesati, jak chtěly, ponechány byvše zákonům rovnováhy.

Kapitoly této knihy nejsou slepeny nějakou jednotou mechanickou. Jsou spojeny, neklamou-li se, jednotou organickou.

Touto jednotou jest hlad a žízeň po Spravedlnosti.

Nuže hlad a žízeň běží, kam chtějí, a já je nechal, at běží.

Hlad a žízeň jsou symboly Žádosti a Žádost jest Předchůdkyní Spravedlnosti.

Jest mezi těmito dvěma slovy: Žádost, Spravedlnost, tajemný a hluboký vztah. Kdo-
koliv má v sobě Žádost, má před sebou Spra-

vedlnost jako chléb svého hladu a víno své žízně.

Daniel znamená Spravedlnost Boha, a Proroku, jenž měl toto jméno, dostalo se od anděla onoho druhého jména (arci dovoleno-li říci, že to bylo jiné jméno), Muž Žádosti.

Chtěl jsem vyzdvihnouti kritiku dosti vysoko, aby mohla přestati býti drážděním, a státi se upokojením.

Chtěl jsem ji postaviti dosti vysoko, aby mohla ovládnouti prach a kouř boje.

Neboť po žádosti třeba jmenovati Spravedlnost, a po Spravedlnosti třeba jmenovati Pokoj.

Nemluvím o negativním pokoji němých, kteří na sebe hledí a ni hlásky nevydají; mluvím o pokoji slavném, o tom, jenž zpívá.

Přál bych si, aby toto dílo Žádosti a Spravedlnosti bylo také dílem Pokoje.

Chtěl bych, aby kritika si sedla velmi slavnostně na horu.

Čím však jest kniha před těmito slovy: Žádost, Spravedlnost, Pokoj? Kdo budemoci změřiti její bezmocnost? Kdo budemoci změřiti její slabost a odpor roztržitosti, a rozsáhlost pouště, v níž její hlas bude křičeti?

Tato roztržitost světa není z moci, ale jest ze zmrtvělosti, a co více vzdoruje než tato zmrtvělost? Zaslepenost malicherností jest obluda o stotisíci tvarech. Někdy malichernost jeví se malicherností, někdy se přestrojuje a běře na se vážná vzezření. Její pom-

pesní průvody, jež mají křest za nepřítelé,
vystrojují ji v tragické kostýmy, jež by rády
byly slavnostní. Armáda Malichernosti má
svou lehkou jízdu, má také svou artilerii.

Vím, proti ní mám svou slabost, a hledám
v modlitbě ranní zbraně, jichž nemám:

Jesu, Deus fortis, miserere nostri.

„Ježíši, Bože silný, smiluj se nad námi.“

A v modlitbě večerní:

Foederis arca, ora pro nobis.

„Archo úmluvy, oroduj za nás.“

A archa úmluvy značí zde Pannu strašlivou,
hroznou jako vojsko v bitvu uspořádané.

Prosím všech, kdož otevrou tuto knihu,
aby vzpomněli slabosti toho, kdo ji psal, a
aby pozdvihli pro něho oči, hlasu a rukou
k tomu, kterýž jest Bůh silný, a k té, která
jest Archou úmluvy.

Arnošt Hello.

SVĚTLO A DAV

Mezi nejosudnějšími bludy, jež užírají lidstvo, chci vyznačiti jeden, jehož pohromy jsou nespočetné. Tento blud je tím záhubnější, že dostává na lep často muže dobře smýšlející, a láme jim zbraně v ruku.

Tento blud jest takovýto:

Mnoho lidí před nejvznešenějšími principy metafysiky říká:

„Co mi do toho?“

„Transcendentní theorie, at jsou falešné, at jsou pravé, nevnikají do davů. Já chci konati dobro; nuže, jsem obklopen lidmi, kteří nečetli ani velké filosofy pravdy, ani velké filosofy bludu. Jsou to hříčky ducha, jež nevedou svět. Dejte nám věci praktické.“

V mínění lidí prostředních principy nejsou věcmi praktickými.

Snažně prosím těch, kdož chtějí konati dobro, aby poslechli, co jim teď povím:

Vždy a všude ty nejsubtilnější principy metafysiky pořádají davy, jež nemají ani potuchy o metafysice, arcit nikoliv přímo, ale nepřímou. Soukromý život lidí ve svých nejskrovnějších podrobnostech jest překladem přijaté metafysiky, a tento soukromý život je tím špatnější, čím obecněji a čím déle převládla metafysika bludu. Každý člověk, jenž jedná, jest poslušen, at už jedná dobře nebo zle, velmi hluboké metafysické nauky, o níž on skoro nikdy neví, ale o níž vědí za něho jiní.

Vy, kdož se štouháte lokty na ulici a kdo

pravíte: C o m i d o t o h o? před vznešenými pravdami, o nichž věříte, že jsou abstraktními, podobáte se pekaři, jenž míse těsto před svou pekárnou, mluvil by o světle a říkal by: C o m i p o n ě m? Řeklo by se, když posloucháme lidi, že mezi paprskyslunce a chlebem, který jedí, Bůh nezavedl žádného vztahu. Nevědí, jak zraje obilí. Zapomínají světla, živíce se jím.

Duch Svatý právě sestoupil na svátkové večeřadlo, a ten, který se třásl před služkou, totiž před míněním, Petr, syn Jonášův, neměl již strachu z ničeho. Za krátko potom Pavel padá na cestě do Damašku. Vstává, šílený láskou. Vlekou ho před Areopag, aby ho znova slyšeli. A vskutku, mluví o Bohu, a praví:

In ipso enim vivimus, move-mur et sumus.

Nebot v něm máme život, pohyb a bytí.

K takovému slovu, zdá se mi, že slyším smáti se mnoho posluchačů. Poslechneme si tě jiného dne, praví potichu. Snad se jim jevil skoro nevinným, když ho nalézali tak nesmyslným. Slyším je, jak se smějí; ale zdá se mi, že vedle nich pozorují, jak jedním člověkem to otřásl. Tento člověk se procházel jednoho dne v Heliopoli ve společnosti Apollopohanově. Oba pozorovali, že slunce změnilo své obyčeje. Jestli, praví Apollopahan, nějaká revoluce ve věcech božských.

Buď Bůh trpí, odpověděl jeho přítel, nebo cítí soustrast s utrpením.

Přítel Apollophanův zasedl v Areopagu vedle těch, kteří se smáli, když mluvil svatý Pavel. Myslím, že ve chvíli, když zavzněl v ohradě Areopagu hlas, který pravil: *In ipso enim vivimus, movemur, et sumus*, přítel Apollophanův, vychovanec starověké moudrosti, jenž co nevidět stane se doktorem Moudrosti věčné, Diviš Areopagita, jenž se pak bude nazývati svatým Divišem, vzpomněl si na zatmění Heliopolské, na temnoty velkého Pátku, a zachvěl se v hloubi duše své pod dechem Boha, jenž šel mimo.

O, mistře nás všech! svatý Diviši, jehož svět nezná, velikáni se živili tvou podstatou, lidstvo se živilo z velkých mužů, a toto století hluboce tě zapomnělo. Kdybych měl chuť se smáti v této chvíli, uvedl bych tituly knih, jež čtou tito mužové, kteří nechtou tebe. Ale nemaje pro tuto chvíli chuti smáti se, raději je nechám čísti jejich knihy, a budu patřiti, o můj mistře, na tebe ve světle, v němž jsi. Toto světlo jest velmi vysoko. Řeklo by se, že Bůh, když chce býti od nás viděn, staví se do směru našich duší. Sleduje naši zálibu. Takto rybáři byli chyceni zázračným lovem, a od té doby lovili lidi.

Takto králové magové, králové astronomi, zvyklí pozorovati hvězdy, byli uchváteni a strženi hvězdou. S nebe spadlo světlo, které je přivedlo ke kolébce Betlémské, protože jejich pohledové milovali nebe. Nuže, slunce to bylo, a slunce v ztmění, jež přineslo Di-

višovi první zvěst, zvěst ještě neurčitou, o událostech na Golgotě. Druhé zvěsti se mu dostalo Slovem, jež tu právě zastupoval svatý Pavel. A bylo mu určeno, aby slyšel rozmluvu s Hierotheem. Zdá se, že vzpomínka na slunce zatmělé osvěcovala v jejích hlubinách nauku svatého Diviše. Zamířil svým orlím pohledem v tu oblast, kde se křížují světlo a temnota, nad zřecí obzor lidí.

Tuto podávám několik řádků, jež připomenou těm, kdož jej znají, a jež ukáží ostatním směr pohledu svatého Diviše. Pod tímto pohledem hodlám s důvěrou opisovati tyto řádky; vyšinou snad mnohé z jejich zvyků a budou se zdáti bizarními; ale tato obava mi působí nejméně starostí:

„Trojice nadpodstatná, přebožská, svrchovaně dobrá, vůdce křestanů v posvátné moudrosti, veď nás k té vznešené výši Písem, která uniká jakémukoliv dokazování a překonává každé světlo. Tam bez závoje, samy v sobě a ve své nezměnitelnosti tajemství theologie jeví se v přesvětlé temnotě mlčení, plného hlubokých naučení: v temnotě podivuhodné, která září ve skvoucím bleskotání, a která, nemohouc býti ani viděna, ani uchopena, zaplavuje krásou svých ohňů duchy svatě oslepené. Taková jesti modlitba, již k tobě vznáším.

„Pro tvé blaho to pravím, ó šťastný Timotheji, bez oddechu se cvič v rozjímáních mystických; ponech stranou smysly a usuzování rozumové, všechno hmotné a inte-

lektuální, všechny věci, jež jsou, i ty, jež nejsou, a nadpřirozeným vzmachem spojujte se co nejvniterněji s Tím, kterýž jest vyvýšen nad všelikou podstatu a nad všeliký pojem. Neboť právě tímto upřímným, spontanním a úplným vzdáním se sebe samých a všech věcí vrhnete se, svobodni a oprostěni ode všech překážek, do tajemné nádhery božské skrytosti (temnoty).“

A jinde (používám stále podivuhodného překladu Mgr. Darboy):

„Toužíme vstoupiti do této nadsvětelné skrytosti, a viděti a poznati určitě skrze naše oslepení a naši mystickou nevědomost Toho, který uniká jakékoliv kontemplaci a jakémukoliv poznání. Neboť teprve ten vpravdě vidí a poznává, teprve ten chválí Neko-nečno způsobem všepřesahujícím, kdo dí, že z toho všeho, co tady jest (podle našich pojmů jsoucnosti), nic jím není.“

„Tak právě, kdo tvární surovou hmotu v ušlechtilý obraz, odklízí části vnější, jež zastíraly pohledu tvary vniterné, a vybavuje utajenou krásu pouhým tímto odstraňováním.“

A jinde:

„Temnoty prchají před světlem, zvláště před hojným světlem; nevědomost se opravuje poznáváním, zvláště vědomostmi rozmanitými. Tak tomu není s nevědomostí mystickou, která není nějakým nedostatkem, ale svrchovaností vědy . . . A jestli, vidouce Boha, chápeme, co vidíme, tu jsme ne-

zírali na Boha, nýbrž na některou věc, která jest od něho, a kterou můžeme poznati. A tato naprostá a šťastná nevědomost ustavuje právě vědu toho, jenž převyšuje všechny předměty lidské vědy.“

A jinde:

„Ano, věčnost a čas pocházejí od něho, a On, princip bez počátku, stvořil bytosti, ať jsou jakékoliv, a trvání, jež měří jejich bytí. Všechno má k němu vztah, a nic mune zůstává cizím. Jest dříve než všechno, a všechno trvá v něm. Jedním slovem, každá věc, ať jakákoliv, jest, chápe se a udržuje se v Tom, jenž předchází bytí. Bytí se jeví jako účastenství kořenné, základ všech ostatních; chápeme opravdu, že bytí o sobě má prvenství nad ostatními dary, udělenými tvorům, nad životem, moudrostí, skutečnou podobností s božstvím; a necht jsou tvorové jakýmikoliv dokonalostmi ozdobeni, bytí jest prvotní účastí, již přijímají. Ba nad to: tyto účasti, jež jsou základem různých substancí, mají samy svůj základ v účasti bytí nutného, atd., atd.“

Tento svatý Diviš, jenž mluvil s takové výše, nepovažoval se přece než za rozšiřovatele. Dával na dosah všech božská tajemství, jichž mu poskytl blažený Hierothes, Hierothes jeho učitel, učitel svatého Divíše! Hierothes, jenž mluvil přátelům o Slově vtěleném, v hodinu, kdy právě se loučila se světem u svrchovaném pokoji svatá Maria, matka Boží, bez hříchu počatá.

Každé slovo, praví svatý Diviš, selhává

po slově Hierotheově. A omlouvá se, že píše! Jest cosi dojemného a vznešeného v této omluvě. Jestit to naivita velikosti, která obdivuje bez výhrady; tot plnost nadšení. Svátý Diviš se stále diví, že mluví, on, jenž slyšel, jak mluvil Hierothes!

„Ale, praví, poněvadž Hierothes vykládal svou nauku způsobem opravdu povzneseným, a podával všeobecné myšlenky, a že pod jedinkým slovem skrýval mnoho věcí, my všichni, kdož jsme učiteli duchů, ještě nováčků v dokonalosti, dostali jsme příkaz osvětliti a rozvinouti, v jazyku přiměřenějším našim silám, tak hluboké a tak stručné myšlenky o tomto mocném duchu . . . A věru, dívám se naň jako na vůdce duchů, pokročilých v dokonalosti, jako na druhé Písmo, které jde v zápětí inspirovaným zvěstem Apoštolů, atd., atd. Já pak podle své moci budu rozšiřovati božská tajemství každému, kdo jich potřebuje jako já. Měl jsem tedy pravdu, když jsem pravil, že tento intuitivní pohled a to povznesené vyučování duchovního smyslu svatých Písem vyžadují veškeré síly zralé mysli: že však poznání a rozvinutí elementárních přísluší mistrům a méně schopným žákům.“

Takto tedy svátý Diviš, tento doktor vědy transcendentální, podával toliko svým žákům první základy neslýchané té vědy, již mu zjevoval nesmírný Hierothes, člověk, jehož nazýval důstojným panegyristou Božství.

Často jsem se přenášel myšlenkou k blaženému Hierotheovi a svatému Diviši, abych slavil, seč jsem byl, přes ty věky, jež by nás rády odloučily, svátky jejich vznešených rozhovorů. Nastřážíval jsem ucho a nořil v proud historie, abych se pokusil zachytiti jejich slova ve vzduchu, chtěl jsem dýchat jejich vůni. Pozoroval jsem na písku šlépěje kroků svatého Divíše, putujícího do Jerusalema. Svatý Diviš přál si viděti, dříve než zemře, svatou Marii, matku Boží, Ženu oděnou sluncem a svěřenou svatému Janovi. Svatý Jan to byl, jenž uváděl věřící k Marii. Svatý Pavel dal svatému Diviši doporučující list na tuto návštěvu.

Svatý Diviš opravdu uzřev na vlastní oči Marii, svatou Pannu, napsal svatému Pavlu:

„Diviš, služebník Kristův, nádobě nebem vyvolené, Pavlovi, svému vychovateli a učiteli, pozdravení:

Vyznávám před tebou, Pane můj učiteli, před více než andělskou Velebností přesvaté mateře Našeho Pána Krista Ježíše, na niž jsem právě patřil svým smrtelným zrakem před všemohoucností Boží, dobrotou a milostivostí Spasitele, kterýž mi dopřál viděti svou matku, že když mne Jan, vrchol Evangelia a proroků, jenž spoután ve vězení těla, září již jako slunce na nebesích, uvedl k převznešené Panně, jasnost tak veliká, tak nesmírná, tak božská mne obklopila zevně i uvnitř, tak živé světlo zalilo mou duši a s takovou plností tak veliká hojnost všech nej-

výbornějších vůní mne prolnula, že ani moje bídné tělo, ani můj zkrúšený duch nemohli snést líbeznosti a nesmírné tíhy takového blaha. Srdce moje umdlelo, a duch můj se zapotácel, přemožen byv velebností tak veliké slávy. Ano, беру za svědka toho Boha pravdivého, jehož přítomnost se projevovala v této nepodobné Panně; kdybych nebyl býval osvícen nebeským naučením, jehož se mi od tebe dostalo, byl bych myslil, že jest pravým Božstvím, předmětem veškerého klanění, neboť nemohl jsem si představit v blažených řádech duchů, patřících přímo na Boha, ani více slávy, ani více blaha, než jakého já zakoušel, jakkoliv zcela nehoden, já tehdy tak šťastný, a teď tak nešťastný. Díky Bohu nejvyššímu a nejdobrotivějšímu, díky Panně Marii a převýbornému apoštolu Janovi, díky i tobě, Vrchole slavný, vítězný vůdče Církve, že jsi mi opatřil tak nebeské divadlo a přivodil mi tolik blaha. S bohem¹.”

Nad devíti kůry Andělů, nad všemi stvořenými horami známými a neznámými, nad plameny, sněhy a orly, taková tedy jest na úsvitě Církve svatá Maria, matka Boží, a vidíte, jak na ni patřili ti, kteří co nevidět změní tvář světa. Svatý Diviš zapálil se od ní, aby sám svítil a hřál, jako u planoucího krbu.

Nuže od té doby, od Hierothea, od svatého Divíše svět jest obráběn tímto světlem,

¹ Tento list jest v díle kněze Begela: *Život svaté Panny* podle tradice.

jež přijímá, a tímto teplem, jež pocítuje, často, aniž tomu chce, a velmi často, aniž to ví. Všichni se nepohroužili do sublimních hlubin filosofie katolické: a přece, hle, popatřte na zeměkouli: jen podle toho, jak se toto světlo přibližuje a vzdaluje, přibývá nebo ubývá vzdělanosti: podivuhodné pravdy, o nichž obecný lid myslí, že jsou zbytečnými jeho životu praktickému, jsou na prospěch jak tělům, tak duším: paprsky, o nichž se domnívají, že jsou tak vzdáleny, působí na ně ve dne v noci. Katolická orthodoxie bdí nad touto zemí, a když se útočí na tuto orthodoxii, země se třese, a sama ani neví proč.

Slepí říkali za všech dob: „Co má z toho můj praktický život, vím-li, zda Duch Svatý pochází nebo nepochází od Otce a Syna?“

Patřte na zeměkouli: srovnejte kraje, jež tvrdí, s krajinami, jež popírají: rcete, která krajina plodí světce? Pomněte vniterných a tajemných vztahů světla a potravy. Právě jsem jmenoval slunce a chléb. Arciť světlo a teplo, jež padají v záplavách v požehnaných polích na zlatou žeň, nepodobají se kousku chleba. Kdyby lidé byli tak neuznalí k řádu fysickému, jak jsou často k řádu mravnímu, řekli by při chlebě: co nám záleží na světle? co nám záleží na teple? A přece, co jest chléb, ne-li paprsek slunce, vymísený a zhnětený s hmotou pozemskou prací člověkovou?

Uvidíme v jiný den, kterak v řádu zla slučují se věci, kterak člověk, jenž pracoval, jenž by si měl pak odpočinouti, místo aby si od-

počal, zaslepuje se a páchá bez výčitek zlo na zlo, když před tím konal dobro bez lásky. Směšuje dobro a zlo, praví: Co na tom záleží! Nečetl Hegela, ale dýchal ho ze vzduchu, a niž o tom věděl, a praví podle sebe: Bytost a nicota jsou totožny.

Rolník, který neumí čísti, ale který v tu chvíli, kdy obrací zemi, zastavuje se a smeká klobouk, když zvoní Anděl Páně, živí se světem a potřebuje Boha.

Nikdo nezná v jeho úplnosti a v jeho podobnostech účinek světla na svět, nikdo nemůže věděti, jaké dobro způsobí slovo pravé, jaké zlo přivodí slovo nepravé. Nikdo nemůže sledovati své slovo prostorem, aby bděl nad jeho odskoky a zásahy. Nikdo nemůže uložití vzdáleným účinkům pravdy, vzdáleným účinkům bludu meze, jež by jim chtěl uložití. Žádný člověk, ve chvíli, kdy útočí na nedotknutelnou orthodoxii, byt to bylo na bod sebe vzdálenější života praktického této orthodoxie, žádný člověk nemůže věděti, jakým činem se vyjádří jednoho dne v řádu dění jeho negace.

Podivuhodná Jednoto Církve! Slavnostní spojitosti řeči, kterou nic nepřerušuje! Ustavičnosti slova, ježto stále oznamuješ věkům, které pomíjejí, pravdu, jež nepomíjí! Slovo, jež nemůžeš klamati, pravíš mi, co jsi pravilo svatému Diviši! všechnose od té doby změnilo, jen ty ses nezměnilo! A děvčátka, jež přistupují ponejprv ke stolu Páně, tvrdí v bílých šatech, co tvrdil svatý Pavel!

O Petře, Petře (Skálo!), mnoho se jich od tebe odtrhlo, všichni by byli měli konati své dílo pod ohněm tvých zraků; ale my, my ti pravíme, co jsi ty pravil Ježíši Kristu: Ty máš slova života věčného! Když ty mluvíš, ó Šimone Petře, mlčení se rozhostí od končin nebes až do končin země, a tvorstvo tě poslouchá. I ti, kdož tě neuznávají, naši odštěpení bratři, kacíři, rozkolníci, jsou pohnuti, když mluvíš. I uším těch, kteří tě neznají, hlas tvůj, Šimone Petře, nepodobá se žádnému jinému. Až kam dohlédám do předu, do zadu, jsem obklopen nepřetržitostí tvého Slova: tvé Slovo, ó Šimone Petře, vyučovalo svatého Diviše a vyučuje čínské děti, jež křtí naši missionáři! Pozdravuju vědu a víru, jež se spojují v Jednotě. Tobě, kolem něhož se ubírá národ za národem, kolem něhož přecházejí pokolení, hladovějící posvětlením, k němuž se blíží zástupové s hlavou odkrytou, tobě padám k nohám, ó starče nesmrtelný, opatrovníče klíčů třikrát svatých, představiteli světla nestvořeného a jeho hlase neomylný.

TEMNOTY A DAV

Studovali jsme účinek světla na lidský dav.

Studujme dnes účinek temnot.

Poblouzení jest negace, která obyčejně se představuje zprvu ve způsobě tvrzení (kladu).

Každé století má své poblouzení.

Protože je třeba přijít na pomoc devatenáctému, upřeme svůj pohled na blud století devatenáctého.

Až dosud století slabikovala abecedu lži; jedno popíralo jednu pravdu, století následující popíralo druhou; rozkládala se, popírala se. Historie popírala po kusech: neodvažovala se popíratí v celku.

Některý člověk popíral pravdu s tváří učenou; měl žáky. Jeho žáci sami měli nikoliv za žáky, nýbrž za následovníky ty, kteří měli zalíbení ve vzpouře: mistr začínal obyčejně tím, že jim slíboval všem osvobození myšlení, za chvíli pak jim ukládal všechny své osobní výmysly, jak mu je rozmar přinášel, a nakonec je proklínal pro jejich neposlušnost.

Ale popud smrtivý byl dán: když se pozdvihla válka mezi mistrem a žáky, duch bludu dokončil své dílo.

Tu z Církve zazáří pravda jasem světlejším, a sice ta, na niž bylo právě útočeno. Klad a zápor hledí na sebe, a každý z nich táhne za sebou své přátele. Váhou naší je naše láska; každý člověk tíhl tam, kam jeho láska ho pudila.

A teď přistupme k století radikálnímu. Nepře se již o to neb ono dogma. Ve své části satanské století devatenácté všechno popírá. Popírá v celku. Popírá absolutně. Dělá, co nedělali jeho otcové.

Ú t o č í n a B y t í. Vrhá Bohu v tvář absolutní N i k o l i v, jež jindy rty lidské se bály vysloviti.

A poněvadž jest učené jako nějaký doktor, toto devatenácté století praví k Jahve: „Jsem tvůj stvořitel. Jsi dítě mé myšlenky. Nemáš bytí, než pokud se mi zdá ti ho dopřáti. Jsi poněkud, když jen na tě myslím. Kdybych na tebe nemyslel, nebyl bys. V h o d i n ě p ř í š t í, p á n o v é, s t v o ř í m e B o h a.

„Jeho podstata jest závislá od ponětí, jaké o něm mám.“

Tak tomu jest: devatenácté století vystupuje na horu, a praví k tomu, jenž mluvil k Mojžíšovi v hromu a blescích:

„Já, člověk, jsem Ten, kterýž jsem; a ty, Bože, tys ten, kterýž nejsi.“

Člověk se našel, jak říkal Bossuet. Bylo mu dáno klamati duchy a holedbati se, že překonal i zákony myšlení.

Intelligence, která sama sebe používá, aby popřela pravdu, obrací se proti Bohu. Ale zdá se, že Hegel jest příkladem a typem toho převrácení. Jsa postaven před tento problém, nevyhnul se mu, aniž ho zmenšil; on jej obrátil. Učinil přímo opak toho, co měl učiniti. Zhustil temnoty.

Hegel jest knížetem tohoto věku. Od té,

co promluvil, všichni nepřátelé světla opakuji jeho slovo, každý po svém. Právě on prohlásil nynější negaci světa.

Nuže, myslíte, že Hegel, aby strhl za sebou století, mluvil jazykem lidu?

Udál se pravý opak. Hegel mluvil jazykem metafysickým, jazykem zježeným, neohobným, barbarským, pro Francouze nečitelným.

Kdybych se pokusil naučiti vás jeho theorii o bytnosti a mezi, jeho theorii o rovnosti, jeho theorii o totožnosti, asi byste obrátili stránku této knihy, abyste se dostali k řeči rozumné, a řekli byste:

„Člověk, který se klamal způsobem tak temným, tak zvláštním, tak nudným pro obecnost, jistě nikoho neoklamal. Člověk, který při spisování dbá tak málo čtenáře a ani za mák se nepřičiňuje, aby ho zabavil, jistě zůstal sám ve svém oblaku, osamocený ve svém nepřístupném bludu.“

Pravý opakseudál. Kdyby byl Hegel mluvil jazykem lidu, jeho loď by byla ztroskotala o zdravý smysl.

Jsou dvě zbraně proti Hegelovi: hrubý zdravý smysl, a světlo vyšší.

Kdyby byl mluvil jazykem, jímž mluví ostatní lidé, byl by ztroskotal o zdravý smysl.

Obraceje se k několika pobloudilým myslitelům, nenarazil u nich ani o zdravý smysl, jímž pohrdali jako nedůstojným jejich rozumu, ani se nesrazil s vyšším světlem, jehož byli zbaveni. Jeho žáci předložili ho Evropě

přeloženého a změněného. Ve svém překladu vyhnuli se větám, jež by byly příliš zřejmě urážely zdravý smysl. Dbajíce opatrnosti, kterou jejich mistr pohrdal, vočkovali Hegela nepozorné Evropě.

Aby za sebou někdo strhl svět, nestačí mluvit k těm, kteří poslouchají. Jest třeba mluvit k těm, kteří mluví. Třeba udělati obecnostvo spisovatelů. Třeba býti mistrem mistrů.

Míti mnoho čtenářů, to nic není. Tot všední ctižádost duchů bez významu.

Míti žáky, to býti mocností. Člověk, který má žáky, působí, ať v dobrém nebo ve zlém na svět, protože nauky jsou mocné.

Člověk, který uložil hluboko nějakou nauku, pravou nebo nepravou, do hlavy jiného člověka, učinil mnoho dobrého nebo mnoho zlého lidstvu: tento zárodek poroste historií, a bude dán divadlem světu pro jeho radost nebo pro jeho neštěstí.

Opustme území vědy zbloudilé: přistaňme k břežům, kde se tlachá, kde se tlachá jalově a marně. Všude uslyšíme ozvěny hlasu Hegelova.

Lidičci, o nichž tuto mluvím, znají málo toho, jehož jsou nepřímými žáky v třetím nebo čtvrtém pokolení. Svlekli ho z jeho přísnosti, odrhli jeho jazyk ze všech hrbolatostí. Zbavili ho jeho smělosti. Dávají Němci Hegelovi svou postavu, svůj kabát a svou bílou kravatu. Provádějí ho na jeho potrestání po svých salonech, procházejí se s ním v salonech, kde

se žvatlá, ano, opravdu, po svých salonech!!!
Duchu bludu a zkázy, ó lháři, který jsi pokoušel Hegela, jak jsi asi pokořen! Kdyby Hegel vešel k desáté hodině večerní do mnoha salonů v Paříži, slyšel by ozvěnu pokroucenou, ozvěnu své strašné věty, jež se stala směšnou. Cítil by snad, že jeho „zlaták“ byl falešný, kdyby viděl z něho tyto „drobné“. Slyšel by rozprávějící lidi z vyšší společnosti, kteří se vidí vážnými, vždyť debatuji, jsou ve filosofii. Nebudou prohlašovati jako on ve vlastních výrazech totožnost Bytí a nicoty. Ale říkají s tváří odměřenou, vážnou, slušnou, zdvořilou, ba i laskavou, blahovolnou, že všechno, nebo ch c e - l i, skoro všechno, jest stejně pravda: že křesťanství jest někdy vznešené, racionalismustěž, a rovněž tak pantheismus; že Víra jest hodna úcty, ale že pochybovačnost jest po své stránce taktéž úctyhodna; že Církev jest podivuhodnou institucí, která mnoho udělala pro blaho lidstva, ale že Luther zasluhuje naši uznalost.

Říkají, že bez pochyby postava Kristova jest podivuhodnou historickou osobností, že Duch Boží, ch c e - l i, mluvil jeho ústy, že však lidstvo již vychází z jeho poručnictví, a že teď nastává emancipace lidského rozumu, mužný věk člověkův.

Což znamená:

„Snad jindy s Duchem Božím šly nějaké výhody; neboť, uvážíme-li vše kolem a kolem, Bůh, chcete-li, má do sebe něco dobrého. Ale tento duch jest nanejvýš schopen řídit

děti u prsu. Teď, když jsme velcí, jest nám třeba bludu, lži. Nač by mi byla moje člověcká důstojnost, ne-li na to, abych se vrhl hrdě s hlavou napřed do nějaké propasti?

Nebo ještě:

„Pravda má svou zásluhu. Neříkám rozhodně, že ne. Snad bychom zacházeli trochu daleko, kdybychom ji popírali. Ale proč ji nesmísiti s jistou dávkou bludu, který by ji příjemně doplňoval? Snad by negace, jemně spojená s kladným tvrzením, zbavila toto tvrzení čehosi těsného, obmezeného, smím-li tak říci, co jest opravdu v každém rozhodném tvrzení poněkud nepříjemno.“

Chtějí dvě Církve, jednu, v níž by bylo možno tvrditi, že Bůh jest, druhou pak, v níž by se popíral? Dáte-li jim otázku v theorii, odpoví: U r č i t ě n i k o l i v.

Dáte-li jim ji však v praksi, odpoví prakticky: c h c e t e - l i.

Myslíte snad, že upřilíšňuju? Nikoliv, podávám to věrně.

To jest při tom šeredné, že místo, aby se obracelo směšno proti těm, kdo si libují v tomto nesmyslu, jímž častují své bližní v malých dávkách a s chladnou tváří, dodává jim pověsti lidí moudrých a umírněných.

Ten, kdo by odpovídal přímo a n o a n e na všechny otázky, jež by se mu dávaly, byl by pokládán vším právem za blázna. Ale ten, kdo napřed řekne skoro a n o, a pak říká skoro ne, a popírá s opatrností, co právě tvrdil s výhradou, ten se pokládá za člověka moudrého.

Odporujte si ve svých řečech prudce a příkře, aniž byste skrývali svých odporů, budete pokládán za blázna.

Odporujte si ve svých řečech s tváří odměřenou, zvolna, vážně, rozšafně, a skryjte své odpory za několik *chcete-li*, budete pokládán za moudrého.

Zdá se vám, že vidíte lékařskou akademii, která by blahopřála choleře, že uvolnila člověka od zdraví a že doplnila úchylnou od pravidla jeho fyziologický stav.

Věřiti, že pravda potřebuje byti doplněna svým opakem;

Věřiti, že blud, legitimní jako pravda, jest jeho legitimním doplňkem a má též práva na lidského ducha:

Takový jest radikální, základní nesmysl, na němž žijeme.

Tento nesmysl, vyjádřený zprvu metafyzicky, přichází pak do květu: zmocňují se ho věty všední, zdvořilé, neurčité; vkluzuje do takových *chcete-li*.

Neformuluje se určitě, ale vloudí se trhlinami zdí, *smím-li tak říci*.

Tvrditi najednou *ano* a *ne* s tváří ztřeštěnou, tomu se říká bláznovství; tvrditi je najednou s tváří hlubokomyslnou, tomu se říká věda.

Tvrditi je najednou s tváří svobodnou, tomu se říká duch moderní.

Ale v tomto posledním případě třeba mnoho obezřetosti, mnoho *snaďa chcete-li*.

Třeba býti zdvořilým s a n o, zdvořilým s n e, blahovolným k pravdě, dvorným k bludu, lhostejným ke všemu a ke všem, aby se hrála tato úloha Philintova, úloha hanebná, směšná, ale pohodlná, když se mluví k lidem jazykem, jemuž nerozumějí.

Nuže, obecenstvo nezná filosofie; tato okolnost dodává mnohým sebedůvěry, již jest třeba, aby se skloňovalo b o n u s, b o n a, b o n u m před těmi, kdož neumějí latinsky.

Otec nevybral by, aby vzdělal svého syna v geometrii, profesora, který by takto zahájil svůj první úkol:

„Dva pravé úhly jsou spolu rovny a nerovny.“

Ale t ýž otec k mravnímu vychování téhož syna vybere snadno profesora, který bude říkati:

„Katholicismus jest výborné zřízení, a protestantism také.“

Řeklo by se, že chceme zlepšiti Bytí, směšující je s nicotou, a opravití odvěkou těsnost Nekonečna šířkou moderního ducha.

Vizte i jinou nakažlivinu, neb jinou tvářnost téže nakažliviny, již doporučím pozornosti myslitelů:

Pýcha a zpozdilost jsou dvě slova synonymní. Pýcha jest zpozdilostí v srdci.

Blud Hegelův zaujímá v intelektuálním rozvratu to první místo, jež jest místem pýchy v rozvratu mravním. Pýcha praví: nicota, toť Bytí. Hegel nemluví jinak; Satan rovněž ne. A formule pýchy jest formulí absurdna.

Blanc de Saint-Bonnet mluvě o člověku pravil toto hluboké a pamětihodné slovo:

„Přetrhuje s Bohem, jenž od něho žádá, aby uchoval pokoru, aby ten kanál souhlasu, jímž přijímá se zásluhou bytí, měl otevřený, přetrhuje svůj kořen v Bytí, znemožňuje božsky svůj vzrůst a své zdokonalení. Pokora jest největším důkazem rozumové činnosti, jaký jen může dáti Bytost stvořená, což bychom nazvali jeho nejvyšší metafysikou.“

Pokora jest opravdu věčným potvrzením nauky o Bytí; pýcha jest jejím popřením (záporem).

Hegel promluvil slovo pýchy a absurdna. Řekl: Bytí a nicota jsou totožny. Smělost jeho zločinu má mne k tomu, abych se podívoval, co by byl mohl vykonati ve směru pravdy člověk, který byl až do krajností ve směru bludu. Toto oko, rozžaté, aby patřilo tváři v tvář slunci Boha, vzbouřilo se proti světlu. Tento děsivý zpronevěřilec neodvrátil se napolo. Patřil temnotám ve tvář.

V řádu intelektuálním jeho napodobitelé, jak jsme právě viděli, nahradili naprostou protikladnost výrazů bázlivým, nepřiznaným, a skoro nepozorovaným usmířením principů kontradiktorních.

Nuže, napodobili pýchu jako napodobili hegeliánské absurdno, totiž z dálky a bojácně.

Pýcha v těchto buržoasních hlavách vzala na sebe formu, již se říká sebeláska, ješitnost.

A protože pýcha, blud jsou principem vše-

ho zla, formule hegliánská vrhá temnoty ve všech směrech. Tot parodie záření.

Filosofie praví zároveň a n o a n e; básník opěvá zároveň dobro i zlo. Slyšte v dolejšku žebře slova člověka opilého; slyšte slova, jež víno pronáší; jak v opojení tak v šílenství najdete usmíření odporů. Jenže ti, kdož se sdružují s absurdnem a s pýchou, sdružují se s nimi podle povahy, dosahu, přirozenosti, návyků své intelligence.

Ale v devatenáctém století blud usiluje o totéž na všech územích. Chce usmířiti, co jest nesmířitelné, a pokouší se o soulad v lůně absurdna.

Mnoho si jich hrá na klouzavých trávnících, na okraji propasti, v níž leží mrtvola Hegelova.

Mnoho se jich podobá Hegelovi, jako člověk, který padá do jámy, podobá se člověku, který padá do propasti.

Duch bludu pokoušeje se o to, aby usmířil nesmířitelné, pokouší se o to, aby zatemnil otázky. Ten neb onen vydává se za křesťana, a rád by usmířil s křesťanstvím úplnou nebo částečnou negaci křesťanské nauky. Odtud ten zmatek.

Nedorozumění a omyly lidského slova budují věž Babelu, a Babel nezachrání nikoho, když přijde potopa.

Ale, ó jazykové ohnivi! ó žhoucí radosti Ducha Svatého! otevřme dvěře a okna! Slyším jakýsi hlahol ve vzduchu! Proti povyku Babelu Bůh staví svou harmonii! Otevřemež

**dvěře a okna! slyším ve vzduchu hudbu, již
Církev slaví svatvečery: jsou to zvony vigi-
lií Letnic!**

SYPČINY

Všichni, kdož mají slovo, diví se lidské nestálosti; nevím proč. Bylo by opravdu zvláštní, aby člověk padlý byl stálý. Jest úsilím Pravdy a Moci, aby ho upevnila. Proč se vně Pravdy a Moci diviti, viklá-li se troska? Jsme troskou, lačnou toho, aby byla zase zbudována. Hned se domníváme, že již držíme tajemství pevnosti a trvanlivosti, a vrháme se na sebe, abychom se znovu vybudovali podle plánu, jež jsme právě upozorovali, hned zase cítíme, jak se kymácí křehká naše stavba při prvním větře, který o nás zavadí, a nástroj nám padá z rukou, a vzdáváme se a pláčeme; a když si poplakali, nejslabší, neschopní, aby nesli vážnost bolesti, j mou se smáti. Ale jaký to smích, tento smích člověka, který se vzdal radosti! Toť nejsmutnější forma lidského vzlykotu!

Slyšte masopustní povyk posledních věků; vizte, jak se mísí smích a slzy, jak se sobě podobají a jak se střídají, jak se přerušují a jak zároveň spolu splývají!

Člověk ztratil víru; pláče: hle, Rousseau. Příliš lehký a ostatně příliš nízký, aby nesl pocit svého neštěstí, směje se: hle, Voltaire. Voltaire a Rousseau jsou dvěma úšklebky zoufalství.

Rousseau má jisté vědomí svého neštěstí; neštěstí Voltaireovo jest nevědomé. Tento člověk jest tak nízko, že jeho smích není ani nucený! Voltaire sestoupil tak nízko, že zabí

(v míře své moci) Boha, člověka, společnost, Umění, směje se upřímně jako hlupec, a tančí po mrtvolách, jimiž, jak myslí, postlal zemi.

Člověk, který ztratil víru, často jí lituje, lituje jí nějaký čas; potom, sestupuje-li v té propasti, jeho lítost uchlapá jak jeho tužby a žádosti; potom, když už jest na dně, opovrhne Nekonečnem. *Quum in profundum venerit, contemnit.*

Význačným pro Voltaira jest právě opovržení Nekonečnem.

Tento smích chce krev, protože nese v sobě jakési zoufalství nepozorované, ale smrtelné. Duše člověková stále si něčeho žádá, stále se něčeho dovolává. Vážné stránce naší bytosti jest třeba řádně odpovídati. Ironie klame a neuspokojuje. Jsou v našem srdci propasti důvěrné a posvátné, z nichž vystupuje, jsou-li prázdné, nevyjadřitelné úpění. Pokoušíte se smáti s klidem, jako člověk dobře vychovaný. Pravím vám, že rouhání není daleko; neboť za člověkem dobře vychovaným jest člověk; pod vaším kabátem jest srdce.

Pod smíchem Voltairovým a bez vědomí posměvače vřela lidská krev; krev lidská chtěla vyjítí, rozkoš a vztek spolu zápasily a spolu se snoubily. Bylo v tom skřípání zubů jako v pekle. Tento výbuch skončil se r. 93; rok ten byl přirozeným jeho výsledkem. Aby byl ukojen člověk, jenž se směje bez radosti, na to všechno lidstvo nemá dosti krve ve svých žilách. Žášt a smrt konečně vyšly ze srdcí sevřených, jež se jimi zásobily. Jen jedné

věci se divím, totiž tomu, že veselost Voltairova se mohla spokojiti s tak málem, že nevystřebala z krve celé lidské pokolení, a že historie pokračovala . . . Přece tedy pokračovala, a ti, kdož přečkali smích Encyklopedie, pohnuti divadlem tolika vražed, změnili náhle tón. Utvořila se nová škola, která místo aby se pořád smála, odhodlala se bez přerušování plakati. Romantismus, takové jest jméno, jež přijala tato škola, má dvojí původ: původ literární, jež jsem vysvětlil jinde, toť vzpoura člověka proti mechanismu pedantů; pak původ citový, jenž jest násilným návratem člověka k vážným tužbám, odloučeným od idejí, schopných ukojiti nebo aspoň vésti tyto tužby.

Každý jinoch, jemuž se nedostalo silné a svaté výchovy, zakouší po nějaký, více nebo méně dlouhý čas, tužby bez předmětu. Celá literatura byla tímto mladým mužem, a tak máte romantismus. Romantismus, toť stav duše, již neštěstí připomenulo vážnou stránku života, a jež naprosto neví o svém cíli a své cestě. Tu zjišťuje své neduhy, aniž jim hledá léků, a slovo lidské není již leč nářkem. Člověk jest unaven bývalým smíchem, jest velmi vzdálen radosti, lká a dovolává se svými křiky čehosi, co nemá jména, a co neodpovídá. Proto také žádost romantická zřiká se jakéhokoliv ukojení, přítomného i budoucího: jest hudebním přijetím organisovaného zoufalství. Hledá se, nenalézá se: a hledající příliš se tomu nediví, neboť co hledal,

toho není. Ví se, že se nenalezne; ještě se hledá, volá se, nic nepřichází; z toho, co se vidí, vzniká nechuť. Žádá se něco jiného, ale co? nic se o tom neví, halí se v malebná roucha tam uvnitř a tak vzniká mlhavá neurčitost vášní. Romantismus jest žádost Nekonečna, sesazeného tím, jenž jest Nekonečno.

Romantismus jest pokusem o mysticismus bez Boha.

Romantismus jest vašeň, která začíná prohlášením, že její předmět neexistuje.

Proto také doba romantismu musela býti poznamenána mnohými pokusy o nová náboženství.

V dobách zmalomyslnění člověk jest náchylen k zbožňování přírody. Hladov jsa zbožňování a nevěda o světě neviditelném, vrhá se na svět viditelný a praví mu: budiž Bohem. Potom, poněvadž tento Bůh není Bohem, člověk se jitří, střídavě pak zbožňuje a proklíná přírodu, která si pod jeho zbožňováním a jeho hněvy vede svou od zimy k jaru a od jara k létu.

A tak 1830 nastupuje po 93. jako 93. nastoupil po Voltairovi, a nic nejde vpřed, a lidská propast zeje víc a více. R. 1830 melodramata chtějí, abychom se podívovali zločinům, o nichž svět se domnívá, že jsou velkolepé; dívky jsou hrdy na to, jsou-li souchoťinářské, a ty, jež jsou souchoťinářské, pohrdají ostatními, tyto ostatní pak jim závidějí, s nadšením kašlají, s radostí hubnou, a snad některé, kdysi dosti nešťastné proto, že měly

zdravé plíce, stávají se souchotinářskými napodobením. Bolest a smrt r. 1830 jsou na denním pořádku. Smích XVIII. století odnášel se na vše, co bylo veliké; člověk hledal v malosti útočiště proti vlastní ironii. Osmnácté století nalézalo směšným všechno, co bylo vznešené nebo božské.

V 1830 člověk se zamiloval do velikosti, a aby se učinil zajímavým svým očím, svedl se v stav, jenž vzbuzoval soustrast. Mučedník všech svých bláznovství, člověk z 1830 zbožňoval ženy, jež ho odsuzovaly k nejhorším mukám. Pro dítě, jež má z jejích slz kratochvíli, byli by rádi na kole ducha vypustili. Vypustiti ducha nakole, takový jest ideál blaha pro pravého romantika. Člověk z 1830 ctil sebevraždu a také opravdu sebevraždou se sprovodoval se světa; divím se, že k tomu nepřičiňoval mučení. Byl by se mrzačil s nadšením, aby na sebe přitáhl podiv jiných i svůj. Shledával se příliš velkým k jednání. Jeho oči přivykaly jistě nemoci, již všechny věci nabývaly pro něho obrovských rozměrů. Voltaire byl toho názoru, že člověk jest trpaslík. Člověk z 1830 vrážel ustavičně lokty v ulici du Bac (Korytné) do obrů. Seběmenší chlapec, který vycházel z koleje vyzbrojen několika rýmy, jevil se sám sobě a svým přátelům jako Titan sražený bleskem, a když na křik takového Tita nezamávaly s jásotem svou zlatou kšticí, náš velikán musel v hold své velikosti zapáliti nějaký ohříváček, aby se pomstil na hvězdách.

Zanícen jsa pro hvězdy vroucí láskou, očekával od nich jakéhos nejasného blaha. Ale hvězdy s obludným nevděkem nechávaly ho bez útěchy: odtud ohříváček nebo věže Notre-Dameské. Patřilo k dobrému vkusu vrhati se s výše dolů. Člověk, uváznuvší na nějakém chrličí kathedrály mezi nebem a zemí, a moha co chvíle spadnouti, byl by svedl toho neb onoho bojácného romantika z 1830 k hrozným hříchům závisti.

Bledí milovníci věci hřbitovních procházivali se dlouho na březích jezer se svými náročnými smutky; potom potkávající se se svými dlouhými vlasy a svými melancholickými tvářemi ve stínu smutečních vrb, napodobovali věštce, a hle, smích, který se vrátil.

Není možno člověku hráti dlouho tutéž komedii, maska spadá s tváře; není možno zastaviti svou loď, zpřetrhají se kotevní lana; není možno říci: takovým jsem; obrátí se vítr, a člověk již není týmž člověkem. Nemá kdy udělati svou podobiznu, změnil se již výraz tváře.

Osmnáct set paděsát děti školní smály se illusím, kterých si nabájily. Osmnáct set třicet už ve dvacátém roce umíralo se starobou.

Pokoušeli se smáti, ale beze zdaru: smích byl tak opotřebován jako slzy.

Synové Voltairovi v nenávisti svých otců vynalézali před třiceti lety nová náboženství.

Vnukové Voltairovi v nenávisti nových náboženství pokoušejí se o to, aby se vrátili k Voltairovi.

Ale atheismus jest tak opotřebován jako nová náboženství, nová náboženství jsou tak opotřebována jako atheismus.

Zůstává nuda.

Ona po každé porážce zajímá a uvěznuje ty, kteří zůstanou na živu.

Smějí se a nudí, pláčí a nudí se.

Člověk si snadno tropí posměch, ale vtěto úloze se dlouho neudrží. Jest přec jen bytostí živou. Když nemiluje, musí nenáviděti. Necitelnost není mu dostupnou. Když člověk říká: Co je m i d o t o h o, tu lže. Nikdy ironie nemá u člověka posledního slova.

Ironie volá po slzách. Jeník¹⁾ praví mnohem pravdivěji než sám myslí:

Kdo se směje v pátek, bude v neděli plakati.

Ale slzy jsou křikem, jenž volá po vyslyšení, a křik, který zůstává bez odpovědi, unavuje se a ustává. Člověk, když dlouho hledal a nenalézal, sedá si na kámen.

Člověk z r. 1830, usednuvší si na kámen, stal se člověkem z 1850, jenž se vrací ke klidnější formě nudy. Jeho křiky nebyly slyšeny. A tak vystřízlivěl z illusí. Od jisté doby u mladých lidí illuse vzala na se formu vystřízlivění z illusí. V tomto stavu, směšnějším a nižším než stav předešlý, věří se, že pravda jest ledová, a že nadšení jest údělem poblouzení; ale poněvadž lidé milují blud, dávají

¹⁾ Petit-Jean, osobnost v Racinových Plaidours (Hašteřilech).

mu jméno, o němž se myslí, že jest hezké, říkají mu *illuse*. Člověk z 1830 oddával se svým *illusím*; ale miloval *genre divoce* vlájící. Týž člověk z 1850 zříkal se svých *illusí*, ale lituje jich; zařídil se po domácku, uspořádal své záležitosti a nudí se. Hle, kterak jistí lidé rozumějí obrácení. Věří, že obrácení jest zchladnutí. Věří, že mladí lidé smějí v jisté době vybouřiti se ze svého ohně, ale že potom, v jiném věku jest čas, aby se obrátili, totiž aby se nudili podle jistých pravidel. Nepozorují, že právě opak jest pravdou. Obrátiti se, toť obrátiti se k Bohu, jenž jest ohněm zžírajícím. Obrátiti se, toť sdružití se s radostí, oddati se jejím zanícením.

Obrátiti se, toť obrátiti se k lásce, žádati od Boha, aby nám propůjčil svůj život, abychom mohli milovati božsky. Obrátiti se, toť oddati se bez míry a bez výhrady neuhasitelným žárům nesmírné lásky!

Ti, kdož převzali tichou nudu romantika, majícího odpor k obrácení, necht jen si povšimnou dosti zajímavého příznaku, který se jeví v této chvíli. Člověk z 1830, který chtěl nějaké nové náboženství, a který, nenašed ho, udělal se mrtvým na několik let, neobrátil-li se k zžírajícím ohnům věčného Náboženství, dobře rozumějte, člověk spíše než aby navždy usnul, znovu začíná své bývalé *illuse*, a vrací se k svým dvacátým létům. Ve dvaceti letech se klamal; budiž. Ve svých padesáti letech bude se klamati ještě více. Raději běží, aniž by se kdy čeho přichytil, než

aby se nudil stále něčeho se nepřichycuje a neběže. Takto, vizte, chápe se veteše: Pařížské zdi jsou pokryty starými affišemi. Staré melodrama, jež jsem tolik miloval v době, kdy jsem něčeho nemiloval; staré melodrama, jež klamalo mou žízeň, a jež mi bylo tolik k smíchu od té doby, staré to melodrama se vrací. Vrací se s divokým křikem, se zuřivostí a zoufalstvím, jež otrásaly před několika lety zdmi divadel. Co chcete? člověk to má rád: lepší něco než nic. Člověk potřebuje nějaké pastvy. Když nemá chleba, otravuje se. Jest něčeho třeba této neodbytné lidské přirozenosti, a když se neživí božským ohněm, jenž hasí žízeň a občerstvuje, vrhá se do ohně, který pálí, aby už cítil něco pořádného! Člověku, který se klamal, třeba chleba života, a ne nicoty. Člověku, který zbloudil svými žádostmi, jest třeba Křesťanství. Člověk, který zbloudil ve svých žádostech, dalek toho, aby byl žádal příliš, žádal příliš málo. Nevznesl svých zraků dosti vysoko. Obecný dav myslí, že ten bloudí ve svých žádostech, kdo jest příliš ctižádostivý. Pravý opak jest pravdou. Ten bloudí se svými žádostmi, komu se nedostává ctižádosti, kdo se chce spokojiti s tím, co není nekonečno. Jenom Nekonečno může člověka nasytiti: tomu, kdo si přeje nového náboženství, jest třeba slova Božího; jest mu třeba Křesťanství takového, jaké jest, Křesťanství planoucího!

POHLED NA HISTORII

Historie jest pro lidstvo slávou teprve novou; není tomu dávno, co se zrodila. Po věky neměla valného významu, pak se stala lživou, aniž přestala býti bezvýznamnou. Hned pravdy zapomínala, hned proti ní sosnovávala spiknutí. Bylo vyhrazeno až století devatenáctému, aby začalo lépe zpracovávatí annály člověkovy. Lidstvo, když nezamítá zcela Ježíše Krista, hýčká v sobě často pokušení, aby ho zamítalo na polo. Když mu poskytuje nějakého místa, bojí se, že mu dává místo příliš veliké; když ho respektuje ve svatostanu, zdá se, že mu takto praví: Měj si svou Církev, ponech mi vědu, život, vzduch; ponech mi historii, se všemi těmito věcmi ty nic nemáš.

Lidstvo jest pokoušeno věřiti, že Ježíš Kristus nemá co dělati s řádem přirozeným, a že mu musí stačiti, aby jeho vůle dala se na nebi.

Devatenácté století, jež směřuje stále k srdci věcí, rozpomenulo se, hned aby se rouhalo, hned aby se klanělo, že Ježíš Nazaretský jest středem historie.

A opravdu jest nemožno někam pohlédnouti a s ním se nesetkati.

Kdokoliv cestoval, kdokoliv se procházel, jistě si všiml tohoto zjevu: jakmile terrain stoupá, jakmile se přijde na nějakou výšinu, jakmile se rozhlédneme do šira, zjevuje se kříž.

Věže kostelů jsou okrasou krajín; jejich počet jest vždy důležitý, i s hlediska malebna,

jen pro oko. Zvony tvoří se stromy, řekami a všemi nahodilostmi přírody zvláštní soulad, jehož nepůsobí ostatní památníky. Řeklo by se, že stvoření zakouší potřeby, aby mu panoval kříž, a aby ho posilňoval. Krajina bez kříže by naháněla strachu. Každá stvořená bytost má zapotřebí hromosvodu.

Nuže, historie jest hora, s níž člověk pozoruje globus v jeho přítomnosti a v jeho minulosti. Kříž osvěcuje velikou tu krajinu, kříž řídí pohled, kříž udává směr cestovatelů.

Nejprve však historie potřebuje znáti čas. Čas jest panstvím historie, a jest třeba, aby je měla. Nuže! vizte jedno velmi prosté pozorování, jež doporučuji všem myslitelům, a prosím je snažně, aby je nepřešli jen tak zlehka.

Kterak by bez Ježíše Krista historie mohla počítati čas? Jeden národ by ještě mohl, přísně vzato, datovati své děje od svého založení; ale jak by to mohli učiniti národové?

Romulus může posloužiti k tomu, aby se počítal věk Říma, Řecko může tak učiniti podle svých olympiád, ale kdo pak dá létům národů nějakou společnou a pevnou míru? Zdá se mi, že každého člověka, schopného vniknouti do tajemného smyslu života, musí tato poznámka zasáhnouti. Historie předpokládá jednotnost lidského rodu. Aby historie byla něčím důstojným, jest třeba, aby objímal všecek svět. Nuže, jak by to udělala bez kříže, aby objala svět? Byla by zastavena při prvním kroku nejnepatrnější a přece nej-

nepřemožitelnější překážkou, chronologií. Řeknete: Ale jak to dělala historie před Ježíšem Kristem? Nejspíše i ona počítala.

Historie vám odpoví jako Ovečka v Bajce. Jak jsem to mohla dělat, nebyla-li jsem zrozena?

Jen si toho povšimněte! Řekové nebo Římané vypravovali své děje, ale nepsalí historii. Historie předpokládá universalitu lidských vztahů; není povinna je vyprávěti všechny, ale jest povinna všechny předpokládati, a dohadovati se těch, o nichž nemluví. Píšete-li dějiny Francie, nejste povinni vzpomínati si, že jsou také nějací Indové, že plémě lidské jest jedno, a že přítomné slunce osvětluje jak v Asii tak v Evropě rok m i l o s t i 1880. Když Římané psali vypravování o svých činech, psali své zvláštní děje, nepsalí historii člověka. V starověku jenom básníci se přiblížili k historické velebnosti, protože povznášeli svých pohledů nad zdi svého města. Vždyť básníci byli hlasy tradice, trvalé, nepřetržité tradice, byť zbloudilé, a co dělala velká tradice? Volalapo Tom, který měl přijíti: *E t i p s e e r i t e x p e c t a t i o g e n t i u m*, pravil Jakob Israel. Ozvěna tohoto slova poletovala v prostoru. Ti, nad jejichž hlavami táhly její záchvěvy a jichž se dotkly, ti, kteří vystoupili do velikého očekávání, stávali se účastníky historie, protože obcovali jistým způsobem s celým lidským rodem, a vycházeli ze svých zdí mocí žádosti. Ale obyčejní dějepisci, ti, kteří neviděli nic za svou vlastí, ti psali paměti:

byly to paměti města, obce, nebyly to annály člověkovy.

Také jejich chronologie byla částečná: počítali čas, vycházejíce od sebe samých. Uzávirali svůj čas do prostoru, který drželi, a do pohybu, v němž se zmítali.

Sám jen židovský národ konal a psal vskutku historii, protože připravoval vesměrnou spásu, a byl sdružen zvláštním způsobem s úmysly Boha. Také jeho historie zajímá stejně všechny národy, všechny má na zřeteli, všechny učí, protože oznamuje a symbolisuje Toho, který přišel všechny povolati.

Paměti Říma, napsané Titem Liviem, pranic nemají s budoucností a mohou se datovati od soukromého faktu.

Svatá dějprava mluví nám o nás a mluví nám o všech. Hledí vpřed, má oči na kříži.

Kříž poskytl prostoru obecnou míru, kterou možno měřiti čas.

A celá historie se stala universální.

A národové starověku dobyli svého místa v této historii berouce si právo obce v lidské rodině. Nebyli jen sami pro sebe; měli osud historický a nevěděli toho. Byli ve spojení s námi a nevěděli toho. Psali toliko své paměti. Na nás jest, abychom sdělali jejich historii.

Mezi užitečnými a vzácnými pracemi, jež byly sdělány v tomto směru, dlužno zaznamenati dílo abbé Ludvíka Leroy, *Království Boží nad říšíemi*. Kdyby heterodoxní věda svolila je studovati, přes to, že má schválení čtyřiceti biskupů, byla by snad

puzena k úvahám velmi novým pro sebe. Abbé Leroy čerpal fakta v pramenech: mnoho studoval, a dobyv si učenosti, jež sama osobě nic neznamena, uvedl ji do služby pravdy. Hledal lidské a božské určení starověkých národů, jejich místo v božské stavbě, jejich vztah s lidmi, jejich vztah s Bohem. Ludvík Leroy tvrdí a dokazuje, že svět a říše byly utvořeny pro Krista. Rozvinuje vědou slovo Písma: Spravedlnost vyvyšuje národy; hřích jest neštěstím národů. Na stránkách, jež budou následovati, budu používat mnoho z jeho myšlenek a jeho dokumentů. Jeho kniha, jako všechny knihy velmi plné zkracuje mnoho studium: zhušťuje, spojuje rozptýlenou látku, již musel hledati velmi daleko.

Joseph de Maistre v Besedách Petrohradských mnoho mluvil o spravedlnosti v jejich vztazích s jednotlivci, a pokud se národů týká. Mgr Depéry, v Pánu zesnulý biskup Gapský, v listě poslaném abbé Leroyovi, činí tuto krásnou poznámku:

„Podle mého úsudku sdělal jste dílo prozřetelnostní; dokazujete v obrazech hodných Bossueta, že pád velkých národů se neudával leda proto, že spoléhali in curribus et in equis. Zdá se, že život národů jest možno měřiti podle jejich věrnosti, s jakou následovali zákona náboženství. Na soudu posledním nebude se konati spravedlnost nad národy: musí se tedy spravedlnost Boží nad nimi vykonávati tady na zemi.“

Poslání Judeje jest zřejmé jako slunce. Měla střežiti poklad, skladiště, zvěstovati a předobrazovati Messiáše. Jaké to zvláštní postavení národa židovského ve světě starověkém! Zatím co všude bohové se směšují a kříží, zůstává obecně věren Bohu jedinému, který mluvil k Abrahamovi a Mojžíšovi na hoře. Čára, která odděluje v starověku národ židovský ode všech ostatních národů, jest tak vyznačena, že se podobá planoucímu meči některého anděla strážného, který bojuje: národ vyvolený jde do vyhnanství; zůstává ve vyhnanství, čím byl ve své vlasti; jest stále lidem vyvoleným mezi modloslužebníky; přes své časté pády, přes zlaté tele, i přes svou slabost, i přes svou tvrdost, zachovává si svůj ráz, a pravým opakem mravů celého starověku vychází neporušen z příbytku svých pánů; neztrácí ničeho, ze sebe sama žije uprostřed nich: naopak, on dává jim, a jistou měrou vítězí nad svými přemožiteli, a dobývá jich. Mluví k Egypťanům o Bohu, jehož očekával Jakob, a část tohoto národa následuje ho do pouště. Nabuchodonosor prohlašuje Boha Danielova bohem své říše; Cyrus uznává, že má znovu stavěti chrám; Alexandr se shýbá před veleknězem a vzdává chválu Bohu, jehož neznal; Augustus dává mu obětovati ve svatyni na Sionu. Kde kdo ví, že pohanstvo, představované královnou ze Sáby, podalo Šalomounovi své dary a pocty. Všechna hlavní města řecká v Malé Asii, Efesos, Smyrna, Pergamos, Sardy, Filadelfia, Lao-

dikea, měla židovské osady; Delos, Milet, Halikarnas, Ikonium měly jejich synagogy.

Anaxagoras a Pythagoras, praví Theodoret, seznámili se v Egyptě s učiteli této země a s učiteli židovskými. Ani Platonovi nebyly cizími poklady, jež strážil Israel.

Za vlády Římanů nalézaly se všude židovské osady, u Medů, Elamitů, v Mesopotamii, v Kappadokii, Pontu, Frygii, Pamfylii, Egyptě, Lydii, Arabii, na ostrově Krétě, konečně v Římě. Někteří učenci věří, že jistý počet Hebreů, utíkajících před Assyřany, nastěhoval se do Říma za Numy, a jeho nejmundřejší myšlenky byly prý od nich.

Pohyby lidu židovského po národech pravda kolovala a vsakovala se více nebo méně do celého světa; očekávání se šířilo, země se připravovala, aniž to věděla. Na výšinách Orientu, podnícených hvězdou, nastal ruch, a králové magové opouštějí svou zemi: panna Maria modlila se v Nazaretu, hodina udeřila; říše římská co nevidět dokoná, ohnivé jazyky co nevidět sestoupí; všichni národové budou co nevidět povoláni. Bůh Abrahámův, Isákův a Jakobův, Bůh Eliášův a Elišeův, Bůh Davidův a Šalomounův, Bůh Mojžíšův a Isaiášův hnedle bude k sobě volati děťátka. Zatím však Tiberius panuje v Římě a v bezpečnosti jeho moci panují bez bázně nesmírné hanebnosti... Ale byl v poli pozdvižen Kříž. Tiberius nepochopil; dílo Boží bylo vykonáno. *O altitudo!*

Kolem Židů pořadatelské slovo seskupi-

lo všechno, čeho jim bylo třeba. Egypt byl školou národů a učitelkou lidu hebrejského. V jeho oblasti rok jak rok Nil smazoval jakékoliv pozemkové meze: geometrie byla pro Egypt nutností. Svými obelisky zdomácněl s dynamikou; svými pyramidami s architekturou. „Egypt, praví Fourier, naučil Řeky procedurám, bez nichž by kultura a malba nebyly mohly učiniti žádného pokroku: zasvětil svým bohům poesii a hudbu, a všichni národové jsou mu zavázáni, podle svědectví Platonova, za písmo alfabetické. Jeho starobylé tradice předvádějí nám dobyvatele Sesostrise v podobě Osirisa, ale jeho družina není družinou obyčejných dobyvatelů. Místo davu zajatců nebo řad vojáků následuje ho množství dělníků; žádají od něho nikoliv zbraní, ale poučení a pomoci. Toto pojetí velikosti, neboť Sesostris zosobňuje egyptskou velikost, vyznačuje velmi dobře povahu a povolání tohoto národa. Lykurg, Solon, Thales Miletský, Pythagoras Samosatenský, Eudoxes, Demokritos, Hesiodos přišli žádat do Egypta tajemství jeho kněží. Zákon, který zavazoval každého občana Athenského, aby měl nějaké zaměstnání, byl okopírován, jak čteme u Herodota, podle zákona, který zavazoval každého občana Memfidského, aby žil z určitého řemesla nebo obchodu.“

„Víra egyptská, praví kdesi Champollion, která směšovala bez ustání zemi s nebem a člověka s Bohem v tajemstvích náboženství, z něhož byly čerpány zároveň nejužitečnější

předpisy veřejné hygieny a pravidla ušlechtilých činů a ctnostných myšlenek, byla vtisknuta do všech srdcí, napsána ve všech knihách, obrazně vyjádřena na veřejných památnících“.

Nechtěl bych si vzít na sebe zodpovědnost za všechny tyto ušlechtilé činy a všechny ty ctnostné myšlenky. Přes to věřím, že Egypt uchovával krásné droby, skvělé úločky: věřím též, že měl vznešenou myšlenku, že sdružoval každou věc s náboženstvím; obdivuju se těmto obrazům neviditelného světa, jež kreslil na tvář nebe a země, na své památníky, jakoby vyzýval každého, jakoby zastavoval mimojdoucí a bez ustání jim říkal: Pohleď, tu jest rozřešení záhad, jež tebou zmítají, věnoval jsem tomu všemožnou péči, abych ti je mohl postaviti před oči. Popatř a uvidíš.

Ale též věřím, že Egypt byl pro národy kojnou a nikoliv matkou: věřím také, že útržky tradicí, jež zpochytil, zakusily v jeho rukou pekelných trýzní, a že si zasloužil svého jména (A n g u s t i a, úzkost, tíseň).

Tento Egypt, ať už takový nebo takový, se svým tísněním nebo se svými vysokostmi, tento Egypt, který se podobá svým pyramidám, byl vyvolen, aby byl školou a vězením národa, který pocházel z Abrahama, a který očekával Ježíše Krista. Tito Hebreové pracovali mu na jeho nesmírných stavbách; uložil jim drtivá břemena. Nejdůležitější konstrukce Egypta jdou za jedno s pobytem Hebreů. Tvar obelisků jest zjevem, jehož nebylo

dosti povšimnuto. Proč tento neslýchaný nepoměr mezi výškou a šířkou? Jakoby chtěl Egypt symbolisovati stůj co stůj své vysoké zaujatosti a své úzké výkony. Pyramidy a obelisky se sobě podobají. Jejich vzhled vzbuzuje myšlénku trýzně (popravy, mučení), zakoušené na výšinách.

Ať tomu jakkoliv, Mojžíšovi se dostalo v Egyptě vědy hluboké, podivné, tajemné: pil tam štávu země, očekáváje Sinaj. Tam přijal mezi hieroglyfy a symboly lidskou část své výchovy. V Egyptě připravili Hebreové podivuhodné práce, jež měli vykonati; v Egyptě nabyli, pokud se týká přirozené částky jejich umění, schopnosti budovati a kresliti, vědy parfumů a aromat, atd., atd.; tam vzali přirozené prvky, jež Pán co nevidět posvěti tajemným a neobyčejným užíváním.

Ale rovněž tam se naučili ve chvílce slíti zlaté tele.

Jaké naučení o ceně těchto vloh a těchto sil, jež se stávají tím, čím je učiníme, a jež se obracejí, kam chceme!

Když výchova lidu byla dokončena, Mojžíš slyší: udeřila hodina osvobození. Rudé Moře koná svou povinnost; osvobozuje, pohlcuje; Mojžíš zpívá, Kristus se přibližuje.

Zatím Egypt klaní se krokodilovi, jenž se válí na koberci, a král Ophra podstupuje boj s tímto božstvem, že ho sesadilo s trůnu.

Historie opouští Egypt: s národem hebrejským překračuje Rudé moře, následuje Mojžíše a jde k Ježíši Kristu. Pohlédne-li

vzad k starověkému sídlu Faraonů, zříceniny Thebské ji poučují, jako slovo zmizelé velebnosti. Ale minulost nemá práva stěžovati a tísniti historii; prach trosek nemá práva ji oslepovati! Putuje do pouště, vzhlíží k měděnému hadu, očekává Ježíše Krista a jde k němu. Faraonové jsou mrtvi.

Věda, představovaná Egyptem, sousedila s Judejí; i bohatství mělo přinést svůj díl. Je tady Fenikie; jména Tyros a Sidon vyvolávají myšlenku o východní nádheře a přepychu.

Fenikie hloubí šachty v horách, slézá je, a ozbrojena sekerou, kácí cedry, slávu Libanonu. Teše a řeže je, buduje lodě, a s nimi pluje a dobývá moře. Vizte však hlavní a málo známý zjev. Poněvadž se cítila jaksi paní světa, Fenikie rozdává národům jména, a tato jména zůstávají. Mluvíme fenicky, aniž o tom víme. Afrika pochází od *Alférik*, v jazyku fenickém klas obilí (viz Langlet: *Histoire des Phéniciens*). Na této pevnině, jejíž úrodnost je překvapila, Feničané zakládají Karthago a připravují západní moci, představované Římem, nepřekonatelnou zášť.

Europa pochází od *Eurappa*, v jazyku fenickém země bílých tváří. Itálie, která vyvážela pryskyřici, přijímá v řeči Tyru jméno Italia. Že Feničané jmenovali ve svém jazyku národy, jež potkávali, tomu se nedivím; ale co jest neobyčejno a čím se vyjevuje v nich síla (v *ertu*) neznámá, když bereme toto slovo síla v latinském smyslu, toť to, že toto

jméno přešlo do jazyků cizích, a že Evropa se jmenuje Evropou v jazyku francouzském, nejzápadnějším ze všech jazyků. Řeklo by se, že byla vzdána nedobrovolná čest kteréši zapomenuté mocnosti; řeklo by se, že jest to velmi vzdálená ozvěna hlasu Noemova, že-
hnajícího Semovi.

„Týre, volá Ezechiel, Týre, kterýž bydlíš při vchodu mořském, a jehož loďstva dotýkají se ostrovů nejvzdálenějších, ty říkáš ve svém srdci: Skvělé krásy já jsem, a v srdci moře položený. Okolní tvoji, kteříž tě vystavěli, doplnili krásu tvou. Z jedloví (hory) Sanir vystavěli ti koráby, cedry s Libanonu vzali, aby udělali jim stožáry. Duby z Basán tesali k veslům tvým; a lavičky tvé veslařské udělali tobě ze zimostrázu Kyperského, a ozdobili je kostí slonovou, a korábové domky zbuďovali z dříví ostrovů Italských. Len Egypťský utkal tvé plachty a vlajky; roucha tvá jsou zbarvena hyacintem a purpurem z Hellespontu. Obyvatelé Aruadští a Sidonští byli tvými veslaři; moudří tvoji, Týre, stali se tvými loďními správci. Džehal ti dal své plavce; všechny lodi mořské a jejich plavci slouží tvému obchodu. Tvými bojovníky jsou Perští, Lydičtí i Libičtí; zavěsili na tvé zdi svá brnění a své štíty. Synové Arnadští jsou rozestaveni po hradbách tvých, Džemedejští střeží tvé věže, a na na nich blyští se jejich toulce; všechny krajiny země závodí o to, aby zvýšily lesk, který tě obklopuje. Tharsis naplnilo tržiště tvá stříbrem, železem, cínem, olovem. Jon-

sko, Thubal a Mosoch přivedli ti otroky a přiváželi nádobí bronzové. Armenie ti posílá své mezky, koně a jezdce. Arab z Dedanu převáží tvé zboží; četné ostrovy směňují s tebou slovinu a eben. Aramejec přijímá dílo z rukou tvých, a vykládá na trhu tvém rubín, šarlat, korál a jaspis. Juda a Israel přinášejí ti pšenici, balzám, myrhu, med, klí a olej; Damašek směnou za tvá četná díla prodávají ti svá vína Kelbunská, a přikrývá tě svými tkaninami oslňujících barev. Dan, Javan a Mozel složili na tržištích tvých leštěné železo, skřepici, vonnou třtinu, a Dedan bohaté koberce. Obyvatelé pouště a knížata Kedarská za tvá zboží směňovali své ovce a kozy. Arabové Jemenští plní tě vůní svých koření, obohacují tě svým drahým kamením a svým zlatem. Obyvatelé Arunští, Kanejští a Edenští vykládají na tvých náměstích drahocenné závoje a pláště; lodí Tharsis slouží tvým plavbám na moři; plavci tvoji přistali ke všem břehům. Jsi, o Týře, zahrnut vrchovatě bohatstvím a slávou.“

Takto všichni národové posílají své plodiny a výrobky Týru, a všechna bohatství ve smíru sbíhají se v jeho ohrady, protože v úmyslech Páně, prohlášených jeho prorokem, Týru jest uloženo, aby živil království; jeho lodě vyjíždějí z jeho přístavů, aby živily národy, a jeho obchod obohacoval krále.

Fenikie byla skladištěm národů, kteří všichni přispívali k jeho zvelebení; ale podivujme se tady zákonu. Všecko se navrácuje

k Bohu, bohatství i duše. Tato Fenikie, které všechna země vzdává chválu za její skvělost, vzdala chválu touto skvělostí Bohu, jemuž Šalomoun budoval chrám.

Hiram, král Tyrský, posílá Davidovi cedry a dělníky, aby okrášlil Jerusalema a vystavěl palác. Šalomoun posílá k tomuto knížeti poselství.

„Ty víš, pravil mu, že David, můj otec, nemohl vystavěti domu jménu Hospodina Boha svého pro ustavičné války s okolními nepřáteli, dokudž nedal jich Hospodin pod paty noh jeho. Ale nyní Hospodin Bůh můj dal odpočinutí vůkol: Pročež myslím stavěti chrám jménu Hospodina, Boha mého. A protož rozkaž, ať mi služebníci tvoji nasekají cedrů na Libanu, nebo víš, že není v lidu mém muže, kterýžby uměl dříví tesati jako Sidonští.“

Hiram učinil, jak Šalomoun žádal; ba učinil více, vyzdobil palác tohoto krále mírumilovného.

A tak Fenikie, která byla skladištěm bohatství země, přinesla je Bohu, dávajíc je Šalomounovi. Takto každý tvor, podle způsoby svých schopností, jest určen k tomu, aby vzdal slávu. A protože chrám Šalomounův byl obrazem, protože věčný Jerusalema jest cílem historie, každý člověk, každý národ, každý tvor dluží svůj kámen veliké stavbě. David ji připravil žádostí, Šalomoun ji v pokoji buduje, Fenikie jí dává své cedry, symboly své slávy.

Ale Fenikii se nedostává úcty k počtě, které se jí dostalo. Přes přispění, jehož byla schopna k slávě pravého Boha, klaní se Herkulovi a Astartě. Astarta jest Venuše východní, úraz národů, kteří milují krásu, aniž mají srdce čisté. Mezi krásou a čistotou jest tajemný vztah. K vyřešení tohoto vztahu jest třeba v duši rovnice mezi láskou ke kráse a láskou k čistotě. Fenikie padá. Sidon směňuje víno za dcery Jerusalemské. Vede dcery Israelovy do chrámu Astartina. Týros odnáší brzy, aby je obětoval svým bohům, zlato a stříbro, jež jeho vlastní ruka dávala Bohu Davidovu. Takto Fenikie bere si zpět své slovo, zřiká se své slávy, zrazuje přímo své poslání. Tím sám škrtá důvod svého bytí, nezbyvá mu již než spočinouti na svých bohatstvech, uloupených Bohu, pohledem pýchy. Také to činí: neboť co nevidět zahyne. Volá:

„Jsem božstvo, sedím na trůnu Věčného, uprostřed moře. Žádné tajemství není mi skryto. Svou moudrostí stvořil jsem svou sílu, svým důmyslem shromáždil jsem zlato a stříbro svých pokladů; svou obratností rozmnožil jsem svou moc.“

Když pýcha se rozbují, čas se naplňuje. Alexandr není daleko. Ruka, která vzbudila Kýra, probouzí v zapadlém koutě Evropy krále Makedonského. Zdá se, že jest nemožno dobytí města tak opevněného, tak střeženého. Ba opravdu, toť nemožno. Na tom však nezáleží! Týros poskvrnil ruku, která přispěla Bohu. Alexandra nic neodstraší. Hlav-

ní město Fenikie jest dáno na pospas plamenům, Sidon mu shoří po boku! Král Madeonský prodává popel této nesmírné hranice, plné zlata a stříbra.

A několik chudých rybářů suší své sítě na geografických místech, na nichž byly rozloženy Sidon a Tyros.

Historie, která se podívala Fenikii, když Fenikie zdobila chrám a palác Šalomounův, ani se již neobrací, aby se podívala na její trosky. Historie nechává mrtvým, aby pohřbívali mrtvé: jde mimo, spěje k Ježíši Kristu.

A tu přichází Assyrie.

Assur vystavěl Ninive: Nimrod vystavěl Babylon. Assur byl syn Semův, Nimrod byl vnuk Chámův.

Požehnání Noemovo chvěje se ve vzduchu kolem Ninive.

Jméno Babylon pochází od Babel, což jest jméno zla. Požehnání Noemovo vylilo na syna Sémova lásku práce a slávu pokoje, ale podle všeho i válka byla posláním Assurovým.

„V této ústřední krajině západní Asie, praví Schlegel, na tomto bodě tak dobře zvoleném, tak dobře umístěném pro nájezdy zvenčí, zrodili se dobyvatelé světa; tady se prvně projevuje genius válečný, sem také posvátná historie, zjevení Mojžíšovo klade sídlo prvního pána světa a kolébku ducha dobyvatelů.“

Semiramis byla veliká a smělá ve své lásce k nádhernostem architektury: Ninive zpyšnělo. Zmocnilo se ho pokušení orientální, jež útočí na srdce skvělostí. Srdcem nádhery mi-

lovnosti jesti čistota. Porušenost přemohla Semiramis, přemohla Nina, a když vítězila na všechny strany, obracejíc se jako vždy proti sobě, a přemožená svým vítězstvím, vzbouřila poplatné provincie, vzbouřila Médy, a zapálila v paláci hranici Sardanapalovu.

Porušenost ta s ochotou napsala sama svou historii a vysvětlila katastrofu, již přivodila, neboť napsala na hrob králův:

„Poutníče, věz, že jsi zrozen smrtelný; otevři tedy duši svou rozkoši, vesel se na hodech, neboť všechny slasti končí s životem.“

V míru Ninive mělo velkou úlohu. Prokopalo velké průplavy, jež nahrazují déšť v těchto krajích, přetalo řetězy hor, vyrovnalo strže a propasti, otevřelo cestu do Indie, založilo města, rozšířilo blahobyť a život. Když zdolala průmyslem zemský globus, pozdvihla hlavu svou, a s výše věže Babelu pozorovala hvězdy: otevřela Egyptanům, Číňanům, Arabům, Indům cestu astronomie. Jakmile dokončil své dílo míru, Chaldej chápe se zbraní a pouští se do své druhé práce: bude trestati ráz na ráz pohanské národy a zpronevěřilou Judeu, čekaje při tom na svůj vlastní trest.

„Chaldej, tak praví prorok, splní tvou spravedlnost, ó Hospodine; jen proto jsi ho učinil silným, aby jinam táhl.

„Aj já přivedu na Týr Nabuchodonosora, krále Babylonského od půlnoci, krále králů, s koňmi, i s vozy, a s jezdci, i s zástupem, a s lidem velikým. Vydám Nabuchodonosoro-

vi, králi Babylonskému, Egypt: učiní si z něho svou kořist, bude mu mzdou za jeho věrnost, že vykonal mé rozkazy proti Týru. Zničím to množství lidí, jež jest v Egyptě, rukou Assyřana.“

A ještě jinde:

„Vystup proti mému lidu, bojovníče Assyrský: veď ho do země zajetí.

„Neuvědomil si Assur, praví Věčný ústy Isaiášovými, že jest toliko nástrojem mého hněvu.“

Tak jdou lidé, aniž vědí, kam, hrdí na to, že se sami vedou, a netušíce, že jsou vedeni. Co nazývají svou neodvislostí, tot' nevědomost o rameni, jež je řídí. Jejich pýcha pochází z toho, že nevědí, a jejich nevědomost pochází z jejich pýchy. Zatím co se točí v tomto kruhu, dělajíce, co chtějí, neboť jsou svobodni, činíce též, co Bůh chce, neboť se pohybují v okruhu jeho úmyslů, vykonávají svobodně jeho plány, jichž neznají.

Každý král Assyrie jest metlou na své sousedy. Ani jeden národ nevyhne se jejím švihům.

Najednou Jonáš hrozí, Ninive činí pokání, a s výše nebes padá s milosrdenstvím nejkrásnější ponaučení, jaké kdy země slyšela. Král Ninivetský sestoupil se svého trůnu, shodil purpur, sedl si do popelu, všechna pýcha v městě vinném padla na tvář, a ostatně pohled Jehovy setkal se tam s dětmi, se zvířaty. Pravdivé proroctví a nesplnilo se. Bůh nevidajíž než slabost, ustoupil. Slzy ve své vy-

slovené vůli, ve svém slově daném přemohly toho, jenž jedním pohledem může rozlámati světy jako opotřebovanou hračku... O Altitudo!...

Ninive se pokořuje a spása sestupuje s nebe. Babylon byl městem pýchy podle slova svatého Augustina. Také klaní se Baalovi a porušuje astronomii modloslužbou. Poznenáhlu Ninive znova upadá do svých starých zločinů, a jeho dcery jsou vedeny do zajetí.

Hodina hněvu přichází též pro Babylon. Jakmile jeho poslání jest skončeno, jakmile dokonalo trestání jiných, Assyrie dokonává své dílo podléhající svému. Překvapeno jsouc uprostřed hodování, naznačuje nám tím svůj druh smrti. Strašlivá ona ruka se objevuje. Napisujetři slova: Daniel mluví, Kýros vstupuje.

Aby ironie vynikla, vstoupil díky pracím, jež Babylon vykonal, aby sestal nedobytným. Eufrat zradil Babylon, vydává vchod, jež měl střežiti. Kýros vstupuje a vzdává díky Bohu ze svého vítězství. Již Nabuchodonosor byl náhle zasažen; Baltazar přitáhl ještě blesk. Assyrie nezná přechodů: její velikost padá náhle. Když dokončila trestání a když sama jest potrestána, Assyrie nemá již co dělati a historie si jí už nevšímá. Historie nechává mrtvým, aby pohřbívali své mrtvé; ona jde mimo a spěje k Ježíši Kristu.

Assyrie měla trestati národ židovský, Persie měla ho osvoboditi. Kýros splnil vůli Páně. Málo stvořených bytostí mluvilo o Stvo-

řiteli svým životem tak jasně jako Kýros. Málo lidí bylo vedeno rukou tak viditelně. Věc byla tak jasná, že to zpozoroval, a děkoval Bohu vítězství, jehož cítil vedle sebe, s sebou, aniž ho znal. V osobnosti Kýrově člověk mizí pod poslaným (zvěstovatelem, misionářem). Ráz jeho díla hlásí se za každým krokem, jež činí na zemi. Málo lidí jest tak historických, neboť málo lidí tolik pracovalo na božském plánu. Otevírá drama Persie, Alexandr je zavře. Tyto dvě veliké postavy patří na sebe jako dvě mramorové sochy, umístěné na počátku a na konci jedné galerie. Alexandr se podobá bouři, avšak Kýros se podobá blesku. Přichází za noci, za orgie, když ostražitost spí. Vchází, když dveře jsou zavřeny; vchází jako zloděj. Obrací překážky v prostředky. Vrhá se na svou kořist a nic ho neoznamuje, vyjma prsty, jež píší tři slova na zeď.....

Vchází ve jménu Páně. Jest strašný a milostivý. Jest panovník, jest osvoboditel. Hle, co praví:

„Hospodin, Bůh Nebes, který mi dal všechna království země, rozkázal mi, abych mu znovu vystavěl dům v Jerusalemě, v zemi Judské. Kdo mezi vámi jest z jeho lidu? nechť Pán Bůh jeho jest s ním, nechť vstoupí do Jerusalema, nechť vzdělá dům Hospodínův, a nechť všichni ostatní, at bydlí na kterémkoliv místě, pomáhají mu svými penězi a svým bohatstvím!“

A vrací Židům posvátné nádoby, jež Nabuchodonosor uloupil v chrámě.

Byl to týž člověk, který otevřel ve svém království běh (kurs) spravedlnosti pro děti. Slyšme okamžik slovo Donoso Cortesa: Kýros, tak praví, zakládá jednotu Východu. Dítě Persie, národa, o němž lidé neví, a jež jest podle jhem Medů, chce si položit k nohám žezlo Asie. Při jeho spatření pánové Malé Asie couvají, a barbarští zástupové Assyřanů, ovládající Východ, stahují se do svých hor. Jediná bitva mu otvírá brány Babylonu, sídla tak mocné říše od sboření zdí toho obrovského města, kde se zdvihal trůn Nina a Semiramis, a jemuž pod jménem Ninive kořil se všechen Východ. Tak se utvořila veliká východní říše Peršanů, do níž se slily jako řeky do Oceanu všechny ostatní říše.“

Kýros vskutku dal Východu tvar. Podobá se samé osobnosti vysoké Asie. Dotýká se na severu moře Kaspického a Pontu Euxinu, na západě moře Egejského a Palestiny, na východě Skythie a Indie, na polední Arabie a Ethiopie.

Kýros nezemřel cele celičký. Něco z něho přešlo do jeho nástupců. Když nějaký velíkán umírá, jest obyčejně v davu někdo, kdo pozdvihne hlavy své a dědí trochu z jeho ducha. Darius učinil slib, že prodá Židům zbytek posvátných nádob, vystoupí-li na trůn. Osud mu byl přízniv v den volby: Darius opatřil levitům nástroje hudební, jimiž se měla oslavovati velebnost Boha Israele, a sám Xerxes pokračoval vůči židům v díle svých předchůdců.

Péče o lid židovský byla dědictvím, jež Kýros odkázal svým nástupcům. Byla by snad Persie pověřena zvláště slávou? Zdá se, že ano, neboť převrácený obraz slávy jeví se v poblouzeních nástupců Kýrových. Xerxes mohl býti vznešeným. Miloval v hloubi duše své suverenitu. Chtěl míti zemi říší, a přírodu otrokyní, ale všední ctižádostivost otrávil a uněho zárodek velikosti. Jeho řetězy, jež vrhá do moře, aby se pomstil z neposlušné vody, naznačují, jakým králem byl by býval tento člověk, kdyby byl nezhrubl a nezpitoměl pýchou. Patří s výše jakéhosi trůnu, vztýčeného na hoře na své nesmírné voje, a pláče, neboť není pánem života, a v několika letech tito lidé budou mrtvi. Persie, jsouc po výtce východní, měla nad pozemským rájem lítost méně zmatenou než Řecko. Persie litovala nesmrtelného života a říše a vladařství ztraceného tvorstva.

Jsme zvyklí obdivovati se Řecku a opovrhovati Persií od našeho dětství, protože jsme zvyklí obdivovati se Západu a opovrhovati Východem. Kdo z nás nezahrnul Leonida podivem a Xerxa opovržením? Zdá se, že povýšenost Řeků nad Peršany jest čímsi nesporným, že je to jaksi zákonem, a že všechno bylo již řečeno o těchto dvou národech v latinských úlohách, ve výkladech latinských čtení, zvláště pak při překládání z řečtiny, ba i v latinských verších. Přece však povaha Peršanů byla mnohem vyšší než povaha Řeků. Peršané byli širokého ducha, měli východní lásku

k nádheře, a úctyhodnou lásku k vesměrnosti. Měli tradice vyšší, vzpomínky větší, lítosti lidštější, žádosti hlubší. Řekové neviděli než sebe na mapě světa; jejich myšlenka měla tvar jejich architektury.

Ctižádost zkažená a nízká, která všechno snižovala a kazila, ošemetnost, nespravedlnost, hrabivost, pýcha, útlak národů, jemuž přála, všechny zločiny pobloudilého přepychu a bohatství, obráceného ve zlé, vrhly Persii do propasti. Historie ji opouští, ale opouštějíc ji pozdravuje ji, neboť chránila lid Boží, mluvila světu jazykem skvělosti a nádhernosti.

Řecko bylo školou národů, jejich gymnasiem: bylo intelektuální cvičebnou starověku. Uzákoniло vědu ducha; bylo subtilní, mělo schopnosti, jež odměňují vytrvalý zvyk. Neznalo vznešena, jež v ní budilo odpor; ale vznešeno vně Řecka těžilo často z látky, kterou nahromadilo. Kameny, jež vytesalo, dostaly se do památníků, jež přesahovaly dosah jeho pohledu. Když Aischylos vypravuje lidské tradice, není již Řekem, jest Orientálec, ale řecký jazyk se propůjčuje Východu, jehož nezná. Řeckoutragedií jest tragedie Euripidova, subtilní, duchaplná, hádavá a složitá. Když Plato jest vznešený, jest Oriental; když jest subtilní, když si hrá žalostně v důvtipnostech rhetoriky, jest Řek. Řecko bylo školou, ale zrobilo nástroj, jímž si posloužil svatý Diviš. Když řecký jazyk pobavil lidského ducha, byl dobyt těmi, kdož měli učit svět.

Ale Řecko, připravilo-li jazyk lidí ryzích, vrhlo se v porušení. Subtilita ducha a porušenost srdce drží se spolu více než se myslí: prostota a čistota jsou sestry. Pád Řecka byl sprostý; toť Rhetorika, jež upadá v hnilobu.

Řecko se pohřbívá pod svými hádkami. Jest rozděleno proti sobě, a Alexandr, který je požívá, bude co nevidět sežrán jeho neřestmi, když byl před tím zpustošil zemi jako přival.

Řím zato zvalcoval v úroveň všechny přemožené národy: hází do téže jámy všechny uřezané hlavy a má zemi k tomu, aby pila krev. Řím odnáší svou kořist jako tigr, a ne jako orel. Žere a neohlíží se ani na pravo, ani na levo. Jest to síla slepá, jež vykonává spravedlnost, aniž ji chápe, a pohlcuje, aniž ví, co dělá, národy, jež nemají už poslání. Má a zřizuje řád v té míře, v níž řád může býti bez lásky.

Opíraje se o tento řád a o jistý počet ctností, jež se podobají poněkud válečným strojům, Řím vlčice připravuje jednotu, razí cestu, a domnívaje se, že pracuje pro sebe, připravuje svět pro Toho, který má přijíti: jeho ctnosti byly vnitřním triumfem jeho síly, jeho činnost byla vnějším triumfem síly.

Byl podvrácen krví mučedníků.

Triumf starověkého Říma, světové panství vlčice jest událostí, jež zasluhuje vysvětlení. Mluvil jsem o jeho síle, ale pouhá jeho síla nevysvětlila by všeho jeho vítězství.

Řím vlčice připravoval, zcela jej parodu-

je, Řím kříže. Oba dobyli světa, první ranami, druhý slovem. Poněvadž však činnosti nejopačnější mají skryté analogie, jež vyplývají z typu neviditelného, není nemožno se-
tkati se s jistými podobnostmi ve věcech nej-
nesrovnalejších. Řím vlčice vítězil silou, jež
spočívala na pýše. Řím kříže zvítězil mod-
litbou, jež spočívá na jednotě. Toto poslední
vítězství jest vpravdě vítězství. Ale věci, jako
osoby, opouštějíce svůj typ, uchovávají z něho
jakousi neurčitou vzpomínku. Takto vítěz-
ství starého Říma, založené na egoismu, ne-
spravedlnosti a lakotnosti, zachovalo jistou
blahosklonnost jako vzdálenou vzpomínku
slávy. Dalek toho, aby opovrhoval přemože-
nými, obdivoval a přijímal za své jejich záko-
ny, jejich umělecké výtvořiny; přes svou pýchu
dělil se s nimi o jejich bohy. Jeho postupem
byla blahosklonná shovívavost, a odměnou
tohoto postupu bylo dobytí světa, neboť sho-
vívavost jest nezbytnou podmínkou, aby sil-
ný mohl uložiti slabému assimilaci, a co jest
dobytí ne-li assimilace? Pravá assimilace děje
se láskou, zdánlivá assimilace se děje zdán-
livou laskavostí. Pravým typem dobyvate-
le jestit svatý Pavel. Forma jeho působnosti
může se vyjádřiti tímto slovem: státi se všem
vším. Nuže, taková jest mocnost světla, že
jest třeba je parodovati, když ho nejsme po-
slušni. Kdykoliv chce dobývati at v řádu dob-
ra nebo v řádu zla, napodobuje činem organi-
ckým nebo postupem mechanickým vítězný
chod Apoštola dobyvatele.

Naskytuje se však velká otázka.

Proč Persie jest přemožena Řeckem? Proč Karthago jest přemoženo Římem? Proč Východ jest přemožen Západem? Východ, kolébka světa, byl jevištěm prvního zločinu. Až kam padli v propasti zla národové předpoutní? Abychom odpověděli na tuto otázku, bylo by třeba věděti, až kam měli vystoupiti do výšin pravdy a krásy. Jejich zločiny byly bez pochyby úměrny jejich světlům. De Maistre blahopřál, že neví dosti, aby se stal v tom smyslu vinníkem.

Úpadek Východu jest citelnější než úpadek Západu. Úpadek Východu jest tradiční zpuštění, nad nímž pláče po šest tisíc let vše, co pláče. Padlý Východ byl napaden ve svém svržení, bylo naň útočeno, byl zproštěn jako řešeto. Jelikož představuje podstatně Pokoj, byl obyčejně přemožen Západem, jenž jest mnohem bojovnější.

Východ, jenž měl zvláště rozjímati, byl přemožen na jevišti činu, přemožen na bojišti, jež bylo zvláště územím nepřítelovým.

Zápas Východu a Západu ustavuje dějiny světa, neboť hřích prvotní, zpáchaný na Východě, odlučující člověka od Boha, odloučil člověka od člověka. Nuže, pokaždé, kdykoliv Západ mohl přenést zápas na území války, Západ byl ve výhodě. Řecko dobylo Troju; Alexandr přemohl Daria.

Xerxes nedobyl Řecka. Činy klasických reků, Marathon, Thermopyly, Salamina, Plateja, atd., jsou vítězství síly západní.

**Pokaždé, když Západ se vrhá na Východ,
aby útočil, Západ vítězí.**

**Pokaždé, když Východ se vrhá na Západ,
aby útočil, Východ ztroskotá.**

**Ale pokaždé, když Východ šíří se na Zá-
pad, aby zakládal, pracuje Východ se zdarem.**

Troja zakládá Řím.

Týr zakládá Karthago.

Východ jest bez moci, chce-li ničit!

Nemůže než budovati.

**Řím představoval ve starověku Západ;
Karthago představovalo Východ; Řím ucho-
val povahu vlčice, která jej kojila, a to až do
dne, v němž, dokončiv dílo síly, upadl v roz-
klad, přemožen byv předem prvními papr-
sky světla, jež vzcházelo. Řím vlčice zachoval
neoblomný a tupý klid ramena silného, jež
jedná nestarajíc se o myšlenku.**

Byl zvolen, aby trestal Východ, poslechl.

**Karthago mělo neodvislou intuici svého
vnějšího postavení. Bylo přemoženo, proto-
že bylo Východem.**

**Východ jest místem světla a velikosti, Zá-
pad místem vědy a úsilí.**

**Východ, aby nesl tíhu světla, má zapotřebí
síly, přizpůsobené tomuto slavnému určení,
a touto silou jest čistota. Čím více jest tvor
veliký, tím více třeba, aby byl čistý. Východ
měl zachovávat podobnost a záření slunce
vycházejícího zítřka z mraku. Padl s výše této
velebnosti, padl v té míře, v níž měl růsti.
Ztratil intuici ztrativ čistotu pohledu. Východ
spáchal obludné zločiny, jež přímo staví proti**

intuici, nevinnosti, světlu, dětství, rozjímání, naivitě genia, jenž vyskakuje probouzeje se. Byl vydán Západu, který, neschopen mu porozuměti, ale schopný ho trestati, bil ho, aniž ho poznal.

Hannibal byl bez pochyby jedním z představitelů zmizelé civilisace, jež přimísila příliš velké omyly k převelikým pravdám. Hannibal byl bez pochyby v starověkých dějinách posledním svědkem věcí starobylých. Hannibal byl asi skladníkem velkých vzpomínek; nenáviděl Řím jako padlé a pádem oslabené velikosti jest odporna hrubá síla, pod jejíž jho právě upadla, neboť takovýto jest zákon:

Velikost nečistá jest přemáhána hrubou silou.

Zákony starého Říma, jeho zřízení, jeho pojetí obce, náboženství, rodiny, celého jeho života, všech jeho hnutí, celé jeho podstaty, vše v něm bylo spiknutím hrubé síly proti po-bloudilé intuici rodů oslabených. Vložil svou železnou ruku na čela vyšší než bylo jeho čelo, ale poskvrněná a přemožená před bojem skvrnou, kterou již dříve nosila. Hannibal cítil v hloubi duše vztek rozhořčeného Východu, jenž vyjeveně hleděl, jak vzrůstá hrubá síla, nepřemožitelná, vytrvalá, nemilosrdná, studená síla synů vlčice. Takový jest hluboký důvod této nadlidské nenávisti, jež měla své zřídlo výše než jak myslel Titus Livius. Nebyl to krb, nebyla to vlast, nebyla to rodina, nebyla to práva, co Hannibal hájil proti do-byvačnému městu. Byly to vzpomínky Vý-

chodu, jež chtěl ochrániti proti zákonům Dvanácti Desek. Ale oslábl nečistotou a Hannibal byl přemožen, neboť padlá láska vzala na se formu nenávisti, a nikdy nenávist nedá Východu vítězství. Proslulé slovo: *umíš vítězit, Hannibale, ale neumíš z vítězství těžit*, vyjadřuje postavení těch, kteří uchovali vroucnost, střežíce vzpomínky, ale ztratili moudrost pozbývající čistoty.

Velicí národové, kteří se zkazili, přijímají dvojí ráz povahy, který jim nejméně sluší, a jenž je v nejprímějším odporu s jejich typem: zchoullostivějí, zženští, a přichytí se lstivosti a zchytralosti. Všechny jejich city, až i nenávist, pohasnou v jejich změkčilosti. Kapua byla nedůstojným úskalím, o něž ztroskotal Hannibal, lež byla nedůstojným příkrovem, jenž zahalil k pohřbu Karthaginu, dceru Východu.

Pokud Řím, věrný svému typu, zůstal silným, trestal národy vyšší, ale nevěrné. Ale jakmile zhřešil sám proti sobě do té míry, že zeslábl, Řím vyřkl svůj ortel smrti. Obrátil sám na sebe kyj, jímž se rozháněl po světě. Když Východ a Západ dosáhli oba dna propasti, Antonius setkal se s Kleopatrou. A tu byli už jen poražení. Starý svět, sám sebou zavražděný, končil.

Přece však zraky světa byly stále obráceny k Východu: země vždy očekávala očištění Východu, usmíření světla a velikosti.

Orietur stella, pravil Balaam, vzejde hvězda. Magové opustili svou zemi, a Východ, vstává a vycházejí, jako Marnotratný syn, aby se zase vrátil do domu otcovského, pokleká před Tím, který vrací světlo očím zavřeným. A za několik let potom Apoštol, který vložil své prsty do oslavených ran Spasitelových, setkal se v zemi slunce s těmi, kteří kdysi šli za hvězdou. Tomáš Didymus, jehož jméno znamená dvojí propast, pokřtil Východ v osobnostech králů Mágů.

Kdyby Východ byl býval tentokráte věrný, osudové světa byli by se stali světlými. Ale Východ zapomněl křest, který přijal. Abychom pochopili nepořádek, který jeho pád vrhl do dějin, jest třeba určit si povahu obou dílů světa. Východ představuje dar dobrovolný, vodu živou, již Pán dává, světlo, jež přichází s hůry. Západ představuje práci, úsilí tvora, svobodnou vůli, zásluhu.

Hle, proč Východ ve svém pádu jest ničejší, nemohoucnější, nijakejší než Západ. To proto, že Východ nemá než dar světla; když toho již nemá, nemá ničeho. Nenese jiného břemene, než světlo; když toho nenese, nese nic. Neumí než se klaněti, rozjímati, modliti se, obětovati na velikém oltáři vesměrnosti věcí, v jednotnosti principu: když toho již nečiní, nečiní ničeho. Orel bez křídla a beze zraku, jemuž uloženo, aby konal práci krtkovu, neumí jako on rýti zemi.

Západ má své nástroje, umí si pomoci, má obratnost, umí zacházeti s lidmi, všelicos do-

vede. Proto také skrývá své pády, a zmítá se s dostatečnou obratností, aby se přesvědčil, že pracuje. Vrtí se v pozadí své díry, kdežto Východ spí na dně své propasti. Snové spícího západu jsou plotky salonu. Spící Východ pronáší ve svých snech jméno Budhovo. Západ, jenž zapomíná bytí a nicoty, hrouží se v dění s hlukem, povykem, marnivostí, hloupostí a žvatláním. Východ se klame o bytí a ztrácí se v nicotě, ale vzpomínka na obě propasti trvá v jeho spánku, neboť má se jmenovati Tomáš Didymus jako ten, kdo jej pokřtil.

Taková jest zřejmá příčina ustavičných vítězství Východu nad Západem. Východ nemá zbraněmi než svá křídla a své zraky, prostor a světlo! Když ztratil svá křídla, své zraky, prostor a světlo, Východ si uléhá a umírá.

Západ, když jest bezesvětla, směje se, čte, žertuje v temnotě, žertuje, protože vidí své silné paže, své hbité nohy, nahrazuje do libosti život horečkou, a píchá špendlíky, aby se bavil, obra Indii spící, jež křičí ve svém spánku a neprobouzí se. A Západ se chlubí ve svém snadném vítězství, protože přemohl válečnými lstmi a úskoky Východ předem přemožený, jenž křičí ve svém spánku a neprobouzí se. Aby se zase probudil, potřebuje hlasu sladšího a vyššího. Jest mu třeba blesku, vánku a jitřních červánků. Naznačím tady ve Východu i v Západu typickou přítomnost jednoho živlu života: tato přítomnost nevylučuje žádného jiného prvku, jest jasno, že ani Západ není zbaven milosti, ani Východ svobody.

Proto také Západ věrný promluví co nevidět slovem, jež, vzdouvajíc panenské sněhy na vrcholcích hor, probudí potichouнку, mírně, v radosti a v slávě, spící výšiny.

Církev Západu právě prohlásila tajemství: vyřkla jméno Marie Neposkvrněné, a ozvěna hromu opakovala od hory k hoře slovo prorokovo: *Adducam servum meum orientem.* (Ať já přivedu služebníka svého vycházejícího. *Захх III, 8.*)

Práce cítí, že nemůže nic bez světla: Západ patří na Východ, plémě Abrahamovo, Isákovovo a Jakobovo pokouší se probudit syny Semovy, protože svrchovaný Okeán pozdvihuje konečně svého hlasu. *Abys sus de dit vocem suam. Altitudo manus suas levavit.*

Propast vydala křik svůj. Vysokost pozdvihla rukou svých.

Historie všímá si ostatních národů a znamená jejich činy, pokud Bůh používá těchto národů, aby připravovali Ježíše Krista. Jakmile přestávají v tom smyslu jednati, historie je opouští, a když národ židovský dá Ježíši Kristu život a pak smrt, i jej historie opustí, a procházeti se bude se světlem mezi těmi, k nimž Ukřížovaný umíraje vztahoval své paže.

Ježíš Kristus se narodil: svět nebude moci již pracovati na vytvoření jeho těla v témže smyslu jako před tím, ale bude pracovati ještě na vytvoření mystického těla Ježíše Krista, jenž jest věčným Jerusalemem.

Historie dbala kdysi těch krajín, jež připravovaly: historie dbáti bude ještě krajín, jež připravují, neboť Ježíš Kristus jest naše hlava; jsme jeho údové, a on nás očekává. Historie potřebuje jisté dávky světla, aby mohla viděti a psáti: stupeň světla jest určen blízkostí nebo vzdáleností Ježíše Krista. Co ví a co může nám říci o osudech Okeanie? Co ví o starověké Americe, o starověkém Rusku? Má-li nynější Japonsko nějakou historii, vděčí za ni svým mučedníkům. Jejich smrt vrátila historickým dobám místo, jež došlo cti viděti ji. Missionáři nosí s sebou historii za moře. Historie tíhne ke kříži, jako železo k magnetu. Historie běžela kdysi ke kříži dobami, historie běží teď ke kříži prostorem. Když se objevuje kříž, barbarství couvá, a historie postupuje vpřed. Činy, jež se dějí v přítomnosti kříže, dějí se na hoře, před zraky národů. Činy, jež se dějí v přítomnosti kříže, ztrácejí své osamocení, a vstupují do řádu vesměrného, do společenství obecného. Malba má podivuhodný takt; rozptyluje vždy světlo od svatozáře. Historie jest obraz: paprskové kříže dávají světlo. Ten neb onen čin jest historickým, v jaké míře má účast na světle a síle at božské, at lidské. Skvělá theorie o spolupůsobení a účasti, jak ji představuje svatý Diviš, osvětluje historii. Rodové jsou historičtí: davové nejsou. Maria, matka historie, pravila, že blaženou ji nazývati budou všichni národové. Národové jsou historickými, pokud hlásají slávu Marie, matky historie. Kdokoliv činí

krok, aby se od ní vzdálil, dělá krok k barbarství. Kdokoliv činí krok k ní, praví Amen k osudům světa, Amen k božskému plánu, Amen k historii.

PŘEDSUDKY

Bylo by možno říci o duchu moderním, co Joab pravil o národu hebrejském:

„Smělý proti Bohu jedině!“

Tento duch, tak hrdý na svou vzbouřenou kritiku, o níž věří, že jest svobodna, protože jest bez zákona, proti ničemu se nerozhořčuje leč proti pravdám věčným. Nestřásá jiného jha leda osvoboditelské jeho Moudrosti bez vrtochu. Běží-li však o předsudky literární, o úkoly, jimž se učí nazpaměť ve věku, kdy se ničemu nerozumí, moderní duch se stává vlídnějším, bázlivějším, poddanějším než by bylo dítě, kdyby ještě dětí bylo. Odvažuje se všeho proti Bohu. Neodvažuje se ničeho proti předsudku, protože jest sám vtěleným předsudkem. Mezi bludy jest tajné spolčenství, smlouva na výboj i obranu, podle níž každý z nich hájí druhý, aby zase on byl obhajován. Jste volným myslitelem: toto jméno vám dovoluje popírati, co jest pravdivo, ale neopravňuje vás popírati, co není pravda. Proti pravdě jsou vám dána všechna práva; ale proti bludu nemáte žádného. Vaše dovolení se nevztahují než na všechno to, co jest spravedlivé a svato. Zmírají v oblasti, kde by se měla roditi, a jste přidržováni k nejhlubší účtě vůči všemu, co jest hodno opovržení.

Snad Shakespeare poskytne nejsprávnější a nejurčitější příklad této obecné pravdě. Nemyslím, že jest některý volný myslitel, který by se odvážil neobdivovati se Shakespearovi.

Shakespearu se velmi mnoho zneužívalo. Hamlet, Král Lear, Romeo a Julie září co chvíle na návštěvách divadel. Řeklo by se, nové kusy; jest to parodie věčného mládí. Bylo by snadno povrchnímu pohledu vyvoditi z toho pro anglického básníka ohromné závěrky. Ale hledisko se mění, zasáhne-li hloubka.

Známkohosi, jenž pronesl odsouzení Shakespeara. Tento člověk jest nezbytně jedním z jeho nejfanatičtějších ctitelů; a tímto člověkem není nikdo jiný než p. Viktor Hugo. Právě on obdivuje se všemu v anglickém básníkovi.

Obracím se tedy k tomuto sverepému příteli, ukrutnějšímu, než by mohl býti nějaký nepřítel, ba krutějšímu, než nepřítel zaku-
klený, a táží se ho, čím jest vlastně jeho modla, a tento ctitel mi odpovídá:

„Co jest Bouře, Troilus a Kresida, Šlechticové Veronští, Tetky Windsorské, Letní sen, Zimní sen? Tot rozmarná smyšlenka,¹⁾ tot arabeska.“

Tot smyšlenka, rozmar. Strašný výrok nebezpečného modláře, vynešený rukou trochu těžkou, ač trochu ledabylou. Ani nejprís-

¹⁾ Těžko jest vyjádřiti slovo *fantaisie* na tomto místě jedním slovem; jest to smyšlenka, výmysl, vrtošivý nápad, který na o-
brátku může býti nahrazen jiným vrtošivým nápadem, jak mívají ve zvyku rozmarná, lehká děvčata.

nější kritika by se neodvážila jíti tak daleko. Nejsem podezřelý vůči Shakespearovi ze žádného službičkářství, ale neodvážil bych se říci, že jest cele celičký v tomto hanebném slově: vrtoch. Nepřátelství nechtělo by jíti až tam; a ještě méně kritika. Chápu se proti p. Hugovi obrany Shakespeara; neboť si vzpomínám na Krále Leara. Vzpomínám si, že mluvím k bouři, z hloubky svého šílenství, v lese. Vzpomínám si, že k ní praví toto slovo vznesené: „Ty aspoň nejsi mou dcerou.“

Když Shakespeare neměl by jiného důvodu k obdivu než tuto bouři, toto šílenství a tuto skvělou shovívavost bláznivého krále k bouři, která aspoň není jeho dcerou, anglický básník by zasluhoval, aby nebyla na něho dopuštěna, aspoň ve své plnosti, potupa, kterou na něho hází p. Viktor Hugo. Rozmar jest cosi nevďěčného, a člověk, který učinil *K r á l e L e a r a*, není jedině člověkem rozmaru, neboť ošklivil si nevďek. Rozmar jest zvláště nevďekem, neboť ohavná a hloupá obluda, jež jest skryta pod tímto slovem „rozmar“, jest jak ledabylá tak krutá. Nuže, ledabylost jest vždy nevďěčna. Tedy Shakespeare v den, kdy napsal *K r á l e L e a r a*, odřekl se hanebného modlářského zbožňování, jež k němu chová ve své spletilé, dobrovolné a soustavné zaslepenosti p. Viktor Hugo.

A protože si sám uvědomil pocítěním jeho vnitřní hodnoty křivdu, již právě učinil Shakespearovi a sobě, pokouší se nalézt v našem anglickém básníkovi hlubiny, rovnající

se jeho vrtochům. Potom, jakoby litoval tohoto hnutí, přechází v hravý tón tímto žalostným slovem, jež cituje a jež přijímá za své: *Totus in antithesi*.

Takové jest poslední slovo té kapitoly. Podle Jonathana Forbesa a podle p. Huga Shakespeara jest zcela všecek v antithesi.

A tak se vracíme oklikou k rozmaru. Co to jest za básníka, jenž sídlí všecken v antithesi? Jest to vrtoch, který se roztahuje všemi směry. A tak se stává, že p. Hugo zneuznává velikost *Krále Leara*.

Kritika by snad otevřela vznešené obzory, kdyby, chtějíc opravit poblouzení některého člověka, nebo pozdvihnouti ho z jeho snižení, místo aby naň útočila zevně, odvolala se na něho samého. Setkala by se snad a rozehrála by hluboké harmonie, kdyby, majíc ukázati úpadek toho kterého spisovatele, obrátila se k typu téhož spisovatele a řekla mu: Drž si sám světlo, a ukaž nám, čím se stal ten, který tě opustil. Drž nit, nes pochodeň a veď nás do labyrintu, kde jsou značeny kroky člověka, který na chvílku objal, a hned pak aby tě opustil.

Shakespeare byl sám sobě povinen býti hlubokým; Viktor Hugo pak širokým; jeden i druhý pak měli býti vážni. Nuže vrtoch a antithesa jsou opakem hloubky, širokosti i vážnosti. Vrtoch jest antithesa myšlenek, antithesa jest vrtoch slov. Tyto dvě hry činí jen jednu hru, hranou ve dvou různých kusech. Těmto dvěma zábávkám chybí jak veselost

tak velebnost, a když p. Hugo, aby formuloval myšlenku svých protivníků, píše toto slovo: *Zapovídá se navštěvovati krčmu vznešena*, praktikuje proti sobě svou theorii. Snižuje se ke hře více než chlapecké, a pachtí se jako dítě, aby potupil vše to, co jest povinen v umění ctíti.

Konečně, zapomínáje svrchovaným zapomenutím všeho toho, co mu mělo připomenouti jméno Shakespearovo, jméno Viktora Huga a jméno Umění, p. Hugo, aniž pamatoval sebe, a bez soucitu k svému typu, napsal tuto větu, chtěje oslaviti anglického básníka: *Jest s Olympu a s jarmarečního divadla*.

Pohanství a kejklířské lešení, Jupitera a Kašpárka, to podává p. Hugo obdivu lidského pokolení.

P. Hugo z hloubky svých temnot tupí dva básníky, jichž se odvažuju proti němu hájiti, Shakespeara i Viktora Huga. Člověk, který napsal *Krále Leara*, má právo nebyti jmenován rozmarným fantastou; a člověk, který v *Legendě Věků* napsal *Kaina*, má právo nepronášeti o svém bratru Shakespearovi toto nespravedlivé a křivé slovo. Viktor Hugo měl rovněž právo nevyjadřovati své myšlenky v těchto výrazech:

„Arabeska v umění jest tímž zjevem, jako vegetace v přírodě. Arabeska klíčí, vzrůstá, zauzluje se, rozkládá se v listoví, zmnohonásobňuje se, zelená se, rozkvétá, rozvětvuje se do všech snů. Arabeska jest nesouměřitelná.

Má nesmírnou mocnost rozpínavou a zveličovací. Naplňuje obzory a nové rozevírá. Zachycuje světelné hlubiny nesčetnými odnožemi, a přimísíte-li k tomuto větvoví lidskou tvářnost, celek jest závrtný, toť úchvat: lze rozeznati mřežovím za arabeskou celou filosofii; vegetace žije, člověk se pantheisuje, děje se v konečnu kombinace nekonečna; a před tímto dílem, v němž snoubí se pravdivé s nemožným, duše lidská se chvěje neznámým a svrchovaným dojetím.“

Opravdu, Viktor Hugo měl právo takto nepsati. Připojuje arcit tuto opozděnou a nedostatečnou výhradu: Nesmí se dopustiti, aby buď ova touto vegetací zarostla, aby snad drama bylo zakryto arabeskou.

Důkazem, že Viktor Hugo zasluhoval bráti se vážně, a že sám na sobě se proviňoval, když hrál se slovy hru vrtochu a antithese, je to, že napsal toto slovo: U m ě n í m á j a k o N e k o n e č n o s v ě P r o t o ž e, v y š š í v š e c h P r o č. Cítíme přes pantheistický zmatek umění a nekonečna, že autor tohoto slova mohl, opraviv je, dotknouti se vznešena.

Ale vznešeno jest cosi, čeho zneužití jest nejnebezpečnější. Vznešená slova chtějí míti vznešené aplikace. Dopouští se proti nim atentátu, kdo jich nehodně používá. Obejdou se rády bez komentářů, ale neobejdou se bez úcty. Jsou-li věci vyšší všech p r o č, jsou věci, jež jim jsou nižší, a když běží o tyto, není dovoleno jíti na ně s velkým p r o t o ž e.

Co by odpovědělo velké protože, kdybychom se ho zeptali, proč Romeo a Julie jsou dva rhetorkové, tak studení a tak nudní? Nesmírný předsudek, jenž uplatňuje blud nad celou literární a filosofickou historií, zapovídá, ne abyste mysleli, že toho nevím, říci pravdu ať o čemkoliv. Jest-li dílo neznámo, jest-li autor na živu, ať genre (žánr) rozvíňovaný jest jakýkoliv, smí se nanejvýš říci, že kniha obsahuje zárodky, naděje, že jsou tu sliby pro budoucnost, atd.

Jest-li kniha velmi stará a velmi známa, jsme povinni věřiti o ní, že jest vznešená, a výhrady, jichž se odvažují nejsmělejší, jsou vynášeny rukou třesoucí se. Řeklo by se, že ubohý smělec má strach, že se dopouští svato-krádeže. Ovšem zase, je-li kniha vskutku posvátná, nese-li jméno některého světce, má-li opravdu tohle neštěstí, její stáří jí pranic nepomůže. Kdekomu jest dovoleno posmívati se jí, a literární zákon, jenž chrání vše, co jest staré, bývá zrušen vůči ní pro svatost díla a autora.

Tímto podivuhodným předsudkem, který spoutává volné myslitele, jest ovládán obdiv vůči Shakespearovi, protože tu není Boha.

Otažte se pana Huga, připouští-li vše, co věří Církev. Sama otázka bude naň působiti dojmem urážky.

Ale mluvte s ním o Shakespearovi. Odpoví vám, že obdivuje vše, jako mezulán.

Chránil bych se velmi připojiti toto poslední slovo, kdyby ho byl sám nepřipojil;

ale táž slušnost, která by mi byla zakázala je napsati, zapovídá mi je škrtnouti, protože jest napsáno.

Poněvadž pan Hugo obdivuje vše v Shakespearovi, obdivuje Romea pod balkonem Julinčiným, volaje:

„Ale tiše, tiše, jaký to jas trýská z tohoto okna? Tot Východ, a Julinka jest Sluncem. Vyjdi, krásné Slunce a zabij závistivou Lunu; panenská jako ty, bledne bolestí při tvém spáření. Dosti! nenos již jejích barev, barev truchlých a chorých: bláznovstvím jest nositi je. Odřekni se žárlivé milenky; zapomeň ji, zapomeň ji.“

Když nějaký zamilovaný zpozdíle mluví, jen když se to děje s podpisem slavného spisovatele, ihned se omlouvají všechna jeho slova a jeho vášeň jesti mu omluvou. Této vášni připisuje se vše, co není rozumno, a svět obdivuje se s důvěrou emfatickému žvástu, který asi jest zamilovaný, protože jest nesmyslný. Nepozoruje se, že tato rhetorika nízkého patra jest ještě tisíckrát vzdálenější vášně než rozumu. Vášeň jest živá, prudká a hbitá; může býti přepiatá, násilná, šílená, zuřící; ale vášeň Romeova jest rhetorika strojená, na řetízku, pomalá, plná studených, tahavých a temných metafor. Jsou to slovní hry a špičky, pitomé vyhledávání a strojení slov a souzvuků. Nic řízného, nic stručného, nic prostého. Romeo jakoby si byl opsal své projevy z nějaké knížky, jež by mohla býti nadepsána: **P ř í r u č k a d o k o n a l é h o m i l o v n í k a**

a pak je deklamuje. Ozbrojen jsa svou loudavou, studenou, pedantskou a nabubřelou fraseologií, zapřahá v pernoutúru obdiv, kněmuž se pan Hugo jednou pro vždy odhodlal. Romeo nadužívá pana Huga, zneužívá jeho nepřemožitelné trpělivosti. P. Hugo zapro-
dal svou svobodu. Romeo s ním nakládá jako s otrokem. Pan Hugo zavázal se slavným sli-
bem, že bude stůj co stůj se obdivovati. Jest
vzat za slovo, a čeká na něho hrozná zkouška.
A Julinka? Julinka není o nic méně krutá než
její proslulý a nudný zbožňovatel.

Odpovídá:

„Viš, že závoj noci jest na mém obličejí.
Bez něho uviděl bys, že panenský rumě-
nec barví mou tvář, Romeo, a to od slov,
jež jsi dnes večer ode mne uslyšel. Ah! ráda
bych nepřekročila meze slušnosti! Jak bych
ráda vzala nazpět slova, jež moje ústa prone-
sla. Ale sbohem, obřadnosti!...“

Nezdá se vám, že tato dívenka, jež pečlivě
dbá o to, aby nás uvědomila, že panenský ru-
měnec pokrývá její tváře, nám všem divákům
věnuje příliš něžnou pozornost? Zná formul-
ky stydlivosti jako Romeo formulky lásky;
ale čím více znají formulky, tím méně znají
skutečnost. Julinka jest tak neslušná vysta-
vujíc na odív svou cudnost jako Romeo jest
studený hlásaje svou lásku.

A Mercutio, a Benvolio a Tybald? Tot stu-
denost hádky po studenosti vášně. Seky me-
čem, provázené ohavnými žerty, nejsou při-
praveny žádným hněvem. Montaiguové a

Kapuletové neumějí se o nic více nenáviděti než Romeo a Julinka umějí se milovati. Táž rhetorická, sofistická, umělkovaná, kroucená, domýšlivá studenost jest příčinou, že stydne a zamrzá nenávist rodin i láska mladých lidí. Ani jedinkrát neuslyšíte přízvuku msty. Nepřítel, jenž útočí na svého nepřítele, na ulici, lehce, jenž tasí meč, protože mu právě napadlo, aby meč vytáhl, takovýto nepřítel nezná hněvu. Dobří ti lidé sami ohlašují, že jsou svolni se bít, protože velkým vedrem vře jim krev.

Trošku povyku dětí hašteřivých a špatně vychovaných, vřeštivých a zlých. Tyto křeččí nevraživosti a toto miliskování vznikají křížením se mnoha drobných vrtochů.

Hluboký hněv jest tak zdrženlivý jako hluboká láska. Všechno, co jest hluboké, má zapotřebí tajemna, skrytosti; ale všechny tyto loutky staví na odív svou hašteřivou nebo zamilovanou rhetoriku očím všech mimojdoucích. Tot pravý opak hloubky, a opak slavnosti.

Smrt jest Shakespearem s tak malou uctivostí zpracována jako láska.

Merkucio dostane ránu, po níž za minutu umře.

„Ten padouch, praví, udělal mi otvor ani ne tak hluboký jako kabřina u studně, ani ne tak široký jako vrata. A je to stejné, stačí to, aby tudy život prchl. Ptejte se zítra na adresu Merkuciovu, dostanete v odpověď: Na hřbitově! S bohem světe, už mne napepřili ... atd.“

P. Hugo jmenoval Krčmu Vznešena. Krčmu vidíte, ale vznešeno chybí. Kdyby tyto žerty byly vloženy do úst člověka opilého, i tu by byly žalostné, vzbuzující spíše útrpnost než smích; ale na rtech umírajícího, v minutě, jež předchází poslední vzdech, nejsou toliko pitomé, nejsou toliko odporné, jsou fyzicky, hmotně nemožny; a když si už někdo činí nárok na to, že věrně kreslí přírodu, neměl by si z ní takto tropiti posměch.

Věříte-li, že tyto šprýmy náleží umění, protože náleží přírodě, přidržte se alespoň logiky svého pohloupení, a nedávejte jim místo v umění, jehož by jim odepřela příroda. Hnusná vervatohoto umírajícího jest nemožná tam, kam ji stavíte. Ba láska k šerednu strhuje vás i níže než skutečnost, která jest již tak daleko od pravdy; překračujete míru, tolik jste slabi; upřílišujete, tolik jste choří! Shakespeare, tím že zbožňuje Krčmu, zapomíná fyzického stavu člověka, který umírá. Stržen svou zálibou, dopouští se přestřelků horlivosti. Když p. Hugo učinil slib, že bude všechno obdivovati, pomyslí si na následky takového úvazku? Toto proslulé drama o R o m e o v i a J u l i n c e jest přímo památníkem, jež láska zbudovala svýma rukama. Ani p. Alexandr Dumas syn nevidí to jinak. Promíjí Julince pro její velikost zákony, jichž požaduje od obyčejných lidí. A právě proto jest zajímavé zjistiti, jaký ráz dialogu vlastně v R o m e o v i a J u l i n c e převládá. Jest to unavující řada pitomých žertů a spleťtých ú-

vah. Tito lidé se ustavičně hádají a rokují, a emfatický dithyramb, jenž někdy vystoupne z tohoto krvavého bláta, jest tak studený jako hašteřivé nebo zamilované vtipkářství, jež mu předchází nebo jež následuje. Tento galimatiáš rád by se stal zuřivostí nebo něžností, ale zůstává galimatiášem.

Jest dosti nesnadno dobře si představit, do jaké míry lidé jsou tulpy. Řeklo by se, že někteří zlomyslníci vzněcují je k obdivu proti všemu zdravému smyslu a zavazují jim oči jakousi páskou *sui generis*, jež jim skrývá jejich pravý stav. Romeo a Julinka pokládají se na tomto nízkém světě za typ lidské vášně. Ba jest vejméně tohoto dobráčka a této velmi špatně vychované žabky z pensionátu něco, co se podobá magii. Opravdu, jak se jim jen dostalo této nesmírné reputace vroucnosti? Kterak jen si dobyli pro svůj „lásky žár“ té universální pověsti? Jakým kouzelnictvím žvatlot tohoto chasníka nabyl takové vážnosti a svatozáře? Čím se nejvíce vyznačuje, toť studenost. Tento gymnasista, zamilovaný do Rosaliny, stává se milencem Julinčiným, a nic se nemění, leda jméno loutky. Toto poslední slovo jest zde na pravém místě. V této vášni není opravdu nic, ani citu, ani myšlenky, ani vážného svazku, ani hloubky, ani ladu. Jsou to dvě smyšlenky, jež spolu hrají v jazyku plochém, nesrozumitelném, studeném a umělkovaném. Jejich vášeň by byla vroucí, kdyby k tomu, aby někdo byl vroucným, stačilo býti nesmyslným. Ale pravý opak se stává. Nic

není tak studeného jako šílenství. Ani jedno slovo, vycházející z jejich rtů, nevychází z dna duše. Jest zde rhetor a rhetorka, kteří vyměňují si všelijaké sofistické úvahy a všelijaké studené metafory, naučené napaměť v nějaké špatné knize. Jsou celí ve dvou slovech: suchopár a studenost.

Aby se ukázala pravdivost tohoto obecného pravidla, třeba vytknouti výjimky, s nimiž se střetá, a dáti na ně důraz. Jsou zde některá slova pozoruhodná. Výjev se slavíkem a skřivánkem jest uchvacující. Zasáhnutí lhostejné přírody objevuje se tady v neobvyčejném osvětlení, a vroucí ráz, jež duše lidská dává věcem, jest vyznačen ohnivými rysy. Je to skřivan; pějete bez noty a drsné zlovuky táhne, ostré tóny příkré. „Skřivan zpěv sladce rozvádí“, se praví, „tento nečiní tak, neb nás rozvádí“.

Ačkoliv tato úvaha pochází od básníka a ne od Julie, jež by ji byla nevyjádřila v poslední chvíli loučení, jest skvostná a pravdivá; osvětluje lhostejnou a krutou noc takovým zábleskem vášně, že čtenář jest hluboce dojat, jakoby nějakým zjevením byl mu odcloněn člověk i příroda.

Když však opustíme výjimku a přidržujeme se pravidla, uslyšíme Romea, an praví vsamém okamžiku, kdy útočí s mečem v ruce na Tybalda: „Mírnosti, uctivosti, vlídnosti, daleko ode mne, vystupte do nebe, kde jste domovem. Palno-oký vztek můj

vůdcem buď! Jen zbraně a krev necht' mají slovo!"

Pokuste se a představte si tohoto mladého muže, zuřivého až tak, že zapomíná na svou lásku a sňatek, zkuste a představte si ho, an si v té chvíli uvědomuje, že domovem mírnosti jest nebe, a ke všemu ji posílá, aby šla, odkud přišla, a dodatkem prohlašuje, že pro tu chvíli semu nehodí, neboť dává raději přednost zbraním a krvi! Kdyby tato promluva k mírnosti, tato rada, plná opatrnosti, která ji posílá, aby se vrátila, odkud přišla, kdyby tyto studené rhetoričnosti se nalézaly v díle moderním, jest nemožno změřiti to l l e¹⁾, jež by se zdvihlo. Ale podpis, který jest na rubu děl, má do sebe kouzelnou moc: mění barvu a hodnotu věcí; naznačuje dobře vychovanému čtenáři, jakou váhu a jakou míru ze všech měř a vah třeba mu voliti, aby posoudil řečené dílo.

Pokud se týká bratra Vavřince, tohoto výborného duchovního vůdce Romea a Julinky, to není kněz, ba není to ani člověk, je to karikatura. Kdyby byl měl Shakespeare takový úmysl, měl by tento bratr Vavřinec býti zařazen v třídu groteskna, a pak by měl p. Hugo svůj úkol usnadněn; ale naopak, Shakespeare měl úmysl realizovati jím kněze. Každý v tomto proslulém dramatě vyznává a hlásá, že bratr Vavřinec jest svatý muž, který učinil

¹⁾ tolle, tolle, crucifige eum = vezmi, vezmi, ukřižuj ho!

všechno, co mohl, a jemůž se to, co chtěl, nezdařilo. Ohavný postup, k němuž se uchýlil, není toliko nedůstojným kněze, křestana a člověka; obyčejný hřích by před ním ucouvl, jedině zločin ho může přijati a zapsati do svých letopisů. Tento nápad narkotika je stejně pošetilý jako ohavný. Nejprostší zdravý smysl byl by uvědomil moudrého a svatého řeholníka, že jeho čin přivodí nové a strašné komplikace. Kdyby byl přál všem svým kajícníkům smrti a zoufalství, nebyl by mohl nic lepšího vymysleti, co by způsobilo tento dvoji účinek. Bratr Vavřinec hromadí nesmysl na nesmysl, aby se hromadil pak jako následek zločin na zločin. A bídník ten se odvažuje před Julií, uspanou jeho zločinnýma rukama, květomluvou rhetoriky bláboliti o smrti a mládí, za přítomnosti zarmoucené rodiny, on, jenž ví, že mladá dívka není mrtva, on, jenž připravil potají všechny tyto nejapnosti a všechny tyto hrůzy!

Svatost tohoto uspavače není méně prohlašována na konci dramatu, který končí touto roztomilou větou:

„Nikdy nebylo bolestnějšího dobrodružství, než jakého zažili mladá Julie a Romeo, její ženich.“

Stojí to za to žiti v jakési jeskyni, nositi šat, v nějž Shakespeare bez bázně odívá svou osobnost, aby přidal k bláznovství dvou dětí jiné bláznovství mnohem černější, mnohem promyšlenější, mnohem nenapravitelnější? Stojí to za to představovati moudrost a ná-

boženství, aby se vynalezlo ze všech pošetlostí a bezbožností to nejpošetilejší a nejbezbožnější? Jakže! tento bratr Vavřinec, který nakonec, kdy již není co dělati, vyjevuje, že zde byl tajný sňatek, jemuž poželhal, velmi vědomě vyčkává, aby všechno oznámil, až rány, způsobené jeho rukama, stanou se nevyléčitelnými? A nikomu ani nenapadne, aby mu učinil sebemenší výtku? Ohavná hromada osudných bláznovství, již nakupil, zůstává v očích osobností a v očích básníkůvých nejvyšším výrazem dobré vůle. Řeklo by se, že tento ubožák učinil to nejvýbornější, co mu opatrnost radila, a že ztroskotál, protože mu okolnosti nedopřály zdaru! Řeklo by se, že bylo třeba nejnezdolnější osudovosti, aby se zvirtly ve zlo záměry jeho moudrosti. Vždyť sama Julie, v níž by pošetlost byla snáze odpustitelnou, Julie by se měla rozhořčovati. Měla by se probuditi na okamžik ze všech svých snů a setřásti najednou mnohé ty mátohy, když jest jí navrhována taková zločinná zpozdilost.

Zbytečně by se analysoval Romeo a Julie, kdyby se v tomto dramatě zjišťovaly jalovost a studenost toliko lidské. Vedle nich, pod nimi, níže a hlouběji jsou jalovost a studenost pekelné. Jest tam vášeň hnusnosti, hnusnosti bezdůvodné, schválné. Jest to záliba v neštěstí slepého osudu, jest tam zbožňován sám pro sebe ve svém nejkrutějším projevu. Jest zde ona žízeň slzí a ona žízeň krve, jež hromadí bezdůvodně, ochotně neštěstí na neště-

stí, jen aby bylo proč plakati. Jistým lidem působí potěšení hromaditi neštěstí na hlavu jejich hrdiny a zvláště na hlavu jejich heroiny. Ale jest tu jiná pekelnější rozkoš, která se neobmezuje na to, že hromadí neštěstí, která vynalézá neštěstí rafinovaná. Takovou rozkoší na příklad bývá, když jed byl vypit osobou, která by byla zakusila velikého štěstí, jen kdyby byla počkala dvě minuty se svým otrávením. Tyto zjemnělosti hrůzy jsou lahůdkami pekelné rozkoše. Účelem jejich jest vyvoditi silné pohnutí mysli; jejich účinkem pak jest zatvrzení srdce.

Křiky a pláče, jež naplňují toto prázdné a hlučivé drama, dospěly by k chmurné necitelnosti.

Nesmí se souditi Victor Hugo po tomto slově, proneseném při Shakespearovi: „Obdivuji vše jako h o v a d o. Ani Shakespear se nesmí souditi podle R o m e a a J u l i e. Anglický básník má záblesky, rozptýlené v padesáti dramatech, a nad těmito záblesky má K r á l e L e a r a, který obsahuje skutečné krásy. Všude ostatně se přičiňoval, aby oheň uhasil pod blátem; ale měl v ošklivosti nedvěk, a lidstvo mu toho nezapomene.

Přísná kritika snad očím těch, kdož ji nechápou, jeví se utrhačnou. Kdo však ji rozumí, tomu jest naopak dílem rehabilitace. Pravým opakem obdivu jestiť modloslužba. Modloslužba zneuctívá modlu, uchvacuje jí, činíc ji modlou, tu část obdivu, na nějž by měla právo, kdyby si vzala jiné jméno. Modloslužba,

protože ztotožňuje vady a krásy, křivdí krásám, a svádí dílo na vady. Modloslužba člověka poznamenává, znetvořuje ho. Kritika, vyznačujíc vady, odkrývá krásy. Kupuje právo obdivovati, neobdivujíc než to, co je hodno obdivu. Kdo zbožňuje člověka, že si z něho činí modlu, ten ho hanobí; hází zástěru na jeho pravou krásu. Právě proto kritika má právo podniknouti proti p. Hugovi rehabilitaci Shakespeara.

Čím četnější jsou svazky, jež byly napsány o Shakespearovi, tím zvláštnější jest, že nikdo v něm neupozornil na nejznamenitější výraz pekelné mystiky. *M a c b e t h* jest ze všeho, co kdy bylo v tomto smyslu na zemi pronešeno, slovem nejzřetelnějším. Kdyby někdo, živený Goerresem a nejstrašnějšími tradicemi, jež nám odkázalo starověké a moderní lidstvo, v dramate na odív vystavoval svou vědu a svou učenost, takový člověk byl by napsal *M a c b e t h a*, nebo spíše byl by se pokusil jej napsati; ale k tomu, aby byl vskutku napsán, bylo třeba živoucího vnímání věcí pekelných, jehož nelze dosíci pouhým studiem.

M a c b e t h jest arsenálem, v němž všechno důmyslné nářadí pekla je nakupeno jedno na druhém u veliké spoustě. Ale, tak řeknete, Shakespeare přece nic neschvaluje; vypravuje a odsuzuje. — Tot zřejmo, a neničí nic z toho, co bylo řečeno. Shakespeare neschvaluje čarodějnic, ani vraha Duncanova, ani vraha Bancova, ani řady zločinů, do nichž se no-

vý král zaplétá, ale v celém filosofickém nebo uměleckém díle jest třeba rozlišovati dva morální živly, dvojí význam, dvojí návod, dva závěrky. První závěrek vyplývá z návodu přímého. Takovým by byl čin básníka nebo filosofa, jenž by radil výslovně k zavraždění panovníka, když by někdo jiný chtěl vstoupiti na trůn. To by bylo oblastí zločinu v pravém slova smyslu, a nikoliv oblastí morálního poblouzení.

Druhý závěrek vyplývá z prostého dojmu na ducha čtenářova; vyplývá z místa, na něž byl doveden, z pachu, který se z něho linul, ze vzduchu, kterým mu bylo dýchat, z tajemných vlivů, jimž byl podroben. O t h e l l o ukazuje dobře zhoubnost žárlivosti, ale nikdy ji nebude léčiti, protože moc uzdravující spočívá v principu, kterého tu není. Tento dojem, o němž mluvím, nevyplývá jediné z úmyslů autorových; vyplývá z ducha skrytého, který sídlí, snad bez jeho vědomí, v jeho díle. Může se vám stát, že budete kázati o čistotě a k ní vybízeti, a způsobíte pravý opak v duši posluchačově: nečistotu. Všechno závisí od dechu, který z vaší duše vychází, z povahy vašeho dchnutí, z vnitřního stavu vašeho nejhlubšího dýchání.

Nuže, vizte, co jest zřejmého. Jed vyžaduje kazijedu. Zastavíte-li silně svého ducha a ducha čtenářova nad propastí, jste povinni ihned ho léčiti, nebo spíše předejít chmurnému a závratnému dojmů nejčistšími, nejzdravějšími, nejsilivějšími vůněmi hor. Právě pobouři

blankyt jest potřebný. Nesmíme ukazovati toliko osudné následky zločinu, jest třeba ukázati reality naprosto opačné. Jest třeba dopřáti duši odpočinku. Nesmí se jen říci: Tohoto se vystříhej, třeba dodati: Hledej toto. Spadne-li však opona na svity blesků, protrhujících noc bez zory, spánek vašeho posluchače bude špatný; a přece jste mu dlužni dobrý spánek. Jest to vaše povinnost, slíbili jste mu to mlčenlivou úmluvou, která váže jednoho k druhému.

Othello jest hluboký s jistých hledisek, neúplný při jiném zorném úhlu. Jakožto studie žárlivosti jest podivuhodný. Ale aby se námět ten doplnil, bylo by třeba říci, jaký jest účinek žárlivosti. Nuže, účinkem žárlivosti jest to, že odděluje osobu, k níž směřuje, od osoby, která ji zakouší. V Desdemoně měl by oheň její lásky k Othellovi pohasnouti. Z tohoto schladnutí jejích vroucích citů zrodily by se náměty znepokojení, k jejichž složitosti by se přidružila směsice námětů domnělých. Protože však nezbytným výsledkem žárlivosti jest to, že všechno rozrušuje a vše rozděluje, Desdemonu by měla cítiti a dosvědčovati, čeho necítí a nedosvědčuje. Shakespeare viděl jen vnější projevy žárlivosti. Neviděl její vniterné hrůzy. Neviděl, že jest úhrnem lidskou a vášnivou aplikací záště, jež je vlastní povahou a přímo znakem Satanovým.

Othello konečnou katastrofou doporučuje vystříhati se žárlivosti. Vypravuje její zhoubnost. Proč však jest bez účinku? Pro-

tože žárlivost, jež jest porážena rozuzlením dramatu na území rozuzlení, dýchá v něm a spíše jest našeptávána než uničována samým duchem a vniterným dechem díla; zdá se, že autor podléhá vášni, kterou vyjadřuje; pocituje její nepříjemnosti: neboť stačí k tomu, aby byl někdo nešťasten; ale nezmáhá toho, aby byla pocitována vniterná povaha žárlivosti, aby si ji diváci ošklivili, aby jí opovrhovali. Neboť k tomu, aby se takového výsledku dosáhlo, bylo by třeba pohlížeti na ni okem světelným, upokojněným, očištěným a planoucím tichou vroucností. A tato pravda o *Othellovi* v řádu vášně lidské jest pravdiva i o *Macbethovi* v řádu vášně pekelné.

Macbeth nepředpokládá toliko poznání, ale též instinkt a cítění věcí pekelných. Carodějnice podobají se dokonale vědmám pohanstva; jako ony i tyto jsou plny hrůzy, smutku a dvojsmyslnosti. Mísíce pravdu a nepravdu v poměru, jehož třeba, aby i sama pravda lhala, a i když poví něco pravdivého, obracejíce to ve prospěch lži, pletouce slova nesrozumitelná se slovy lichotivými, mazlíce se ješitně a sládnouce v samolásce, a vzněcujíce hněv, vnášejíce do všeho zmatek, nepořádek, zuřivost, strach, nudu, výčitky, a vylučujíce radost, i když slibují, že uspokojí žádost, tyto děsné zaslíby podobají se místu, z něhož vycházejí; jejich ráz jest zřejmý; autentičnost jejich hrůzy vyznívá všemi hlasy, jimiž vládnou. Ale ani paprsku shůry, ani jeden papr-

sek neslétá, aby potěšil, aby osvítil, aby utišil toho, kdož je slyšel. Shakespeare zůstává v těch místech spodních, a rád by, aby každý tam s ním zůstal. Všechny ty strašné smrady, všechny ty pekelné míchanice, všechny ty divy černé noci, všechno to zůstává pánem situace. Macbeth není konec konců vítězem, a jeho hlava zjeví se v pátém aktu nabodnuta na kopí, ale čarodějnice jsou vítězkami. Klamou a samy nejsou klamány; působí zmatek a samy nejsou zmateny. Muž jimi svedený netriumfuje až do konce. Samy však až do konce triumfují. Vítězí jak nad Duncanem, tak nad Macbethem, nad králem dobrým i zlým.

Triumfují jak úspěchy Macbethovými, tak i jeho nehodami, jeho zločiny, jeho oběťmi, jeho úzkostmi, jeho vítězstvími, jeho královskou hodností, jeho pádem a jeho smrtí. Člověk oklamáný peklem nemá posledního slova v díle Shakespearově; kdo má poslední slovo, toť samo peklo. Člověk zlý a zvrhlý jest lotrem vůči ostatním lidem, jest však tulpou vůči čarodějnicím, jež ho podvedly. Hlavními osobami jsou stále čarodějnice. Ony hrají úlohu, již hrál chor v řecké tragedii. Představují cosi příšerného, co uvádí v pohyb herce dramatu; jakási osobní a sverepá osudovost, vtělená v bytost horší než člověk, a zneužívající nad ním této povýšenosti.

Macbeth jest toliko nástrojem; vidíme dobře jeho trest, ale nevidíme trestu těch, jež ho k zločinu podněcují. Tropí si z něho smích,

a daří se jim v tom až do konce. Tato děsná směsice osudovosti a volní zvrhlosti, jež se vtěluje v čarodějnicích, jakoby v tomto strašném dramatu uchvacovala místo všemohoucnosti. Ohavné ty hlasy mluví a činí to, co praví. Ohlašují a vykonávají. Vědí a mohou. Když se jim podařilo vyvýšiti Macbetha, aby mu vložily do ruky meč, jehož jest třeba k novým zločinům, svrhují ho touž mocí, která ho pozdvihla. Jest jen věcí; jest hračkou. Vlastními osobnostmi a svobodnými herci dramatu jsou čarodějnice.

A tak to jde stránka za stránkou, výjev za výjevem, až do konce. Hlavní osobností, prvním hercem dramatu jest zosobněné peklo, dosti důstojně představené. Nuže, tato osobnost triumfuje, a triumfuje beze sporu. Nemělo by se toto zosobněné peklo ukázati, i když se již ukázalo, leč proto, aby poučilo podívanou na jeho naprostou porážku: a přece pravý opak nastává. Objevuje se s duchem proroctví, s vědou a mocí. Objevuje se, jako by bylo samo Božství. Řeklo by se, že tito lidé, i silní a zlí, nejsou ani dosti zlí, ani dosti silní, aby s ním zápasili, a že absolutní vítězství musí náležeti absolutní převrácenosti. Macbeth jest člověk: není dosti pekelným, aby na konec zvítězil; koruna jest na hlavě čarodějnic.

A jak vše jest černé v čtyřech úhlech obzorů! Jaká to dokonalost příšernosti, jaké vedlo temnot!

V pravém dramatu zlo by nebylo než stí-

nem, odsouzeným k tomu, aby rozmnožilo kontrastem skvělost a účinek slunce. Zde se děje pravý opak. Dobré city, jež Macbeth jeví na začátku dramatu, slouží jenom k tomu, aby se zvýšilo vítězství čarodějnic, aby se skvěly dokonalým triumfem, a pád člověka tohoto jeví se jaksi osudovějším. I ty vlaštovky, jež hnízdí na římsách jeho hradu, a na nichž pohled by rád spočinul se zalíbením, nejsou tu leč proto, aby se jevila černější smrt krále Duncana, zavražděného jeho hostem v tomto hradě, plném vlaštovek, a to ve chvíli, kdy se těšil pohledem na ně a čistotou vzduchu, dosvědčovanou jejich přítomností.

Koruna jest na hlavě čarodějnic. Taková jestit ohavnost, již třeba vpáliti zločinné znamení; neboť by nestačilo jen ji zhaněti: ba nestačilo by ani míti ji v ošklivosti. Nenávist jest ještě schopna jistého druhu úcty. Jen opovržení jest na výši této koncepce, jež uvádí na scénu čarodějnice a jejich pece, a jejich nástroje, a jejich slova, aby udělila těmto obludám sílu slíbiti a sílu vykonati, aby je obdařila darem prorockým i darem moci, aby posadila peklo na trůn, a aby byla spuštěna opona, aniž jaké popření, aniž jaká lítost zajistí a pomstí lidskou duši.

Teď, když dílo jest známo ve své podstatě a ve svém duchu, bude snad užitečno upozorniti v něm, studovati v něm, ba i obdivovati se jistým jeho detailům. Drama bydlí v temnotách. Přiblížíme-li však k němu, i když tomu nepřeje, světlo, budeme moci pochopiti

některá tajemství, jež skrývá, a tak donutíme stíny, aby nás osvětlily.

Macbethe, budeš králem!

Celé drama jest v tomto slově. Který duch je pronáší? Odpověď jest v účinku, jež způsobilo. Předpověď probouzí žádost zločinu u toho, jenž ji přijímá, budeš thanem Cawdorským: takový byl první slib. A ten se ihned splňuje.

Macbeth uvažuje.

„Tento nadpřirozený podnět nemůže býti špatným, praví, ale nemůže též býti dobrým. Špatný-li, proč mi bylo dáno rukojmí zdaru počínajíc pravdou? Neboť jsem thanem Cawdorským. Dobrý-li, proč jsem povolil myšlenke, z jejíhož pouhého obrazu vlasy mi na hlavě vstávají hrůzou, a srdce mi skáče v prsou přes zákony přírody, jimiž jest drženo v nehybnosti?“

Tato poslední myšlenka jest správná, a Macbeth cítí v hloubi duše, jaký to k němu promluvil hlas. Jeho svědomí mu praví, odkud přichází slib, a povaha jeho žádosti mu zakazuje pochybnost; a přec pochybuje, protože chce pochybovati. Pochybuje schválně, a aby mohl déle pochybovati, pře se se svým svědomím, místo aby je prostě poslechl. Dobrý-li, čím to, že jsem hnán k zločinu? praví. Špatný-li však, čím to, že začíná pravdou? Neboť jsem již thanem Cawdorským.

Pravá věda mohla by snadně Macbethovi odpověděti. Duch temnot, jenž jest po výtce opicí, nade vše rád má falešné nápodobení a

padělky. Ví, jakou působnost má pravda na člověka; a chtěje klamati, snaží se zmocniti se zvláště význačných vnějších vlastností pravdy. Přetvořuje se v anděla světla. Když se mu podaří nějakou domněnkou něco pravděpodobného odhaliti, může to předpověditi, a pomocí této pravdy dává zajištěnější úvěr svým příštím lžím. Může mluvit o případu pravdivém; může dávat dobrou radu, aby se zabezpečil, až bude dávat radu zlou, aby mohl opřít tuto zlou radu o pravdivost první. Duch temnot rád si poslouží pravdou, aby mu byla nápomocna k blízkému bludu. Rád představuje fakt osaměle pravdivý, aby klamal na celkovosti věcí. Zdá se mu pak, že vítězí dvakráte. Nejprve oklame, což jest cílem jeho úsilí, potom způsobí, aby pravda sloužila bludu, který bere pod svou ochranu; skutečnost obrací proti samé skutečnosti; vpravuje něco pravdivého mezi součástky své lži, a jeho úspěch není mu lhostejným. Macbeth dává velmi dobře otázku; ale špatně ji řeší, protože jeho srdce jest nečisté. Shakespear se znenadání octl v jistých tajemných věcech, a v spletitosti jejich sítě neví si hned rady, ale dává konečné vítězství tomu, jenž lže, protože, měli jisté znalosti, neměl světla, jehož třeba, aby chom jim dobře rozuměli. Věda a světlo jsou dvě věci rozdílné. A zvláště temná a nebezpečná je věda pekelné mystiky, není-li při nás božské světlo, aby nám ukázalo věci takovými, jaké jsou, aby jim určilo místo, aby vyznačilo jejich povahu, aby osvětlilo jejich funkci.

Skryté zkoumání tajemných nauk je největším nebezpečím, s nímž se může člověk na zemi setkat. Čím člověk se více učí, tím má větší potřebu býti veden a řízen. Čím hlouběji vniká do věcí, tím více potřebuje katechismu. Čím více ví, tím více mu třeba, aby na světech, jež odkrývá, spočíval pohledem prostým, pohledem čistým, pohledem pokorným a poslušným.

Macbethe, budeš králem! — Macbethe, nebudeš již spáti! — Taková jsou dvě slova, jež ovládají a naplňují toto drama. Druhé osvětluje křik čarodějnic. Protože nebudeš již spáti, právě proto budeš králem skrze zločin.

Budeš králem, hle vniterné slovo pekla. Nebudeš již spáti! hle slovo důvěrné.

Peklo, promluvivši na venek jakýmsi hlasem vnitřním, mluví uvnitř jakýmsi hlasem mlčenlivým. Tento hlas jest hlasem výčitky a ne hlasem lítosti. Lítost uklidňuje a hojí, předvídá, zastavuje, opravuje a rehabilituje. Výčitka popuzuje, rozjítřuje, a žene k činům unáhleným a překotným. Lítost by zavedla Macbetha na novou cestu. Výčitky vrhnou ho na cestu zločinu. Lítost obsahuje naději odpuštění, a její nejhořčejší poryvy jsou smíseny se svrchovanými slastmi. Výčitka zavírá naději, a její osten nedoufá aniž chce jakého milosrdenství. Macbeth jakoby volal nové zločiny na pomoc zločinům starým, aby sama sebe zabezpečil proti vlastnímu soucitu, nebo proti soucitu lidí, nebo proti soucitu Boha. Reklo by se, že má s tím naspěch; zdá se mu,

že nejde dosti rychle po cestě, na niž ho zahnały čarodějnice. Chce si zavřítí návrat a spáliti loď.

Hlas Boha vzbuzuje lítost u vinníka. Vvolává ji i u nevinného; neboť mu ukazuje jeho poskvrny, vady a nedokonalosti.

K Macbethovi bylo třeba silné, dobré a moudré ženy. Právě proto Shakespeare připravuje, rozmnožuje a dokonává jeho neštěstí pomocí lady Macbethové. Lady Macbeth, horší než její manžel, hrá vedle něho úlohu lidské čarodějnice.

Shakespeare ví velmi dobře, do jaké míry člověk závisí od ženy a právě proto umístil vedle Macbetha lady Macbethovou. Jest na stráži kolem svého manžela, aby žádný paprsek světla neزالétl až k němu a se ho nedotkl. Poněvadž paroduje ženu silnou, jí byl svěřen úkol, aby podněcovala Macbetha k zločinu a dodávala mu k němu mysl. Protože by ho měla chrániti od osudových slabostí, bdí nad ním, aby se nedopustil slabostí, jež by se mu mohly státi spasitelnými. Chrání ho pečlivě proti pokušením a svodům dobroty, soucitu nebo svědomí. Obléká mu prsa v osníř, jehož třeba, aby se mohl všeho odvážiti. Přisuzuje zbabělosti všechna poslední slova, jež pronáší zmírající svědomí jejího manžela. Zmocňuje se ho jeho ješitností. Připomíná mu, že se musí chovati jako muž. Pí-tvoří odvalu, a řeklo by se, že duše čarodějnic vstupuje do ní a pokračuje v životě lidském v díle, jež bylo počato ve vidění pekelném.

A přece ani lady Macbethova není necitelná, aby zůstala pevná až do konce. Vidí krvavou skvrnu. Slabosti jejího manžela přecházejí z části i na ni; zachvacuje ji hrůza; i ona jest zločinec jen lidský. Nuže, ryzí peklo jest jediné, jež v Macbethovi vyhrává. Člověk at kterýkoliv je příliš sláb, aby vítězil nade všemi hrůzami. Jedinými triumfátorkami jsou čarodějnice. V hodinu hostiny Macbethovi zjevuje se Banco. Pronesl strašná slova. „Jindy, když člověk zemřel, zemřel dokonale, bylo všemu konec; dějiny jsou plny nebožtíků, jež země dobře uchovává. Teď však hroby se zpronevěřují, a budeme se museti pohrbívati do žaludků supů.“

„Nehleď takto na mne očima divokýma, nemůžeš říci, že já jsem to učinil.“

(Nepronáší jména zločinu.)

Jsou v jeho třeštění hluboká slova.

„Všeho se odvážím, čeho se může odvážiti muž. Kdo se odvažuje ještě něčeho nad to, není mužem.“

Tak křik lidského svědomí se ozývá pod tlakem pekelným, a tento dušený hlas jest v té chvíli skvostný.

Za tohoto výjevu lady Macbethova zůstala necitelnou, připisujíc všechno špatnému zdraví svého manžela, a zlobí se na nervový záchvat, jenž ruší hostinu. Ale přichází okamžik, v němž lady Macbethova podléhá nákazě pekelných vidění. Platí svůj dluh; vidí krvavou skvrnu. Tajemná ta věc, jež převládá a jež triumfuje v tomto dramatě, jest příšer-

nější než sebe padlejší lidství, a každý zločin lidský jen za ní pokulhává.

Pekelná mystika má své místo ve vědě katolické, ve vědě všeobecné, ale jako každá věc, ba více než kterákoliv jiná věc potřebuje, aby byla postavena na své místo a aby byla osvětlena světlem shůry. Čím více jest v sobě samé vzdálena od tohoto světla, tím více má zapotřebí, aby se toto světlo přiblížilo a zcela ji proniklo. Ze všech předmětů myšlenky pekelná mystika jest snad předmětem nejmarnějším a nejnebezpečnějším, váže-li se sama na sebe a osvětluje-li se vlastním svitem. A právě to se stává v Macbethovi, ba je nesnadno pochopiti dokonalejšího vyloučení světla shůry.

Zločin je tady jako doma: tvářnost výčitek svědomí, jež se naň vrhají, neliší se mnoho od tvářnosti samého zločinu. Ani jednoho paprsku, ani jedné naděje! vše jest ztraceno; vše jest zoufalé. Všechno jest předem ztraceno! neboť mocí jakéhosi osudného ortelu všechny věci o překot hrnou se k předpověděným katastrofám, a dvojsmyslností předpovědí ještě více houstne hustota všeobecných temnot, v nichž se toto nokturní drama rodí, žije a umírá. Jsou učiněna všechna opatření s náležitou ostražitostí: oko nebude si moci nikde odpočinouti. Jsou tu hluboká slova; není tam však ni jednoho, jež by obsahovalo pokoj.

Macbeth zabil dítky Macduffovy. Přicházejí mu s radou, aby se pomstil. „Jak se pomstíte, odpovídá Macduff; nemá dítek!“

Tohle jest krásné ve svém genu.

Promluvíme dále o demonech, stále jmenovaných v Králi Learovi. Toto zaujetí mocnostmitemnot nalézase ještě jinde. Když v Jindřichu IV. Hendersen vyjmenovává tituly slávy, připomíná i tento:

„Mohu vyvolati duchy z dna propasti... A mohu tě naučiti, bratranče, jak se poroučí ďáblovi.“

A Horstspew namítá:

„Minulé noci celých devět hodin mne zabavoval výčtem démonů, jež má lokaji...“

V Richardu III., stín knížete Eduarda, stín krále Jindřicha VI. a stín Clarence zjevující se vražedníkovi, pronášejí kletby, jež se podobají křikům zběsilosti a bolesti, nikoliv křikům spravedlnosti. Ve chvíli, kdy proklínají, zdá se, že jsou samy proklínány. V jejich zuřivosti není pokoje; neproniká do duše čtenářovy. I ten nejstrašnější trest může dáti dojem pokoje hlubokého, pokoje nebeského a pokoje milosrdného. Není rozkolu mezi milosrdenstvím a spravedlností. Svatost, jež trestá, a svatost, jež odpouští, a svatost, jež odměňuje, jsou všechny tři touže svatostí. Ale pak jest třeba, aby pokoj předsedal trestu nebo odpuštění, nebo odměně. V Shakespearovi kletbu pronáší zoufalství, a refrén, který vychází ze rtů stínů: z o u f e j a u m ř i, zdá se vycházeti ze zoufalství, aby zplodil zoufalství.

V Bouři Kaliban je pekelný. Ale Ariel není v pravdě andělský. Jest to anděl diva-

delní, který nemůže vzbuditi illusi. Vědomosti z dola se dávají rády prvnímu přichozímu; ale vědomosti shůry kladou podmínky darům samým sebe. K pekelné mystice věda stačí. K božskému světlu věda nestačí; je třeba, aby vyšší věci přistrojily a vytvářily duši skutečně a v pravdě. Je možno snadně nabýti vědy toho, co jest pod člověkem. K dobytí vědy toho, co je nad člověkem, je třeba mnoha prvků vyšších než intelligence. Je třeba jasnosti v pohledu, který proniká to, čeho se dotýká.

Jest snadno básníkovi vytvořiti lotra; ba i lotra přímo pekelného, má-li pojem a instinkt věcí zdola. Není mu snadno vytvořiti světce. K tomu by bylo třeba, aby byl sám světec, nebo aspoň aby hluboké světlo a habituelní žádost mu daly o svatosti to plodné pojetí, jež přichází z duše, a nejen z intelligence; jež přichází ze zkušenosti, a nejen z učenosti. Křesťanství podstatně vzdoruje jakémukoliv nápodobení, jakémukoliv padělání. Abychom je ukázali, třeba je znáti takovým, jakým jest; neboť se ničemu nepodobá, a nic se nepodobá jemu. Jest samo svým druhem, a každý závěrek, vyvozený z jiných věcí, stává se falešným, jakmile se vztáhne k němu.

Věci, jež v Shakespearovi mají úmysl býti andělskými, zvracejí se snadno v mythologii. Ariel mluví o nymfách. Věci, naopak, jež mají úmysl býti pekelnými, jsou často dosti věrné a dosti zdařilé v tomto směru. Má o pekle velmi správné pojmy. O nebi však má toliko

falešné. Řeklo by se, že navazuje na tradici křesťanskou, když mluví o zločinech a zoufalství, ale že jest vázán utíkat se do pohanství, aby se setkal, co se týká čistoty a štěstí, s pojetím, jež mu vyhovuje. V křesťanství jest plno bujarosti a něhy, v pohanství jest plno skleslosti a tvrdosti. S prvním se nesetkáváme náhodou, druhého se snadno dohadujeme a snadno je můžeme vymalovati.

Obrazy bitev zaujímají veliké místo v shakespeareovském dramatě. Jest v něm vždy nějaké sročení, nějaká vzpoura, nějaký souboj. Uprostřed milostných pletek na konec vždy zasáhnou nepřátelská vojska. Kdyby bylo totéž učiněno nějakým básníkem neznámým, myslím, že by se leckdo odvážil říci o tom, že jest to velmi studené a velmi jednotvárné. Divadlo může nás zajímati po osobách, nemůže nás zajímati, když předvádí národ, vojsko, nebude-li tento národ shrnut v našich očích na pouhého jednotlivce. Ale neurčitý hluk zbraní, hlomoz vojska na pochodu, jest čímsi studeným na scéně. Jediným účinkem, jež tento činitel způsobuje v Shakespearovi, je rozmnožení obecného nepořádku, a snad právě to bylo návnadou anglickému básníkovi.

Třetí část Jindřicha IV. podobá se dosti dobře jedné z oněch starodávných kronik, plných bitev, v nichž lidský život se shrnuje v rány mečem, jež kdo rozdal nebo dostal; a přece jest tu rozdíl: dramatu zcela chybí prostory kronik.

Mythologie, historie a pekelná mystika jsou smíšeny v Shakespearovi v nepořádku, jenž se blíží dokonalosti. Z Bouře a Snoci Svatého-Jánské vysvítá, že jest v něm jistý pohádkový systém, který, ač se velmi podobá mythologii Peršanů a Arabů, liší se přece v některých bodech.

Mythologie Peršanů a Arabů, založená na rozdílu Pérík a Divů, byla velmi příbuzna mythologii Gothů.

Jako Peršané a jako Arabové, tak i Gotové rozdělovali nadpřirozený svět ve dva díly: dobří duchové sluli duchové světlí; zlí pak duchové smění. Odstín, který je odděluje, záleží v tom, který rys z jejich opačných povah u nich převládá. Mythologie východní kloní se k nádhernosti, k přepychu, k bohatství, odpočinku, veselosti. Severská mythologie kloní se k melancholii, chudobě, ba i k hrůze. Uvedení této mythologie do Velké Británie vysvětluje setím, že tam vtrhly kolonie skandinávské, jimiž přešla Anglie vmoc Gothů, Visigothů a Ostrogothů, a to v době pradávnej, v málo známé době její historie. A zdá se, že právě k ní se váže shakespearová pohádka, ačkoliv, prošeďši anglickým básníkem, doznala všech pozměn, jichž obyčejně zakouší fantasie obecná od fantasie jednotlivcovy. Shakespeare vůbec nevybírá; přijímá za svou věc, jak se mu namane, s tou dokonale studenou lhostejností, která z jeho praxe přešla do theorie moderní. Když jest naprosto sám sebou, kloní se k mystice pekelné;

ale když působí naň okolní tradice, propůjčuje se ochotně pohádkám, o nichž se doslechl. Též z věcí přirozených volí obyčejně ty nejchmurnější; ale když okolnosti mu nabízejí nebo mu ukládají jiné, přizpůsobuje si je s ochotou, jež mu jest vlastní.

Falstaff, již jmenovaný a viděný v Jindřichu IV., líbil se Alžbětě, která chtěla znova viděti tuto osobnost; i požádala Shakespeara, aby se zase objevilo toto chlapisko. Shakespeare udělal *Veselé ženy Windsorské*, a Alžběta znova uviděla Falstaffa.

Shakespeare rád naháněl děs a rád měl, když se lidé třásli, ale svoloval též rád k tomu, aby se lidé smáli. Co do povahy smíchu, který vzbouzel, tu jest jakési tajemství hanby a ošklivosti. Ale on si v tom libuje s rozkoší, jež ukazuje, jak se dával za jedno s těmito věcmi. Kdyby to byl dělal toliko s rozkazu, nebyl by to uměl tak dokonale. Musíme milovati, co děláme, abychom to dělali tak dobře.

Strakatina, již se vyznačuje dílo shakespearovské, vysvětluje se rozmanitostí prvků, jež dodávaly anglickému básníkovi náměty jeho dramátům. On sám vlastně nevynalézal. Vzal nějakou legendu, pověst nebo povídku, zmocňoval se jich a šťastně je často přetvořoval. Anglie té doby dostávala z celého světa tisíce vypravování, po nichž dychtila. Za vlády Jindřichů a Eduardů unášely ji rytířští historikové. Za dynastie Plantagenetů lahodily Velké Británii pověsti o Artušovi a jeho Stolyém kole. Za dob Alžbětiných přineslo za-

se Španělsko své Amadise a své Palmeriny. Zároveň docházely obliby špatné knihy italské, překládané do angličtiny: *Gesta Romanorum* byly sbírkou věcí nestejnorodých, v níž úpadek říše Římské, východní bajky a průpovědi, tisíce pohádek a tisíce snů, smíšených s křesťanskými zkazkami, vystavovaly se na odiv zrakům, jež možno snadně oslniti. Tu našel svůj původ Kupec Benátský. Ale zásluha o Shylocka náleží řádně Shakespearovi; on vytvořil tento typ zloby a špatnosti.

K Shakespearovi opravdu váže sem mnoho forem předsudků. Jednou z nejpodivnějších jest zapomenutí, jehož, mocí všeobecné dohody, zakouší skoro celé jeho dílo. Toto zapomenutí jest jakousi přízní, ale tato přízeň jest nezasloužená. Uvádí se pět nebo šest dramat, jež, viděny z dálky, zůstávají, a možno je kdykoliv, nebo skoro vždy dávati; o těch se chrání kde kdo nějak neuctivě promluvit. Ale ohromná většina jeho nespočetných tragedií jest skryta nespravedlivě do opatrného zapomenutí. Kdybyste náhodou vzali *Cymbelina* jakožto typ těchto zapomenutých tragedií, snad byste i p. Huga uvedli do rozpaků; jen se ho zeptejte, jak to udělali, abychom se mohli podívat vypravování o *Posthumovi* a *Imogeně*; jeho odpověď nebyla by bez zájmu. *Posthumus*, máje delší čas pobýti v Římě, zanechává v Anglii svou ženu *Imogenu*. V Římě setká se s jistým mladým pánem, jménem *Jachimo*, jenž k tomu, aby svedl *Imo-*

genu, nežádá si než jak se k ní dostati. Jachimo nabídne Posthumovi sázku, a Posthumus sázku přijímá. Nabídne Jachimovi, jak se přiblížiti k jeho nepřítomné ženě, aby vyzkoušel její věrnost. Bude-li manželka věrna, Jachimo prohrá. Zpronevěří-li se, prohrá Posthumus. To se mívá se zdravým rozumem. Způsob, kterým Jachimo hrá svou úlohu, jest, možno-li, ještě odpornější než sama úloha. Co do počestlosti a nudy dramatu, ty nemožno vyjádřiti.

A V e s e l é ž e n y W i n d s o r s k é ! Jaký to prazvláštní způsob počestnosti! Ty rozumíš pěkně ctnosti! A jaká pomsta! Vše to jest tak vzdáleno tragedie jako komedie. Daleko také to není veselé nebo vážné. Pro jaké to publikum Shakespeare pracoval? Falstaff přestrojen za čarodějnici! Kdo pak se měl smáti při pohledu na takovou nejapnou hlupotu? Rád bych věděl, jak se to dělá, smáti se takové pitomosti! Jest pozoruhodno, že uprostřed nejburžoasnějších špásů Shakespeara nikdy neopouští podrobná vzpomínka na demony. Ford ve **V e s e l ý c h t ě c h ž e n á c h**, v návalu své žárlivosti svoluje k tomu, aby byl nazýván týmž jménem jako ďáblové, a uvádí mnohá z těchto jmen, jakoby chtěl ukázati, že jeho nejvšednější starosti nijak mu nepřekážejí, aby vedle nich nepěstoval i vědu.

Jak to dělá p. Hugo, že vše to obdivuje za těchto podmínek? Příšerná odvaha, již toliko zaznamenávám, nemaje ani krapet chuti ho v tom nápodobiti! Předstudek takto hnaný do krajnosti, tato zběsilost zúmýslnosti, ta zuří-

vost v obdivu dobrovolném a nepřemožitelném, to překračuje vše, co možno říci a věřiti, protože žerty Shakespearovy mají obdivovatele. Tento těžký, studený, pitomý, špinavý, vyumělkovaný, temný, falešný, nemožný dialog; tato nesrozumitelná křížení náročných vtipů a slovních hříček; tato hnusná slátání na groteskních prvků bez veselosti a těžce se vlekcoucích bez vážnosti, všechno to našlo obdivovatele, a jen k vůli podpisu. Kdyby však většina Shakespearových komedií byla podepsána nějakým jménem moderním a neznámým, jest nemožno říci, v jaké opovržení a v jaké zapomenutí (neboť tyto dvě věci se nevyklučují) by upadlo jméno spisovatelovo.

Nuda jest čímisi, cose odpouští nejněsnadněji. Běží-li však o Shakespeara, tu nejen že se mu odpouští, tu se zbožňuje. Tomuto člověku jest dovoleno bráti čas druhým lidem, aby jim vystavoval na odív, co jest v životě lidském nejškaredějšího, nejodpornějšího a nejnudnějšího, a lidé tomu tleskají! A kdybyste požádali tytéž lidi, aby věnovali vážnou pozornost vážnému dílu některého živého autora, tito lidé by neměli kdy. Jednalo by se o spravedlnost a lásku, a proto tito lidé by neměli kdy. Ale jde o cosi ošklivého a o člověka známého, mají tudíž kdy na to, aby se smáli a odvahu, aby se obdivovali.

Shakespear není celý z jednoho kusu. Po hrůze pekelné objevuje se lidské bláto. Jest k tomu třeba svižnosti, a té má anglický básník s dostatek. Osvěžuje se oplzlostmi, jež

plní jeho menší kusy, násilnostmi zoufalství, jehož řevem plní své velké kusy. Po pekle krčma. Po Macbethovi Falstaff.

Falstaff jest Shakespearův don Juan, ale tento don Juan jest daleko pod tím druhým don Juanem. Nemá již ani illuse, ani vroucího hledání, ani složitého zločinu. Jest to pouhý a prostý bídák, cosi nečistého, co nežádá, co nehledá, co nemá ani té falešné poesie, již se neřest umí obklopiti. Falstaff jest nejohybnějším představitelem shakespearovské fraškovitosti, jež jest ze všech známých šaškovin nejodpornější. Šaškovství shakespearové jest zvlášt neohrabané, bláznovské, žvástavé, domýšlivé, nesnesitelně trapné, nezdravé, špinavé, pitomé a nadýmající se až běda. Je to krčma, kde hříčky slov dávají si dostaveníčko. Jsou-li tito lidé opilí, jejich opilost jest pod obyčejnou opilostí. Ani náhodou nedosahuje nikdy komičnosti. Váří se těžce v hustém bahně. Ona zázračná shovívavost, již se odpouští všechno jistým lidem, sotva stačí, aby vysvětlila odpuštění, jež se udílí Shakespearovi, když se pokoušíme čísti jeho komedie.

Hamlet jako opera! Kdyby přirozenost věci křičela, když se jí činí násilí, slyšeli bychom, že z leckterých míst uniká křik. Proč myšlenka zhudebniti Hamleta tolik jitií zdravý smysl? Nebude bez zájmu, když řekneme o tom několik slov.

Hudba jest rozpínavá, nikoliv přídатеčně,

nýbrž přirozeností, ba bytností. Bytností její jest rozpínavost. Z tohoto hlediska má se slzami skvělou podobnost. Hudba jest rozpínavost, překypění, unešení. Jest příbuzna s plamenem; jest příbuzna s dýmem kadidla, a její tíha přitahuje ji k nebi. Povahou její jest světlo, a vlastní její radost. Její smutek, jenž bývá někdy nesmírný, nečiní výjimky z tohoto posledního zákona.

Kající žalmy možno zpívati, protože bolest, již vyjadřují, vystupuje na nesmírném pozadí radosti. Jejich smutek volá po radosti, tuší ji a plodí ji. Credo možno zpívati, protože není toliko výkladem nějaké nauky: vypravuje o předmětu radosti; hlásá Blahověst jakožto jsoucí pravdu.

Nuže, co jest Hamlet? Hamlet jest úsilí po soustředění; jest to veledílo truchlivosti, jež, místo aby chvátila k radosti, stáčí se sama na sebe, těžká, kalná, zádušivá a zžírající. Hamlet, toť mlčení v tom, co jest nejnemilosrdnějšího; jest to tvrdost srdce v tom, co má nejnepřekonatelněji černého. Jest to uhel, který dohasíná, a jenž nechce se státi diamantem. Samo slovo opouští Hamleta, aby ho vydalo bez obrany ukrutností jeho snění.

Vzpírá-li se již slovu, do jaké míry bude neschopen hudby?

Řeklo se častěji, že Hamlet jest podstatně člověkem. To potupili člověka.

Postaven jsa mezi nebe a peklo, člověk ve svém obyčejném projevování má podněty a tužby, osvěžování a světla, mladost a naděje,

jež podporují přitažlivost výšin, a toho všeho anglický básník tvrdě odepřel svému smutnému hrdinovi. Vypověděl ho do pásem nízkých, jež se zdají hlubokými, protože jsou zadušeny. Hamlet jest jen z donucení ve světě živých. Volně žije jen s mrtvými. Jeho tužby vedou ho mezi hroby, ne aby se modlil, ale aby snil. Pokuste se myšlenkou viděti ho na kolenou na hřbitovech, jež se zálibou vyhledává; budete se marně pokoušeti. Nebylo by možno jej viděti leč stoje, v pyšné póse jalového dotazování se. Tento člověk stále se ptá, ale jeho studená otázka zůstává a má zůstatí bez odpovědi. Kdyby bylo možno pochopiti Hamleta na kolenou, bylo by možno pochopiti zpěv na jeho rtech; neboť tak by jeho bolest dychtila k potěšení, a jeho duše by stoupala. Poněvadž však jest odsouzen stále státi, Hamlet jest odsouzen nezpívati, a ortel, kterým jest odsouzen, jest vpravdě spravedliv.

Byly napsány svazky o Hamletovi, svazky o Shakespearovi; vždy se cítilo, že poslední slovo nebylo řečeno, a nebylo možno je říci. Tato brána nemohla býti otevřena leč klíčem, který vše otvírá.

Jest třeba míti pojem o pekle, takový, jaký jen křesťanství, jež má tajemství všech propastí, může dáti, aby pravé jméno Shakespearovo bylo poznáno.

Všechna jeho dramata nejsou než jedno drama, a přitažlivost propasti zdola jest silou, jež uvádí v pohyb toto drama, toto drama jediné a celkové. Zůstává troskami gigantské

přirozenosti; ale tato přirozenost ztratila svá práva na radost a na hudbu.

Kampak by šel hledati harmonii nebo slzy tento pyšný a suchý obluzenec, kolem něhož nebožtíci zdají se ještě živými, a živí zdají se již mrtvými?

Ve svém životě vnitřním paroduje usebrání; ve svém životě vnějším spravedlnost; v obou hloubku. Ale oka jasnovidného neoklame. Hamlet nemá práva na hudbu, a hudba to ví dobře, hudba, jež jest k tomu, aby těšila.

Nezpívá-li Hamlet, kdopak bude v tomto dramate zpívati? Bude to královna? Ani jí není dovoleno, aby si na to pomyslíla. Lítost může zpívati, nikoliv však výčitky! Vzdálenost mezi lítostí a výčitkami je neskonalá, neboť lítost doufá a výčitka nedoufá. Lítost věří v odpuštění; výčitka věří v zatracení nena-pravitelné, a každá z těchto sil vleče člověka tím směrem, který zvolil. Ten, kdo místo toho, aby se oddal lítosti, oddává se výčitce, odpírá odpuštění člověku, a tímto člověkem je on sám. Zdá se, že ten, kdo odpírá odpuštění, o něž jest žádán, vydává svého bližního vý-
čitce, a ten, kdo odpouští, vydává ho lítosti.

Starověk jest lačný výčitek; právě proto málo zpíval. Lítost jest melodie, která oslavuje Boha ve způsobě milosrdenství.

Když Hamlet a královna jsou zakleti v mlčení, bude zpívati Ofelie? Ještě méně, možno-li. Nezbyvá jí tolik čistoty, již třeba, aby zplodila harmonii. Ofelie jest studená jako

šilenství a zkažena jako smutek. Je-li Hamlet typem mladého muže, Ofelie byla by typem mladé dívky; a právě opak jest pravdou. Ve světě tam dole neví se nic o srdci heroickém a srdci panenském; v tomto temnostním dramatu muž je tvarohovitý (měkkoun), a žena zvadlá, bez svěžesti.

Shakespeare má zálibu v zoufalství a zálibu v oplzlosti; zoufalství je jeho práce, oplzlost jeho odpočinek. Zotavuje se v oplzlosti, jež naplňuje jeho menší kusy, z násilností zoufalství, jež plní jeho velké hry.

Několik vznešených slov, několik výjevů hluboce lidských zabloudilo mezi tato dvě monstra a jen se mezi nimi dusí.

Mezi nejnesmíitelnější nepřátele na světě dlužno řaditi hudbu a hrubost. Hrubost nikdy nefigurovala v opeře. Opera, jež má tolik nedostatků, nikdy nebyla hrubá.

Zoufalství a oplzlost se na pohled nepodobají a logicky nevolají po sobě; ale volají po sobě ve skutečnosti, protože jsou dvěma výrony zdola.

Málo děl na této zemi mělo tolik moci vzbouzeti ozvěnu jako Hamlet.

Jest cosi obřího a královského v přirozenosti Shakespearově. Ale jako pyšný ze starověku chodí po čtyřech a jeho oko upírá se do země. A víme, že zpívají ptáci, kdežto čtyřnožci nezpívají.

KRÁL LEAR

Kritika snaží se vyjít z dětství; ale ze všech překážek, jež jí uzavírají cestu, nejnepřekročitelnější jest nespravedlnost slavných jmen a předsudek proslulosti.

Nespravedlnost všemu škodí. Vyvyšuje-li dílo, jež nezasluhuje toho, aby bylo vyvyšováno, už tím zlehčuje dílo vpravdě podivuhodné.

A tak soudobá modloslužebnost zlehčuje Shakespeara, protože se mu klaní. Zlehčuje Krále Leara, protože vynáší ROMEA a JULII.

Tím, že mate, co je krásné, s tím, co krásné není, tropí všemožné nepříjemnosti. Jest nespravedlivá ke zlu, neboť je připravuje o prostředky, aby vstalo; je nespravedlivá k dobru, neboť mate je se zlem.

Literární modlářství obsahuje vždy mezi svými bludy spoustu urážek; svrchovanou urážkou je ta, které se dopustil p. Hugo vůči Shakespearovi v den, kdy slavnostním hlasem prohlásil, že ho obdivuje se vším všudy, jako hovado.

Jest pravda, že tím zároveň zhanobil sama sebe; ale tato druhá nespravedlnost neodčínuje první. P. Hugo není hovado!

To, že se někdo, obdivuje Shakespeara se vším všudy, prohlašuje hovadem, obsahuje tisíce poučení. Právě hovado nic neobdivuje. Ale ten, jenž se nazývá hovadem z nespravedlnosti a proto, aby sama sebe tupil, obdi-

vuje v š e c h n o. Tím právě se pokouší, ale marně, zasloužiti si svou potupu.

Nespravedlnost, jež zavírá Shakespeara se vším všudy do téhož pojmání, má tedy dvě tváře. Vyvyšuje a snižuje.

Pokusili jsme se napravit nespravedlnost, jež vyvyšuje; pokusíme se též opravit nespravedlnost, jež snižuje.

V díle Shakespearově jest skvělá a zářící výjimka: jest to K r á l L e a r. Bylo by nespravedlivo mluvit o anglickém básníkovi a nestavěti na zvláštní místo toto neobyčejné drama, nevyřaditi je, a lpěti na R o m e u a J u l i i, a nedbati při tom v oči bijícího kontrastu, ježž kritika jest povinna stanoviti.

První jas, jenž vyzařuje z K r á l e L e a r a, line se z námětu dramata, je to rozhořčenost.

Rozhořčenost jestiž jedním z nejkrásnějších hnutí lidské duše. Třeba se hněvati, praví Písmo, hněvati se a nehřešiti. O tom by se daly napsati celé svazky. Ale, aniž bychom se pouštěli do hlubokých diskussí, aniž bychom se pouštěli do morálního hodnocení hněvu, který nehřeší, jest jisto, že rozhořčení jest jedním z nejvznešenějších křiků, ježž můžeme slyšeti země v pádu.

Námět dramatu prokazuje vždy buď velkou slabost, buď velkou sílu koncepce.

Krása I l l i a d y zakládá se na dvou věcech: na hněvu Achillově a na prosbě Priamově.

Námětem jest hněv Achillův, projevený jeho odchodem.

Činem básně jestiť nečinnost heroova; odtud všechna její zajímavost, právě tím poutá.

Ale hněv Achillův jest vznícen únosem otrokyně, a tak tento námět jest cosi nepatrného.

Běe d' acéoon parà tína polùphlosboio
thalássees.

Ale k tomu, aby se mohl kdo procházeti hrozný a v strašlivém mlčení na břehu Okeánu, aby sytil svůj hněv řevem vln, bylo by třeba mysliti o něčem hlubším než o únosu Briseidy, a o něčem hodnějším veliké zuřivosti.

Důstojnost, již se nedostává příčinám hněvu Achillova, nechybí hněvu krále Leara.

Jest rozhořčen nevděkem: nuže, nevděk jest ryze věcí, jež si žádá rozhořčení.

Rozhořčení jest třeba na nevděk jako za placení dluhu věřitelovi.

Vizte však, co jest při tom skvostného. Král Lear zakouší nespravedlnost od svých dcer, za nespravedlnost, již se dopustil na své dceři.

Goneril a Regan mstí Kordelii.

Prvním výjevem jsme uvedeni podivuhodně v nespravedlnost, a sám král ji páše.

Obě dcery lživé a studené zahrnují svého otce nejnesmyslnějším vyznáváním lásky. Nikdy nebudou milovati svých manželů: nebudou milovati leč svého otce. Ale pak, praví Kordelia, proč se vdávati? Jest jasno, že pro-

vdám-li se, budu milovati vždy svého otce, ale nebudu milovati jen jeho.

Prostota její pravé něžnosti přímo září ve dle přepjatého falešného projevu lásky druhých dvou sester, a nešťastný stařec, podvedený tímto falešným projevem, vyrazí v naivní výkřik své naivní spravedlnosti: Co že! tak mladá a tak málo laskavá!

Mnoho se tím neobírá, a má pravdu. Odhaluje celý svůj omyl, a zbavuje se všeho velmi rychle ve prospěch obou lhářek. Trest jde však v zápětí. Svrchovaně přiléhá k zločinu, neboť tento nespravedlivý stařec, jenž byl králem, jest trestán ve své marnivosti. Nejprve mu odeberou jeho družinu. Odeberou mu ji pod záminkou velmi k věci přizpůsobenou. Už prý jí nepotřebuje. Berou mu ji po troškách, a cítiti možno krutost v tomto postupu. Berou mu ji s ironickou tvrdostí, dokonale vybranou, aby vyvolaly zuřivost.

Rány, jež ho stíhají, stíhají ho jedna za druhou, ale střídají se rychle za sebou. Každá z nich dává si na tom záležeti, aby ji dokonale vychutnával, ale žádná z nich nedává na sebe dlouho čekati. Jsou podivuhodné rafinovanosti v tvrdém jednání Reganině: neboť tvrdost jako něžnost jeví se náramnou ve věcech nejmenších. Starý otec se odvolává k druhé. Ale nejhorší jest vždy ta, k níž mluví. A jako shrnul nespravedlnost, již se dopustil, když zvolal vyděduje Kordelii: Tak mladá a tak málo laskavá! shrnuje nespravedlnost, již zakouší, když vidí, jak je o všech-

no připraven: Běda člověku, který se k a j e p ř í l i š p o z d ě!

Regan zastírá svou tvrdost opatrností. Je-
ví se jí nebezpečným, kdyby otec zůstal jí jen
jedinou noc pod střechou, a noc ta jest noci
bouřlivou, neboť příroda zúčastňuje se velmi
činně v příšerném tom koncertu.

G l o c e s t e r. — Král zuří strašlivě.

C o r n w a l l. — Kam hodlá jít?

G l o c e s t e r. — Vše na kuň volá; nevím
ale, kam.

C o r n w a l l. — Jest nejlépe ho nechat;
sám si vůdcem.

Není-liž toto poslední slovo podivuhod-
né? Dodává jejich ukrutnosti vzhledu ochot-
nosti, bojí se, aby nic nečinili proti starcově
vůli! Nechávací ho volně odejít!

G o n e r i l. — By zůstal, nikterak ho ne-
proste.

G l o c e s t e r. — Běda! noc se blíží a le-
dový vítr divě bouří: na mnoho mil vůkol
není ani stromečku.

R e g a n. — Ó mylorde, čím svéhlavci si
ubližují sami, též musí jejich učitelem být.
Hrad zavřete; on lidem provázen, jenž scho-
pen všeho, kdož ví, co mají za lubem. Tak
snadno ho mohou oklamati; moudrost radí
nám, — neb možno teď mu všechno našep-
tat, — se báti, že ho k zlému p o u d í.

Tak snadno ho mohou oklamati!
slovo to jest podivuhodné v ústech Regany.
V í to velmi dobře a těží ze své zkušenosti!

C o r n w a l l. — Hrad, pane, zamkněte;

je zlá to noc. Má milá Regan dobře radí; pojďme z bouře.

Takto si poklonkují. Následuje dobrých rad své milé Regan, a zatím stařec odjíždí, vyražeje v tento strašný křik:

„Nevím, co učiním; ale země se hrůzou zachvěje!“

Neví, co učiní! neboť takový nevděk hluboce ho dojal. Kdyby vyhrožoval, obával by se, že tím by dával hranice svému hněvu. Jeho hněv je čímsi bez mezí, co nemožno žádnou pomstou obsáhnouti. Chce svět zastrašiti, protože toto představuje obraz nesmírný a neurčitý; ale jakékoliv vymezování toho, co počíti a o čem přemítá, bylo by tísnivým jeho hněvu, jenž si žádá pomsty nekonečné. Kdyby pomstu určil, tu by vytkl meze svému hněvu; bál by se, že se zpronevěří nesmírnosti svého rozhořčení, kdyby pevně stanovil způsob trestu, po němž žíznil.

Jsme tady velmi daleko vrtochů, z nichž vznikl Romeo a Julie. Jsme v lidské duši, hluboké a vážné. Nejsme již v slovních hříčkách. Jsme ve výkřicích. Třetí jednání jest krásné.

Šílenství není bezpečné na jevišti, a všude, kde je umění představuje. Hrozí mu dvojí nebezpečí, komična a strojenosti. Komično! jak zvláštní nebezpečí, a přece jak skutečné. Taková jest bída lidské povahy, že šílenství může býti komickým, a taková jest tajemná povaha smíchu, že může provázeti zoufalství. Nejtruchlivější výstřednost může způsobiti

smích u posluchače v umění a v životě skutečném, ba i u posluchače v zármutku; neboť smích není nikterak společníkem radosti: vzniká pokaždé, když přirozená řada vztahů se trhá, i tehdy, když toto roztržení jest zarmucující. Když vztah se navazuje a nabývá svých práv, když jej znova pocítujete, dostávají se slzy. Proto také smích a slzy mohou přicházeti zároveň, když vroucností, vzpomínkou, úvahou, něžností znova ožijí mezi idejemi a věcmi ty vztahy, jež v téže chvíli trhá šílenství.

Člověk se může smáti, protože blázen zapomněl vztah idejí a věcí. V téže chvíli může plakati, protože mezi bláznem a jím vztah jest a dává se pocítovati. Může se smáti, protože vztah věcí jest přerván. Může zároveň plakati, protože osobnosti zůstávají spojeny, a svazek duší může býti tím citelnější, že přerвалась stala mezi inteligencemi. A přece, když šílenství vchází do oblasti umění, smích byl by osudný záměrům básníkovým. Jestliže, aby se vyhnul theatrálnosti, ustrojí zúmyslně jakési šílenství theatrální, tu nedostaví se hrůza, protože není to již přirozené. Tady jako všude shledáváme se v umění se zákonem, kterým jest mu zakázáno nápodobením, reprodukce, a jenž mu přikazuje tvorbu. Básník, který se odvažuje uvést na scénu blázna, zavazuje se, že bude hledati a nalézati ve světě ideálním, a nikoliv ve světě reálním, něco, co se podobá typickému šílenství. Zavazuje se, že bude strašlivý beze strojenosti, a nesmy-

slný beze žertu a bez posměchu. Musí býti připraven na to, že se bude setkávati stále s přirozenými, strašnými, pravděpodobnými a vážnými výstřednostmi. Nedopustí, aby se mu vetřel živel komický do lidských úzkostí; dostalo by se jim tak příměse, z níž romantismus chtěl udělati zákon. Kdyby narazil na toto úskalí, setkal by se s bláznem oficiálním, s bláznem krále, s dvorním šaškem. Musí se zároveň vystříhati, aby neupadl v ztuhlost a přepjatý pathos, jež mohou snadno vyplynouti z ustavičně vážného vzrušení. Zkrátka, ocitá se v nejnesnadnějším postavení, a neví, jak si s takovou látkou poraditi.

Problém ten jest velmi složitý! Shakespeare jej rozřešil.

Šílenství krále Leara jest dramatické pro utkvělou ideu a reální cit, jež dále v třetění trvají.

Takové jest tajemství, takové jest rozřešení. Šílenství neurčité, ryze fysické, jež si žádá toliko lékaře, jest absurdní a nic jiného. Ale šílenství, jež má svou příčinu v duši, může nalézt v utkvělé myšlence, z níž vzniklo, neobyčejná tajemství, poučení nebo hrůzy zvláštního druhu. Šílenství počíná si pak, jako ruka krále Leara, když roztrhuje oděv svůj a křičí při tom ze všech sil: „Odezeňte mi ta strašidla.“

Šílenství jest nahotou zuřivosti:

„Duj, bouře, blesky, hromy, vichřice, vám odpouštím: vy nejste dcery mé!“

Tohle působí jako hrom, a nikdy nezmohl se snad lidský genius na něco tak skvělého na jevišti.

A přece přijde páté dějství, a s ním ohavnost spuštění.

Cosí chybí bleskům třetího aktu: není nad nimi blankytu. Ta bouře nemá koruny. Nemá nad sebou nebe. Kdyby tu byla bezpečnost, kdybychom mohli mít v básníka důvěru, jaké spravedlnosti směli bychom čekat!

Ale lodice pluje na zdařbůh, kormidlo je zlomeno. Jaká dramata byl by nám dal Shakespeare věrný! Jaký by to byl chrám, když takové jsou zříceniny?

„Blýskej, ohni! šlehej, dešti! Neviním vás z nevděku: nenazval jsem vás svými dětmi!“

Všechna ta slova starého šíleného krále podobají se bleskům, jež klikatí se v noci v lese. Všechno jest zachmuřeno, zoufalé, samá blýskavice a hluk hromu, zsinale. A jaké srdcervoucí výjevy! Jest tu blázen králův vedle bláznivého krále. Bláznovství groteskní a bláznovství strašlivé se dotýkají a štouchají lokty do sebe. Těžké životní okolnosti je sbližují, ale jak se jejich povaha různí.

„Ubohý hochu, praví král k svému bláznovi: mám ještě v srdci kout, jenž trpí pro tebe!“

A o něco dále:

„Nevděk mých dětí! Zdaž to není tak, jakoby ústa rvala ruku, že jim podala potravu. Ó Regan, ó Goneril! váš starý otec, jehož srdce vám vše dalo s největší důvěřivostí! Oh!

tímto směrem jde to k šílenství; — ne, tudy nesmím dál! — Nemluvme již o tom.“

Lear pocítuje svou pomatenost; snaží se obrátiti hlavu v stranu opačnou, má přec svůj starý rozum, jeho myšlenky se sbírají, pokud se vyhýbají jeho dcerám, ale jeho hlava stáčí se jako magnetisovaná ke dvěma fantomům, jež ho posedly: Regan, Goneril. Všude je vidí, a když Edgar přichází, i toho vítá král otázkou, jež jest vznešenem šílenosti:

„Což jsi také dal všechno svým dcerám? Jinak jak možno, abys to až do těchto míst dotáhl?“

Celý vesmír stává se zrcadlem, v němž zrazený otec vidí obraz svého neštěstí všude reprodukováný. V Edgarovi jako v každém neštěstí vidí otce, vyhnaného nevděčnými dětmi. Edgar mluví a zúmyslně věci zamlouvá.

„Jakže! odpovídá král Lear, svými dcerami že byl tak zbědován? — Což, neuchránil jsi nic? Dal's jim všechno?“

A klne dcerám Edgarovým.

A Kent odpovídá: „Neměl dcer, pane.“ Ale král se rozkřikuje: „Smrt, zrádce! — přírodutak nemohlo v něm nic zbídačit jak dcery nevděčné. — To tedy doby nynější je mrav, že mají vypuzení otcové tak málo slitování s vlastním tělem?“

A ta lítost krále, jenž přestává být šílencem, jakmile nemyslí na své dcery:

„Oh! když jsem byl na trůně, nebyl jsem dosti pamětliv těch, kteří trávili noci bez útočiště, noci bouřlivé!“

Proniká dobrota, šílenství opadá; rozum ozdravuje, jakmile se však objeví Regan a Goneril v myšlence králově, rozum odumírá. Šašek, který povyrazí svého starého pána, ke koncertu ještě přidává nesouladné noty (poznámky), jež se stávají srdcervoucími, když král odpovídá.

Šašek. — Strýče, řekni mi, prosím tě, co jest blázen? sedlák nebo šlechtic?

Lear. Král! Král!

Starý šílený král sám sebe mate se svým bláznem.

Neví již, o kom se s ním mluví. Vzpomíná si, že byl králem, a dohaduje se, že je teď blázen. Spíše se jen dohaduje, než aby to věděl; to není poznání, toť podezření, třeba mu intuice, aby zpozoroval své šílenství.

„Vizme, praví král, vizme jejich při: necht se přivedou svědci.“ Domnívá se, že je v soudní síni, před sborem soudců.

„Tu napřed sudte, je to Goneril: Přísahám před tímto ctihodným sborem, že ubohého krále, svého otce, odkopla...“

„A zde je druhá, jejíž pohled zlý vám hlásá, z jaké látky srdce má. Ha! chopte se jí! — Zbraně, zbraně, meč a oheň! — Í zde je podplatnost? Proč, křivý soudce, dal's jí uniknout?“

Edgar. — Pomoz Bůh tvým pěti smyslům!

Lear. — Ty čubky a všichni ti psi, Lap a Běla a Milouš, hledme, jak na mne štěkají.

A Kent dělá, jakoby odháněl ty psíky, jež Lear se domnívá viděti; tito psíci, kteří snad

vskutku štěkali ve chvíli králova odchodu, se v jeho zakalené myšlence matou s jeho dcerami.

Lear. — Tož dejte Regan pitvat a podívejte se, co jí to hnízdí u srdce. Jest nějaká příčina v přírodě, která ta srdce činí tak tvrdými? (K Edg a r o v i.) Vás, pane, přijímám do počtu svých sta rytířů. Jenom kroj vašeho oděvu se mi nelíbí. Řeknete mi snad, že je to úbor perský; přece však změňte jej.

Shakespeare vládne a zachází s hrůzou se strašnou svrchovaností, ale zbraň ta brzy se mu opotřebuje. Episoda s Gloucesterem a jeho vyloupanýma očima stává se únavnou a tíživou. Břemeno obludna zmáhá posluchačstvo. Shakespeare volá na pomoc hrůzu fysickou, čehož nikterak nepotřebuje, a ta dojem té druhé hrůzy zmenšuje. Proslulý výjev, kdy Gloucester oslepený se domnívá, že se vrhá se skály do moře, nepostrádá účinku, a všemu tomu křížení zločinů nechybí hloubky. Z nedostatku jakékoliv jiné jednoty (neboť toto drama jest obluda o tisíci hlavách), vznáší se nade vším a vládne vším idea velmi jistá, idea hrůzy.

„Vy nazi ubožáci, praví starý král ve svém jasnovidném šílenství, kdekoliv té kruté bouře šlehům čelíte, jak vaše hlavy střechou nekryté, ty boky hladové a sedrané a děravé ty láty ochrání vás před nepohodou, jak tato je. O toho příliš málo dbával jsem, když jsem byl na trůně!“

Vznešená lítost, jež osvěcuje pomatenost

a ji protrhuje, aniž ji ničí, jako blesk rozvívá noc, aniž přivádí den! Jsou věci, jež král Lear zná mnohem lépe od chvíle, co šílí.

Ale brzy přichází únava. Proč přichází? Řekl jsem to již. Proto, že není blankytu nad blesky. Hloubka propastí vyžaduje a volá po vyvýšenosti hor. Ale v Shakespearovi výsosti hor neodpovídají nesmírné hloubce propastí.

Krajina ta nemá nebe. Rozuzlení, toť věci Boha. Právě proto rozuzlení jest Shakespearovi neznámo. Rozuzlení, toť tajemství, toť skvělost, toť uspokojení, toť povinná radost básníkova i čtenářova.

Ale Shakespeare chce rozuzlení, jež srdce rozrývá, a duch, který ho vede, jeví se v pravém světle v dějství, jež zakončuje a korunuje jeho dílo.

Krásné jest, že Regan praví:

„Zle mi, zle.“

A že Goneril odpovídá (stranou):

„Kdyby ti zle nebylo, pak bych už nikdy jedu nevěřila.“

Ale umírá Kordelia a drama je ztraceno!

Kordelia umírá, a tato vášně zoufalství, jež jest potěšením pekla, jeví se tím, čím jest, a Shakespeare, ukázav, čím mohl býti, ukázal, čím jest. Zůstal člověkem temnot. Král Lear není než skvělou nahodilostí. Není to přeměna, není to obrácení. A tato nahodilost prohlašuje, dříve než skončí, že neproměnil v ničem podstatu člověka. Byl to zásvit a ne světlo, bylo to unešení a ne vybavení. Člověk temnot zůstává věren temnotám.

A přece, jaká to byla krásná příležitost, poněvadž běželo o to potrestati nevděčnost; jaká to byla krásná příležitost, aby se vešlo do světa shůry a aby se pootevřely rukou třesoucí se svatyně, v nichž jsou skryti pokladové Spravedlnosti!

Nebude bez užitku otázati se katolické tradice, co ona myslí o nevděku.

Obecně při hříchu mluví nejprve a zvláště o milosrdenství. Ale při nevděku je krásné vidět, do jaké míry se spravedlnost často uspokojuje, a jakým způsobem, a v jakých lhůtách.

Poustanovení Eucharistie, když Jidáš přijal Nejsvětější svátost, vstal od stolu a velmi chvatně odešel. Svatý Jan Zlatoústý studuje hluboce tajemství tohoto odchodu. Jidáš podle něho vstal od stolu, aniž vzdal díky. Všichni, kdož přijímají a odcházejí, aniž byli poděkovali, jsou Jidáši. Všichni, kdož obracejí proti dárci dar, který přijali, jsou Jidáši.

Svatý Jan Zlatoústý nebojí se tvrditi, že kdyby Jidáš vzal si čas k tomu, by poděkoval, nebyl by býval vydal svého mistra. Nevděk jeho odchodu přivodil nevděk jeho zrady.

Shrňme stručně, co jsme probrali. Shakespeare, člověk temnot, jest a zůstává člověkem temnot. To, jakým způsobem se staví k zločinu lidskému a k zločinu pekelnému, jest jistá směs zalíbení a ošklivosti. Čarodějnice v Macbethovi zdají se mu nezbytně hnusnými a strašnými; ale delší pohled, jímž na nich utkvívá, není mu úplně a naprosto nepříjemným. Básník, který by měl ponětí o zlu a pek-

lu, nikdy by se nepozastavil před jejich výkladními okénky s toutéž chladností, s toutéž zálibností, a nikdy by jim neudělil tohoto rozuzlení. Šlapal by zuřivě po hlavách poražených lotrů, a jeho blahodějnou zuřivost bylo by cítiti od počátku díla, a slib spravedlnosti byl by pokojem celého dramatu.

Nuže, v Shakespearovi spravedlnost nepřichází. Shakespeare spouští oponu na triumf zla. Může usnouti na hrobě Kordeliině! Jeho obraznost vynalézá rozdílně každou věc pro sebe a dává jim bez rozdílu šťastný nebo nešťastný výsledek. Česal plody sestromu dobrého a zlého. Jí je oboje střídavě. Nikdy zářivá čistota božských hněvů neosvětluje jeho dny ani jeho noci.

Stůjž zde poznámka dosti zvláštní.

Jména demonů objevují se na každé stránce v jeho dílech, Edgar v *Králi Learovi* má jich plná ústa.

Co znamená tato zaujatost u člověka jako Shakespeare? Když jmenujeme často demony, pak třeba ještě častěji jmenovati anděly. Zdá se, že Shakespeare měl jistou mystickou vědu, která jakoby se byla obmezovala na mystiku pekelnou. Zná čarodějnice, nezná světic. Nestačí, aby někdo měl právo jmenovati peklo, nestačí říci: ejhle zlo. Jest třeba čerpati v oblastech shůry sílu, nezbytnou, aby byl uveden do duše zcela božský kazijed. Kdo se oddává tajemstvím propasti, nechť tím více se oddá tajemstvím hory. Ale u Shakespeara je tomu zcela jinak: Přízraky a zjevení, jimiž

on jest naplněn, jsou noční můry. Noční ve svém vzhledu, noční ve svých účincích. Vkládají do duše chmurnou barvu; zkormucují; děsí. Prvními jejich účinky a účinky jejich posledními jsou strach a smutek. Vystavování na odiv věcí pekelných jest jalové; jsou tedy zhoubná taková divadla. Shakespeare jest a zůstává člověkem temnot.

Kromě toho, a tím jen si ztěžuje postavení básníkovo, jest velmi často falešný, nechutný, astudený, rozvláčný, strojený, příliš umělkovaný a lživý v oblasti věcí lidských. Příklad: *Romeo a Julie*.

Často jest také výmluvný, vroucí, skvělý v lidském řádu. Po celém jeho díle jest rozptýleno tisíce rysů, aby to dosvědčily. Ba stane se mu, že sestrojí dílo lidsky veliké.

Příklad: *Král Lear*.

Ale ani tu, ani tehdy nikdy nezasáhne božský paprsek, a peklo požaduje na konec kusu svou kořist.

Král Lear neodchyluje se tedy podstatně a účinně od obyčejů Shakespeareových. Jest v řádu lidském skvělým zjevem. Ukazuje, až kam mohl jíti člověk, který se tolik překonal jednou ve svém životě. Ale zároveň ukazuje, do jaké míry ovládaly drama shakespeareovské pekelné zvyklosti nepřekonatelné a srdcervoucí truchlivosti, když se objevují i v *Králi Learovi* a naplňují páte dějství.

Král Lear potvrzuje obecnou pravdu: Shakespeare jest temnostný. Ba potvrzuje

ji více než ostatní dramata; neboť ji ukazuje i tam, kde by jí podle všeho nemuselo býti. Třeba člověku býti velmi temnostným, aby se jím stal úsilovně, i když jsme nesení skvělým námětem a hlubokým geniem k obla- stem světla. Třeba býti velmi vzdálen světa vyššího, a do něho nevníknouti, ani v den, kdy jsme viděli Kordelii. Třeba býti velmi důvěrný se světem spodním a upadnouti do něho i v den, kdy bylo možno dáti žítí a zvi- těziti Kordelii.

Ale ruka, zvyklá kresliti jen povahy od- porné, nemohla způsobiti, aby Kordelie ži- la a zvítězila. Shakespeare skryl Kordelii do smrti, jako do jediného útočiště, jež byl scho- pen pro ni připraviti. Byl osláblý, zmenšený, mdlý, svržený a zpustošený vleklou bídou z jeho dlouhého šprýmování. Člověk, který maluje neřest v hnusnosti plné, vrchovaté a upřímné, může dobře, aby v nás probudil týž cit, předvésti nám ji j i s t ý m z p ů s o b e m. Ale tento jistý způsob všechno zachraňuje, tento jistý způsob jest opakem záliby. Bás- ník, jenž něco opravdu hanobí, vrhá na obra- zy, jichž si oškliví, pohled letmý a přísný. Jeho čistota skvěje se v jeho střídmosti. Sha- kespeare si libuje, hoví si v žertech pochyb- ných, hrubých. Kdykoliv se mu naskytne blato, hrouží se do něho jako do lázně. Jest to provázek k úspěchu. Opilí lidé se rádi smě- jí, když se jím ukazuje jejich obraz.

Umění naopak jest podstatně střídme a nade vše přísné. Od země si vypůjčuje co nej-

menší summu: bere si od hmoty, bere si od skutečnosti jen to, čeho požaduje ideál, ani o obol více.

Škola, které se říkalo, nevím proč, romantická, a již byl Shakespeare bohem, udělala z umění jakousi reprodukci reality, ve smyslu jakéhosi systému.

Pozastavil-li jsem se déle u Krále Leara, to proto, aby bylo zadost učiněno požadavkům pravdy.

Bylo třeba napřed splatiti štědře lidskému geniovi Shakespearovu dluh, jímž mu jest podiv povinen.

Bylo třeba též ukázati, že i v tomto případě rozuzlení je temnostné! Bylo třeba vybrati a analysovati jeho veledílo, abychom se přiblížili k jeho geniu, v celém jeho lesku, a abychom učinili spravedlnost jeho nejkrásnějšímu památníku.

Bylo také třeba vybrati a analysovati jeho veledílo, abychom ukázali, že bez obecného rázu, jenž převládá v jeho dramatech, neobešlo se ani jeho veledílo.

VAŠNĚ V XIX. STOLETÍ

Každý člověk je nějaká nemoc, říkal kdysi Hippokrates, a je velmi jisto, že není možno upříti zraky na rod Adamův a nenalézati ho v utrpení. Ať se zadíváme do kterékoliv doby historie, až na ty blahé hodiny nevinosti, kam až zrak náš nedolétá, všude se setkáváme s bolestí; setkáváme se s utrpením (passion), neboť se setkáváme s vášněmi (passions). Jazyky, rozptýlené po okršku zemském, honosí se strašnou krásou: řeklo by se, že uchovávají jakousi zmatenou vzpomínku pravd, jež tuší, a jichž nemají.¹⁾ Passion (pašije) znamená: bolest, útrapa. Passion (vášeň) znamená: nezřízená žádost. Zdá se, že naše slovo je pověřeno úkolem říci naší duši, proč jsme smutni.

Kterí vlastně lidé zůstávají veselí, kteří zůstávají mladými? Kterí ve všeobecném úpění zůstali skladníky a opatrovateli tajemství radosti?

Jsou to ti, kdož se vzdali vášni. Ti zůstali v oblasti konání (činu).

Jazyk, který nazývá týmž jménem žádost a bolest (passion), a který nám ukazuje v této analogii naučení tak hluboké, dává nám i dru-

¹⁾ Jazyky, jsouce uváděny v konkordanci, pravdy ty mají; jsou v nich jakoby zahrouceny; teprve probouzející se semantika a Jousseova nauka o gestu pravdy ty pozvolna odkrývá. — J. F.

hé naučení, když vyznačuje mezi činností a vášní podivuhodnou protivu.

Opravdu, vášně nekoná nic. Nedělá, nýbrž rozděluje, strhuje, ničí.

Jest opakem díla budujícího, příkládajícího kámen za kamenem, díla příkladného.

Aby bylo možno jednati, je třeba se míti vhrsti. Vášně mohla by býti definována: ztráta sama sebe.

Vášně odtrhuje člověka od svrchovanosti řádu a staví ho v moc vrtochu a rozmaru.

Pod mocí vrtochu možno se hodně pohybovati, a také se hodně lidé pohybují; ale nejednají (on n'agit pas), jen se zmítají (on s'agite). Jen ten buduje, kdo staví podle zákonů rovnováhy; at se ostatní pohybují, at kupí kameny, at je umísťují, přemísťují, at je nakládají a zase skládají: nestavějí, a jest tu věž Babelu, aby to dokázala. Všude, kde vládnou vášně, panuje zmatek. Nikdy nemluví: vždy křičí.

Činy jsou živými slovy, jež ve všeobecném souladu pronáší hudebný hlas jednoty.

Vášně jsou vytím a řevem všech možných kocovin; v nich ječí rozladěné, falešné hlasy toho, který se nazývá P l u k.

Co vyznačuje činnost, to plodnost. Co vyznačuje vášně, to jalovost. Nic zajímavějšího jako viděti, co to věci vyplývá z prostého č i n u, a co věci zkomírá, o nichž se zdá, že musejí vycházeti ze složité vášně. Vášně jest nepokojná, neposedná, zmítaná, poštívající, trápivá; chce a nechce; pořád se vyptává, sa-

ma sebe se dotazuje, pochybuje, tvrdí, zbožňuje, zapírá, ocitá se v nadšení, posmívá se; přechází náhle od nadutosti k zoufalství, od zoufalství k nadutosti; rozhořčuje se proti druhým, rozhořčuje se proti sobě; napřed se chlubí, pak se tupí; vyvyšuje se a snižuje se; se vším se shoduje, se vším jest na štíru, rozhazuje se a šetří se, vzdává se postupně všem vzruchům, byť sebe opačnějším, až padá vyčerpána, zničena, bez života, bez dechu, hynouc s posledním škubnutím jako zraněné kruté zvíře; a co ze všeho toho vyplývá? Nic, naprosto nic. Jen se ztropilo trochu hluku.

Čin však jest klidný, směřuje k cíli a zasahuje jej. Člověk svatý, který udělá jeden krok, více jedná, než vášnivý dav, jenž se vzpírá, hádá, a tím se utlouká po celá staletí.

Ceho se stále vášni nedostává, tot čas: nikdy nemá kdy. Člověk moudrý s časem hospodaří, člověk vášnivý jím mrhá; jeho život se stává chaosem, v němž bez potřeby a přece bez příměří nemá ani kdy pracovati, ani kdy odpočívati.

Pravda jest skromná, mlčenlivá. Vášně, na to třeba zvláště upozorniti, jest jak žvatlavá, tak tajnůstkářská.

Abychom vnikli bezprostředně do vniterné povahy vášně, stačí pozorovati, čím jest v etymologickém smyslu slovo bloudění. Bloudění jest stav člověka, který jde k nějakému cíli, zklame se v cestě.

Nuže, vášně jest stav člověka, který dychtivě chce naléztí někde uspokojení svých

žádostí, hledá je však, kde ho není. Vášen jest pobloudilé hledání nekonečna. Srdce lidské chce to, co nemá mezí: obzor jest jeho nepřítelem. Ale člověk, který se cítí nekonečným v mohoucnosti, člověk, který se neklame o svých žádostech, klame se o jejich předmětu, zastavuje je v konečnu, jež ho nemůže upokojiti. Snaží se uspokojiti se v tom, co jest obmezeno. Lidské vášně hřeší nedostatkem ctižádosti.

Jestliže si popřádají mnoho pohybu, aniž kam dojdou, tu to dělají jako člověk, který sešel s cesty: může se do syta nachoditi, a přece se nepřiblížiti k cíli, k němuž směřuje, a jehož pravého místa nezná.

Od té, co vášně jsou vášněmi, mají ráz nemoci, jež jest vlastním jejich znakem: o čem však chci dnes zvláště promluvit, toť zvláštní forma, jaké nabyly ve století devatenáctém. Přibraly k prvotní nemoci, jež jest jejich povaze podstatnou, jakousi druhou nemoc přídатеčnou, která vyznačuje naši dobu. Nikdy lidské dychtění nebylo mocnějším než dnes, ale také sotva bylo kdy pobloudilejší. Tato dvojí povaha našich žádostí dodala jim zvláštního rázu, který vysvětluje naši velikost a naši bídu, náš život, naše zmítání, naši literaturu.

Přede dvěma sty lety lidské vášně jevily se tak, jakoby se byly omezovaly na svůj předmět. Člověk si něčeho žádal: měl opravdu vzhled, že jest pohlčován tou věcí. Člověk dychtil po moci: jeho ctižádost

zdála se opravdu jíti až k moci a při ní se skončiti. Bylo možno doufati pro něho odpočinek, jakmile dojde k cíli svých tužeb, protože jeho tužby zdály se míti cíl.

Naše se přiznávají, že ho nemají, a že nás nepřestanou užíratí, dokud nebudou míti pastvou nekonečno.

Ale k tomu, aby někdo zamířil určitě k nekonečnu, třeba odvahy: neboť pak, a to v theorii i v praksi, požaduje se oběti. Nestačí již býti vroucným, třeba býti silným. Není jedinou podmínkou dychtění: ctnost (síla) stává se nezbytnou. Aby se mohl kořiti nekonečnu, a kořiti se takovému, jaké jest, tam, kde jest, člověku jest třeba, aby byl spravedliv.

Nuže, co učinil člověk ve své vroucnosti a ve své slabosti, plný žádostí a prázdný ctností? Zvolil si tu neb onu bytost stvořenou a pokoušel se ji zbožňovati; ale poněvadž nechce již obmeziti se ve svých nárocích, požadoval od zbožňovaného tvora, aby byl, nebo aby se zdál býti nekonečným. V sedmáctém století spokojovali se, jen když byla tato zbožňovaná bytost roztomilou; v devatenáctém století třeba, aby byla nekonečná.

Takový jest znak naší společnosti a naší literatury: jest to veliká vášeň ve svém zřídle, pobloudilá ve svém předmětu, jež drásá a sežírá věci, jichž se dotýká.

První milovníci Molierovi shledávají rozkošnými první milovnice, jež jim spisovatel (nechci říci: básník; Moliere jest pravým opakem básníka), jež jim spisovatel přiděluje;

tyto lásky jsou hrami, výlety, procházkami, čtverylkami. V našich dramatech a v našich románech muži jsou brzy s ženami hotovi, za chvílku zhnusí si ty, jež zbožňovali, protože by je chtěli mít nekonečnými, protože pozorují krok za krokem, že jimi nejsou, a dýka vystřídá vějíř.

Devatenácté století jest hladové. Není nic tak zřejmého. Není nezbytno býti velkým fysionomistou, aby se to vidělo. Stačí jediný pohled, abyste uviděli, že má hlad; a neuvidíte-li to, pak dejte očím dobrou noc, neboť jste slepi. Ano, má hlad! Ale po čem hladoví? Po čem chcete, aby to neb ono století hladovělo, ne-li po věčném, ne-li po nekonečnu? Hyneme toužením po nekonečnu, jak hynuli naši otcové: ale oni toho tak necítili. Za to však my to cítíme. Bůh volá, stále volá; ale jeho hlas stává se naléhavějším jsa více podněcován. Naše století se vzpíná, a vzpíná se marně; špatně se mu to zpěčuje, nebude se stále vzpírat. Chudý a hrdý dědic všech lidských velikostí a všech lidských běd kráčí těžce, sláva a hanba jsou jeho údělem, občas se rouhá, občas se klaní. Klanění, rouhání, šílenství, lásku, to vše nese v sobě, jde daleko ve všech těchto směrech; na neštěstí lhostejnost má též v něm své místo, ale ta jest jen na povrchu. Lhostejní ostatně v pravdě ne-náleží století devatenáctému; jsou pěnou a slinou století osmnáctého; jsou to mrtvoly, shnilé již sto let, jež zapomněli zahrabati. Co se nás týká, náš spánek je lehký a jen na oko;

slyšeli jsme za těch sto let mnoho hluku, jež vzbouzejí; v hloubi duše máme strach a máme hlad.

Čím se člověk více zná, tím více se cítí jako potřebující. Člověk před sto lety neměl o tom ani potuchy. Spal: a přece měl žízeň ve svém spánku, a pil krev! Vždyt máme rok 93. Potřeba byla na dně člověkově; ale tato potřeba mohla ho vrhnouti na různé cesty. Obrátí-li se člověk, aby se ukojil, k nekonečnu, bude vrchovatě naplněn a nic nezničí. Obrátí-li se, aby se ukojil, ke konečnu, jež nemá, čím by naplnilo jeho prázdnotu, nebude naplněn, a vše zničí; a čím bude více ničiti, tím bude prázdnější. Člověku, když pocítil na konci osmnáctého století žízeň, zachtělo se krve.

V osmnáctém století mohli ještě lidé věřit, že Marivaux je zábavný; dnes už ví jistě, že Marivaux není zábavný.

Myslelo se před sto lety, že člověk může žít s ničím; osmnácté století obešlo se bez potravy: nyní cítíme, že člověk potravy potřebuje. Jest jasno, že nemůže žít z ničeho; jest jasno, že Diderot a Voltaire nenaplní jeho nesmírného prázdna! Člověk popřel jak řád přirozený tak řád nadpřirozený; cítí teď potřebu, aby oba tyto řády pevně vyznával. Čím více ochutnal Nicoty, tím větší má hlad po Bytí. Plaziv se dosti v blátě propasti, nespokojuje se již plání, touží po výšinách; pociťuje, že tam jest jeho domov.

A také, vyčerpavši ostatní věci, a nechtějíc

této, devatenácté století se nudí, jako se před ním žádné století nenudilo. Jen listujte v historii: jsou staletí, která se chtěla bavit a užívati, jsou jiná, jež pracovala, jsou taková, která věřila, atd., atd.; naše sní a nudí se. Není tedy daleko toho, aby se nestalo krutým nebo aby nepadlo na kolena. Neboť, co jest nuda, ne-li žízeň klanění nebo požírání?

Osmnácté století mělo zalíbení v nicotě, v ní zůstávalo, v ní si libovalo. Devatenácté století v ní ještě tkví, ale už si v ní nelibuje.

Osmnácté století bylo ve svém živlu, když bylo v té prázdnotě. Devatenácté století nenasadilo ještě všeho úsilí, jehož třeba k pozdvižení pneumatického poklopu; ale aspoň se již dusí, a to jest již něco.

Bůh zřejmě volá. Už je čas, aby člověk poznal jeho hlas a mu odpověděl. Obracel se na všechny strany: než přišel k Bohu, všechno vyzkoušel. O všechno se pokusil a nic se mu nezdařilo. Všechno již obnosil, vášně i sofismata. Při tolikerém ohmatávání všechny cetky, jimiž byly vystrojeny, s nich opadaly; a hle, teď vidí jejich kostry, a neděsí se jich. Čím chceš býti, ó člověče? Pohanem? Kdežpak! Racionalistou? Fichte zemřel jako pantheista. Hegel jest mrtev.

Všechno, co se opotřebovává, jest veteš; co se vyčerpává, jest vyčerpáno. Co tedy zbývá? Nevyčerpitelné. Všechny prameny jsou vyschlé, vyjma ten, který nemůže se vyčerpati; krev člověčkova nestačila, jest třeba píti krev Bohočlověka!

Vlastní nemocí vášně jest to, že zbožňuje nějaký předmět konečný; její nemoc přida-
tečná, nemoc, jež se hlásí již po sto let, záleží
v tom, že se vidí, že konečný předmět není
hoden klanění, a přes to se tvrdošíjně setr-
vává v tomto klanění. Odtud nová obtíž, kte-
ré naši otcové neznali. Měli ve svých vášních
prostotu, která jest odeprána našim vášním.
Jejich vášně byly určité, naše jsou neurčité,
Jejich vášně zdála se obracet k té neb oné
osobě, k té neb oné věci. Naše prohlašují,
aniž si skoro skrývají, že osobnost nebo věc,
k nimž směřují, nejsou pro ně leč záminkou.
Také devatenácté století vynalezlo zvláštní
vášeň, která jest vysvětlením veškeré její li-
teratury. Tato vášeň jest úhrn všech vášní
spojených, ale nedovoluje žádné z nich, aby
se přioděla výslovně vlastní svou formou.
Tato vášeň jest jakousi neurčitou žádostí, kte-
rá, příliš jsouc široká, aby se kladla na jediný
předmět, příliš zbabělá, aby se chopila neko-
nečna, všeho se přichycuje a na nic se pevně
neupíná: tak máte Reného, Obermanna, atd.

Ale vizte rozum tohoto zjevu, slovo há-
danky, klíč tohoto věku.

Ve filosofii devatenácté století odvrhlo
jakosebe nehodnou modloslužbu obyčejnou,
modloslužbu starověkou, modloslužbu ně-
jaké bytosti; nemajíc však odvahy klaněti se
přímo Bytí, a modloslužbu vystřídati klaně-
ním, protože klanění jest ctností, přidalo se
ke klanění všech bytostí; žádalo od stvoření,
od celého stvoření, peníz nekonečna, kterého

mu stvoření nemohlo dáti, protože neobsahuje nekonečno: vrhlo se v pantheismus.

Co se přihodilo duchu devatenáctého století, přihodilo se jeho srdci. Jeho city, nemohouce se již omeziti na bytost konečnou, a nechtějice vystoupiti až k Bytí nekonečnému, vrhly se do prostoru, aby zkusily klaněti se všem věcem postupně nebo zároveň, hned se spojujice na jeden předmět, hned se procházejice po všech předmětech. Jaké jest tedy tajemství devatenáctého věku? Tajemství jeho vášní je totéž jako tajemství jeho filosofie.

Jest to pantheismus.

Pantheismus jest učenecká forma modloslužby. Nuže, poněvadž devatenácté století jest zjemněné, zjemněné ve svých citech a zjemněné ve svých ideách, nahradilo starou modloslužbu novou. Myslí jako pantheista, miluje jako pantheista, žije jako pantheista.

Co dělá René? co dělá Obermann? Uctívají vánky, jež táhnou ve vzduchu, stromy, byliny, západy slunce, matné záblesky, neurčitý svit, věci viditelné nebo neviditelné, jež pozorují nebo o nichž se domnívají, že je pozorují v pustém obzoru, který je vězní. Zoufajice, že by mohli milovati někoho, odvyklí milovati Boha, pokoušejí se milovati všechny věci skutečné nebo imaginární, a vzrušovati své srdce neustálou procházkou. Všechny tyto námahy jsou marny. Ani intelligence, ani lidská duše nemohou udusiti domáhání se nepřekonatelného sjednocení: žádný pantheismus neuspokojuje, a každý pantheis-

mus volá po sebevraždě. Abychom milovali všechny bytosti bez zoufalství, jediný prostředek jest milovati samo Bytí. V něm zánícení lásky se zklidňuje a zároveň rozplaměňuje. Daleko od něho horoucnost milování šlehá do prázdna, rozptyluje se, zžírá se, padá zpět na sebe a ničí se.

ZÁVIST

Závist jest parodii **Žádosti**, optimi corruptio pessima. **Žádost** jest to, co jest v člověku nejvyššího. **Závist** jest to, co jest v člověku nejnižšího. **Žádost**, tot orel; **Závist** jest plaz, had. Tito dva nepřátelé měří se okem bojovým: **Žádost** v tuto hodinu vznáší se ve vysokých oblastech: **Závist** v tuto hodinu pláží se v polohách nízkých.

Všemi světy to hýbe: světem neviditelným **Žádost**, světem viditelným **Závist**. Celá historie devatenáctého století podobá se jakési výzvě nebo pozvání. Přejít jest tak viditelný, úkaz tak zvláštní, hnutí tak slavnostní, že každá duše jest strhována buď dolů **Závisti** nebo unášena vzhůru **Žádostí**.

Nepohyblivost, jež se zdála jindy možnou, zdá se dnes nemožnou. Zdá se, že lidé, zvyklí jindy zaujímati jistý střed v intelektuálním prostoru, zakoušejí potřebu vrhati se prudce vzhůru nebo dolů, vpravo nebo vlevo.

Nikdy, v žádné době, nebylo takové protivity mezi věcí žádanou a věcí dosaženou, mezi lidským ideálem a lidskou skutečností. Nikdy člověk tolik nemluvil o slávě; nikdy člověk tolik nelokal hanbu. Nikdy člověk nebyl tak pln sebe; nikdy nebyl tak prázden štěstí. Nikdy člověk tolik neoslavoval lidstvo, nikdy tolik neoslavoval svou moc; nikdy jeho bezmocnost nedrala se slavnostněji na odív. Pokrok artilerie zdá se býti strašlivou ironií na

účet lidské marnivosti. Jest pravda, že se více zabíjí, ale neumějí se lépe hojiti jeho rány.

Moc artilerie a bezmocnost medicíny jsou obzvláštní potupou vychloubačné chvástivosti, jež vyznačuje moderního člověka. Odevšad zaznívá jedno heslo: vzlet a rozmach, každých chce slézt i hory ty nejvyšší. Ale přijde-li od slova ke skutku, nevidíme než pád a propast. Všechno, co jest dychtěním, ukazuje na vznešeno. Všechno, co je skutečností, ukazuje šeredno s nádavkem groteskna. Tento zázračný kontrast, neslýchaný v letopisech člověkových, tento bludný kontrast mezi dychtěním a skutečností, mezi nadějí a úspěchem, mezi idejí a faktem, mezi záměrem a hotovou událostí, mezi plánem a budovou, toto dychtění k vrcholům, toto padání k propastem, tato domýšlivost v theorii, tato marnost v praxi, vše to zajisté udržuje, živí, posiluje a rozněcuje u duší vznešených Žádost; u duší nízkých Závist.

Od bratří k bratřím, od přátel k přátelům, od nepřátel k nepřátelům, od národa k národům, od jednotlivce k jednotlivci, od století k století, od jedné sociální třídy ke druhé, od majetku k majetku, od talentu k talentu, od mysli k mysli přecházení Závisti sem a tam jest jednou z forem dýchání padlého lidského pokolení.

Revoluce, dcery a matky Závisti, ji korunují a ji vyvozují, ji zasvěcují a ji zdvojnásobují. Věc překvapující! pokora, jež se pokládá obecně za ctnost ryze vnitřní, užitečnou toli-

ko vůči Bohu a ve vztahu jen k onomu světu, stala se sociální ctností, nebo spíše prohlásila, že jí byla od počátku.

Ukázala se jako zákon bratrský a lidský, jemně lidé mají se podrobiti, nechť jí-li se zpožirati.

V dobách pokojných každý zaujímá místo pevné postavením své rodiny, nebo řídceji určené svými přirozenými schopnostmi, určené vždy něčím známým. V dobách pohnutých každý míří ke všemu, bojí se všeho, doufá všeho. Co lidí na zemi, tolik dychtících k svrchované velikosti.

Konečně v době naprosto rozbouřené, v naší době, jež jest bouře za bouří, vzpoura za vzpourou, jen a jen bouře, ryzí bouře bez příměse, když Žádost vzrostla, když moc se zmenšila, když lidské souručenství a vzájemnost lépe cítěné a prostor snadno přemáhaný činí ze země jediný příbytek, co lidí živých, tolik kandidátů na trůn světa. V dobách klidných, ve dnech dřívějších druhy prací byly roztrženy a byly jim vytčeny hranice, každý konal svou činnost, aniž se znepokojoval sousedem. Spisovatel tragický, když vypracoval svou tragedii, věřil, že vykonal své dílo a nepomýšlel na to, aby vládl. Opatrná moudrost, jež mu diktovala verše, a velmi často verše žákovské, zakazovala mu každou jinou činnost. Měl-li nepříjemnosti pláně, kde se kráčí, aniž se vystupuje, měl také toho výhody. Nesetkával-li se s orly, nechodě na hory, aspoň nepotkával bílých medvědů. Nyní

básník cítí, že slovo, jež nevede k činu, jest hrou.

Výsostné jakési hnutí v něm samém, ale skoro vždy pobloudilé ve svém směru, unáší ho k žádosti strhnouti ostatní a básník chce vésti, protože si myslí, že má k tomu dech (dchnutí). Ten, který ví, nebo myslí, že ví, chce býti nejsilnějším; ten, který cítí, chce jednati; ten, jenž chápe, chce vládnouti; komu obraznost více pracuje a umí se vyjadřovati, chce míti převahu. Odtud vyšší a nebezpečnější koncepce všech věcí. Mezi těmito nespočetnými básníky kdo řekne, jaký je ten, kdo vskutku má vésti druhé? Každý věří své vlastní svrchovanosti, nikdo nepřijímá smířčího soudu druhého. Všeobecné soupeřství je pro každého a pro všechny naprostou překážkou v práci druhého a v práci všech. Řeklo by se, že vzpomínka na Davida, jenž byl básník, prorok a král, vznáší se nad básníky. Ale chybí svatost, a s ní podobnost.

Ze všeho toho vyplývá zjev, který jest neslýchaný v annálech světa; neboť jest to společnost, v níž každý chce naprosto místo druhého, a v níž nikdo nekoná svého díla, protože čas a síla se vyčerpávají v jalovém zápase soupeření, místo aby se utrácely v plodném zápase produkce. Nuže zápas soupeření zmenšuje člověka, protože zadržuje jeho pohled na sebe sama, místo aby jej rozestřel na všechny věci. Zápas ve smyslu produktivním zvětšil by člověka, protože odvádí jeho pohled a jeho ruku daleko od jeho osoby, po

místech, kde by mu bylo možno ztratiti sama sebe s pohledu.

Ve společnosti dobře uspořádané každý by konal své dílo pro ně samé a ve sjednocení s pracemi ostatních, a potěšení z díla dokonaného vzrostlo by radostí z ostatních děl dokonaných. Každý kámen radoval by se z budovy, a budova by se radovala z každého kamene. Krásou a důkladností památníku zvětšila by se krása a důkladnost každého detailu. Jedno by přispívalo druhému, byla by harmonie. Ve frančině slovo „konkurs“ znamená spolupůsobení.

Ve společnosti nespořádané jsou však jiné konkursy, neboť toto slovo znamená též závodění, totiž soupeření. Prvním, totiž spolupůsobením zvětšily by se všechny síly; druhým se všechny vyčerpávají. Prvním by se přetvořila obecná radost v radost zvláštní, v radost jednotlivcovu, a každá radost jednotlivcova v radost obecnou. Druhým bere se radost jednoho a dělá se z ní utrpení druhého. Když dáváme Janovi, Jakub myslí, že se mu něco bere. Lidé, místo aby se pozorovali jako údobové těla, kde jeden přispívá druhému, kde každý těží ze všech, a všichni z každého, dívají se na sebe, jakoby každý z nich ustavoval zvláštní rod pro sebe, nepřátelský rodu sousednímu. Duch, který se nazývá Závisti v názvosloví hříchů hlavních, jest tak subtilní, že se vplízuje do každé skuliny. Má taková chapadla, že objímá svět. Jest zvyklý jednotlivostem a jest zvyklý celku. Řeklo by se, že

jsme pro něj zrození, jest tak obyčejný, že si ho nevšímáme právě tak jako si nevšímáme Lakomství. Člověk takový, jinak úzkostlivý na povinnosti, pracíř duchovní, plný svědomitostí a prázdný světla, nechává na pokoji ve své duši Závist a Lakomství, jakoby tam měly domovské právo.

Pozorujte nejprve jednotlivosti, každou rodinu, každý dům.

Závist požívá bratry, než zvědí jméno toho, co je sežírá. Když rostou, roste s nimi Závist. Podobná samotářskému červu, sežírá potravu, jež byla určena člověku. Intellektuální a morální výboje a vymoženosti (neboť může jich dobývat), místo aby zvětšily jeho duši, zvětšují jeho Závist. Paroduje-li Závist žádost, paroduje také pokoru. Závistivec zapomíná svých skutečných dobrých vlastností, svých vlastních hodnot, aby nemyslel než na hodnoty a statky bližních. Zanedbává, ničí, ztrácí, obětuje, opovrhne dary, jichž se mu dostalo, dary, jež mu patří, dary vlastními, aby uctíval zle a aby uctíval bez užitku dary druhých, a těchto cizích darů tím méně se jim dostává, čím více dychtí po tom, aby je měli. Čím více po nich běží, tím rychleji před ním utíkají. Jsa lstivý a vychytralý, závistník se stává vychytralým sám proti sobě, řeklo by se člověkem, který, máje doma průkazy šlechtických titulů, rozdělává v peci oheň, aby spálil tyto průkazy svých sousedů, a nespáluje než své vlastní tituly.

Pozorujte lidi dneška: jest to válka tak

vniterná, tak domácí, tak mezi svými, že by se řeklo, že jen podle toho se poznává, má-li co bratr s bratrem, a tato válka je tak hluboká, že není potřeba, aby byla prohlašována. Jest prohlašována samovolně, jest prohlašována úředně, mezi všemi těmi, kteří jsou tu, jen a jen tím, že existují.

Samo sebou se rozumí, že připouštím výjimky; není zákona bez výjimek¹⁾; ale výjimky nepotvrzují toliko pravidla, jak se obecně říká, ony je konstatují, dokazují a dovršují. Výjimka je korunovací zákona, zákon, který by neměl výjimky, tísnil by lidského ducha, člověk by se přímo vzpíral, aby s takovým zákonem něco měl. Výjimka jest geniem zákona, který se ukazuje, když se skrývá. Výjimka se podobá zákonu, jako vládčí mlčení se podobá slovu.²⁾

Pozorujte teď sociální třídy; pozorujte vládce a ovládané, čili, jak teď jen možno říci: správce úřadů a spravované. Jsou to zápas-

¹⁾ Toto není Hellovské; je to obecné rčení buržoá, neboť ve filosofii z takovýchto výjimek dlužno usouditi, že zákona ještě nemáme. Ale zde je to více stylový obrat, než „filosofie“. Pozn. vydav.

²⁾ Čemu zde Hello říká „výjimka“, jest vlastně unikání Reality a tím stále tajemno, jež ji „obklopuje“. Neboť kdyby ji člověk úplně poznával, a znal dokonale její zákony „bez výjimky“, pak by byl jejím tvůrcem, a to, jak již známo i Vědě, není.

níci, kteří dychtí po tom, a to vzhledem ke každému a proti všem, aby zachovali pro sebe moc nebo ji na sebe strhli. Bylo by nesprávně vyčítati vládnoucím takovéto chování. Je jim ukládáno přirozenou povahou věci a svérlostí ovládaných. Úsilí národů, jež by mělo napomáhati úsilí svrchovanosti vládařů k fyzickému, intelektuálnímu a morálnímu výboji každé dobré a krásné věci, obrací se proti této svrchovanosti. Lid útočí na vládcí moc svrchovanosti, ať už se jmenuje monarchie nebo republika, nejen když jest nespokojen tím, co koná, ale jen proto, že jest vládcí mocí, totiž vždy a všude.

Pověstné: klid se odtud, ať si tam lehnou, stalo se historií světa a zákonem pohybu. A když ten, kdo chtěl vzít to neb ono místo, je vzal, co nevidět přijde někdo, kdo mu učiní, co on učinil jiným, a tak to jde dál.

Úsilí o suverenitu, jež by měla býti svobodná, aby mohla řídit ze vší moci své válku člověka proti zlu, aby upevnil, aby zajistil, aby osvětil jeho umdlévající chůzi, toto úsilí neskonale drahocenné, neskonale potřebné, zvrací se úplně v zápas zároveň povinný a malicherný: uchovati moc.

Tento domácí, nesmyslný, bratrovražedný a otcovražedný zápas jest stejně osudný všem. Vadí velkým národům. Vadí velkým státníkům. Otevírá dvěře neštěstím, jež nečekají leč aby mohly vstoupiti, a jež, ostatně, nalézají lidi znavené a odzbrojené. Tolik se bili mezi sebou, že nemají už síly proti nepříteli.

Závist je oloupila o jejich moc, aby je vydala spoutané na nohou i na rukou tomu, kdo je chce uchvátiti a žráti; ten není nikdy daleko. Závist připravuje kořist obludě, která číhá a obchází. Obchází, koho by sežrala, a tážíc se, kterou služebnici poslati před sebou, aby připravila snadné kořisti, posílá, aby ztratila jiné, tu, která jí posloužila k jejímu vlastnímu ztracení. Jak to udělat, praví si, abych je porazila! A její paměť, přicházejíc na pomoc její zlobě, odpovídá: Jak's to udělala sama, abys sebe porazila? Věc je velmi prostá, řekneš jiným, cos řekla u sebe.

Úmysl býti jako Bůh jest na všech příčích žebře, který sestupuje. Je v místech nehlubších, nejskrytějších, nejvnitřnějších. Jest ve fanfarách a pompách, jež křest odhadl za nepřátelské.

(Pompa jest slovo podivné, jež čteme v katechismu, když jest nám dvanáct let a jež pak zapomínáme.¹⁾)

Úmysl ten jest v revolucích domácích i sociálních; jest v propastech a na horách tohoto světa; zrodil se (mluvím o jeho lidském zrození) v zahradě rozkoše, jež měla od něho chrániti; ale byl již zrozen jinde.

Narodil se v nebi, kde létal Lucifer; a jeho první ostuda, věrná ve vzpomínce jeho zpro-

¹⁾ V katechismech francouzských jest slovo pompe, pompa; v našich překládalo se to slovem pýcha; jest to nádhernost, okázalost, to, čím se člověk pyšní a vynáší nad druhé.

nevěry, nedala mu zapomenouti postupu jeho zkázy. Všechny okolnosti jsou mu dobrými, jakmile běží o to tropiti zlo. Ten, jenž takto padl, ví dobře, jak se padá.

Jsou chyby, nad nimiž se člověkova pozornost, jakmile má morální smysl, snadně probouzí. Jsou jiné, jež uspávají pohled a unikají jeho přičinění. Tento zjev může býti zjištěn, řekli jsme, při Lakomství a Závisti. Bylo by to možno zjistiti ještě při nevděku a nespravedlnosti.

Chyby, jež zraňují jisté ctnosti, na příklad mírnost, tolik utkvívají v pohledu, že velmi často pohled je upřílišuje, ba domnívá se viděti je i tam, kde nejsou.

Často svaté hněvy pohoršují duše slabé.

Toto pohoršování se ukazuje, jakým způsobem a do jaké míry, s jakou naléhavostí a s jakou citlivostí zabývají se moralisté s mírností. Jsou věci, jež probouzejí u člověka nejen svědomí, ale i úzkostlivost.

Ale, pravil jsem, jsou jiné (lakomství, závist, nespravedlnost, nevděk), jež si berou hned domovské právo v duši, aniž spadají pod stíhání podezřelých. Proč tato lidská beztrestnost? Proč toto oslepení, jež je protivou pozornosti a pronikavosti často přemrštěné a klamané vlastním svým přestřelením?

Tato otázka zabíhá daleko, a nevím kolik propastí bylo by třeba překročiti a kolik hor sléztí, abychom ji dokonale zodpověděli.

Ale vizte několik postřehů, jež se dávají samy sebou.

Předně tajná provinění pro toho, kdo se jich dopouští, mají ráz společný: svědčí obyčejně o duši nízké. Prudké poklesky jsou často poblouzením veliké povahy. Není skoro velikých povah, jež by nebyly silně náchylny k hněvu. Právě proto tento sklon se přiznává. Snad to jest též jedním z důvodů, pro něž se vidí. Člověk ten jakoby chtěl říci:

Snadno se rozzuřím, a kdybych se nekrotil, byl bych strašný. Na štěstí pro vás moje vůle je ještě větší než moje rozhořčení; dosti se ovládám, abych vás ušetřil.

Člověk jaksi rád říká, že láska a nenávist mohou ho strhovati, a že potřebuje veškeré své síly, aby tyto záchvaty přemohl. Neboť bystřina, již přiznává, jest bystřinou, jež často padá s výše. Ale člověk nikdy, nebo skoro nikdy neříká: Jsem závistivý.

Závist dosvědčuje tolik nízkost, že sama od sebe couvá před přiznáním. Nízkost, již Závist dosvědčuje, není toliko vinou; jest nízkostí povahy. Závist jest zločinem toho, jenž jest vespod a jenž pohlíží zpod sebe okem vraha. Nuže, člověk přiznává snadněji nízkosti své vůle než nízkosti své povahy. Tomu se nevzpírá, že zhřešil nízko. Závist, praví Bossuet, jest úsilím pýchy slabé; co zadržuje přiznání na rtech člověkových, toť toto poslední slovo. Člověk rád se zná k své pýše, ba někdy toto prohlašování příjemně ho lehčí. Ale nechce prohlásiti, že tato pýcha jest slabá, a že nízkost půdy, po níž se plazí, zaslужuje mu jména Závisti.

A poněvadž člověk neumí stříci dokonale tajemství, má ho to k tomu, aby sám sobě nepřiznával, o čem se rozhodl nepřiznávat se druhým.

Kdo by se odvážil říci, byť to bylo nejduvěrnějšímu příteli: J s e m n e v d ě č n í k !

Toto přiznání by se podobalo jakési schlíplosti (zvadlosti, sešlosti). Neznačilo by toliko náhodný úkon vůle, ale jakýsi stav trvalý, návyk, jistou věc, o níž neříkáme ani sobě, ani druhým.

Všechny neřesti, jimiž se může člověk „proslaviti“, snadno se vyznávají; neboť jsou porušením jakékoliv velikosti.

Všechny neřesti, jež svou povahou žijí v s k r y t o s t i, se zapírají.

Zapírají se sobě i druhým. Opovržením se častuje nízkost, a právě nízkost a nikoliv provinění člověk nechce v sobě viděti.

Velké vášně, byť zločinné, tolik se mu líbí, že by rád bral na sebe často jejich zločinné následky, aby se jimi ukázal v očích druhých lidí, i k d y ž b y b y l n e v i n e n.

Vášně malé a nízké tolik se mu nelíbí, že jich nechce viděti, byť mu byly do očí.

Třeba upozorniti mimochodem na zvláštní moc svátostné zpovědi: dává člověku, jenž mluví, sílu, aby vyznal, co se nevyznává, a člověku, jenž slyší (zpověď), sílu, aby neopovrhoval tím, jenž se zná k tomu, že jest hoden opovržení. Věci lidské náture jsou tu ovládnuty jinými věcmi silnějšími, a mocí jich nemožné se stává možným. Ti, kdož zavrhuji

svátostnou zpověď, dosti často ji nahrazují, zvlášt v tomto století, zpověďmi lidskými a veřejnými, jež se roztahují do nebe s nestoudnou okázalostí. Ale zvláštní milost svátostné zpovědi bývá tu nahrazena jistým znechucením sebe i druhých, jistým ješitným pohrdáním, jakousi opovržlivou marnivostí a hanbením se prazvláštního druhu. Řeklo by se, že tato zpověď bez lítosti, vykonaná daleko od Boha a od duše, místo aby viny smazovala, posvěcuje je; byly psány do písku: jsou vepsány do mramoru.

City, jež nazývám nevědomými a mezi nimiž Závist zaujímá znamenité místo, dluží snad též svou nevědomost své hloubce a své zdánlivé pokojnosti. Vášně, jež se přiznávají, nebo spíše, jež se vystavují na odiv, tropí hluk, a člověk miluje hluk.

Vášně, jež mohou přivésti at na trůn, at na popraviště, mají vnější a veřejnou ozvučnost, jež lichotí zvítěziteli, jestliže se vítězství dostavilo, jež lichotí oběti, jestliže ji nedostali, jestliže se rána nezdařila.

Vášně, jež jsou nebo jež chtějí býti výstřelky veliké povahy, chtivé rozpětí, lásky nebo pomsty, pronášejí se skutky vnějšími. Už tím je jim znemožněno uniknouti pohledu toho, kdo jich zakouší, nebo těch, kdož na ně patří. Tady člověk jest nucen přiznati si svůj čin vnitřní, neboť čin vnější jest svědectvím. A rád i před druhými se k němu přiznává, protože jeho čin vnější projevuje vnitřní sílu a volá po veřejnosti. Veřejnost! takové je slovo

všeho v tomto století! takové jest tajemství! Veřejnost je velkou žádostí člověka moderního. Herostrates předčil své vrstevníky, když zapálil chrám, a Alkibiades, když utal svému psovi ocas! Jest pravda, že Atheny byly již Paříží. Ať tomu jakkoliv, veřejnost, jež jest opakem svátostné zpovědi, pro člověka moderního ji nahrazuje. Řeklo by se, že v jeho očích veřejnost smazuje viny, jež dává všem poznati. Tropmann měl snad ve svém vězení, díky žurnálům, úchvaty pýchy. Jistotně opovrhoval vrahy méně šťastnými, kteří nepřitahovali očí Paříže. Veřejnost je jakási parodie vyznání. Dává veřejnost zločinu, který vypravuje. Kolem hlavy, již bude třeba utíti, její ruka klade svatozáři. Nuže, veřejnost, tato těšitelka, jež lže tak vysoko, nedává se nikdy zločinům nízkým. Ty nemají nikdy naděje, že přitáhnou evropskou pozornost. Proto se nelíbí svému původci.

Který člověk se kdy učinil Závistí proslulým? O lakotě toho neb onoho bídáka se šepetem vypravuje v domech sousedních. Lakomec a závistník si skrývají sami sobě tuto věc bez určitého důkazu a bez vnějšího ohlasu, jež neseskupí nikdy dav kolem nich. Lakomec si říká: Jsem hospodář. Závistník si praví: Jsem ctižádnostivý. Ctižádnostivost vzrůstá tou měrou, čím více se rozhláší. Ctižádnostivec věří, že jeho ctižádnostivost dosvědčuje velikost jeho uvězněné povahy.

Všechny zločiny, k nimž ho má jeho ctižádnostivost, jsou v jeho očích šlechtickými

tituly, a protože nejlichotnějšími přirovnáními jsou ty, jež vyvolil, jest ve svých očích velkou historickou osobností, které jest všechno dovoleno, protože každý je mu dlužen.

Ctižádostivost a Závist se sobě nepodobají.

Ctižádostivost může vyplývati z jisté síly, Závist vyplývá vždy ze slabosti. Ale mohou se státi totožnými. Když Ctižádost, místo aby vycházela odněkud z vnitra a z hloubky, rodí se toliko ze zlého pohledu, vrženého zběžně na nejvyšší hlavy, Ctižádost se nazývá Závistí. Ale i v tomto případě, zvláště v tomto případě, zamítá s ošklivostí toto jméno, jež by bylo světlem. Zamítá je, neboť jméno to jí dává katechismus.

Závist a Ctižádost představují dosti dobře dvě lidské snahy, jež se projevují u nízkých povah první z obou, u povah vysokomyslných druhou.

S obou stran hrozí nebezpečí. Jenže Ctižádost, která budí pozornost, má více vyhlídek, že bude sama sebou uvědoměna neštěstími, jež obyčejně přitahuje, zkázou, již kolem sebe působí, proléváním krve a slz, jež si zvykla vyvolávat.

Závist ve vlastním smyslu slova, ta, jež zůstává v okruhu zloby života buržoasního, má více čáky, že zůstane neznámou samé sobě, protože nestaví kolem sebe na odiv důkazy, a poněvadž jen oko bystrého pozorovatele dovede ji vysлідiti.

Závistník v životě obyčejném nedělá nic

hlučivého. Může se přestrojiti do tisíce šatů, jež všechny mu dosti dobře přiléhají. Jeho jed jest tak subtilní, že jeho jazyk ho necítí, a tak dovede klamati, že jest a zůstává klamán.

Závistník vždy neuráží; ba jsou i takoví závistníci, kteří nikdy neurážejí; ale snižují, co jest vysoko. Snižují výrazy umírněnými, odměřenými, a sama tato odměřenost dodává jejich mínění cosi pravděpodobného. Snižují bez násilnosti, právě tolik, kolik třeba, aby byl vyloučen obdiv, aby byl zardoušen, kdyby se hodlal zroditi, ale za nic ne tolik, aby přitáhli na sebe samy podezření, jež by oslabilo jejich slova.

Závistník nechce míti vzhled násilnického nepřítele, který trhá, tím by mu chyběl cíl. Chce míti vzhled člověka osvíceného, jenž zkrátka všem přestřelkům sráží zavčas hlavy a věcem vrací jejich správnou úměrnost. Očerňuje opatrně, zlehčuje s mírou. Před zjevnou, v oči bijící povýšeností neupírá člověku vyššímu všechnu záslužnost. Dopřeje mu rád těch zásluh, jichž mu bude moci dopřáti, jen když neupadne v nebezpečí, že by mu mohl býti nějak užitečným. Odepře mu však všech těch, z nichž by se mu mohl zroditi obdiv; neboť obdiv jest jeho osobním nepřítelem. Jest však přece okolnost, kdy, puzen nenávistí, bude líčiti obdiv. To se stane v tom případě, kdy, aby odvrátil obdiv od toho, kdo ho zasluhuje, pokusí se dáti jej tomu, kdo ho nezasluhuje. Závistník má jako všechny bytosti pud zachování. Ví, kde jest nebezpečí.

Nebezpečí je tam, kde je něco vyššího, něco podivuhodného. Když závistník poznal nebezpečí a zvětřil svého nepřítele, aby odvrátil odtud obdiv, bude se pokoušeti vznésti jej na jiný bod. Bude se přičiňovati, aby jej odvedl s cesty pravé a vykázal mu cíl nepravý, aby se tak chybil cíle pravého. Bude vyvyšovati rád a nad míru toho, kdo není hoden podivu, aby se zdál býti hoden obdivování. Tím chce těžiti z ušlechtilého citu, jehož nemá, a odvrátiti podezření od citu mrzkého, který má. Bere dvojí užitek. Lže dvakráte. Zrazuje spravedlnost dvakráte. Odpírá podiv tam, kde není povinným. Druhá lež schvaluje první. Závistník rád strojí tvář do nadšení tam, kde nadšení není možným, aby se uvolnil nemíti ho tam, kde nadšení by bylo zákonným. Jakoby vám říkal: Neobdivuji-li tam, kde vy obdivujete, tu ne proto, že jsem závistivý, jest to proto, že jsem si uchoval svůj obdiv pro něco jiného.

Když závistivec někoho vyvyšuje, tu to nedělá proto, aby tohoto vyvýšil, dělá to proto, aby snížil druhého.

Závist jest snad ze všeho na světě věci nejkřivolačejší. V tom bych ji stavěl i nad Lakomství, jež přece se zná velice v oklikách.

Vůči tomu, jemuž netřeba se obdivovati, závistník rád se tváří šlechetným a oddaným. Ví dobře, že nebude vzat za slovo, a že s té strany mu nehrozí nebezpečí.

Vůči tomu, kdo zasluhuje obdivu, chová se zdrženlivě a opatrně.

V prvním případě, tam, kde není nebezpečí, jako by říkal:

„Vizte, jak s tou svou povahou umím se oddati. Dávám se s duší i tělem! Plně se obětuji! Mám jen jednu vadu, zapomínám na sebe. Aspoň vy dbejte mého prospěchu, neboť já naň nemyslím.“

V druhém případě, tam, kde jest nebezpečí a kde obdiv mohl by se státí nakažlivým, závistník svým chováním jakoby k vám takto promlouval:

„Ovšem, M*** jest mým přítelem; ale já se nedám oslepiti přátelstvím. Rád uznávám, co jest u něho hodno uznání. Ale přes to musím upozorniti též na jeho vady. Nemíním se státí fanatikem. Nemíním se státí služebníkem toho neb onoho člověka, jeho věcí, jeho nástrojem. Zachovám si vůči němu a vůči všem právo svého úsudku, plnou svobodu svého konání. Zachovám si ji zvláště vůči těm, kteří by se pranic nerozpakovali, aby mi ji vzali.“

A tak závistivec sladce namlouvá, že člověk, jemuž závidí, jest jakýmsi Mahometem, který by si ho chtěl vzítí za seida. Pečuje o to, aby přimísil jisté bezvýznamné chvály k hrozným obviněním. Bezvýznamné chvály zakuklují nenávisť, aniž jí škodí. Hrozná obvinění staví se pod záštitu bezvýznamných chval.

Závistník rád by se prohlásil dlužníkem toho, ježž snižuje, protože dobrodiní, jichž by se mu od něho dostalo, odnímají jeho

nepřátelství jakoukoliv, byť i vzdálenou podobnost s jakoukoliv pomstou.

Pronáší řeč plnou zámlk a náseptů, jež říká nebo pod níž si máme domyslíti tato slova:

„Vizte, do jaké míry člověk, o němž mluvím, jest špatný; vždyť já, jenž jsem přece jeho dlužníkem, přemožený silou pravdy, takové věci musím na něho vypovídati!“

Neboť dává svému obvinění zdání příznání, zadržovaného dobrotou a vyrvaného upřímností.

Bude-li třeba, závistník bude se rozplývati velikou chválou vděčnosti, když bude mluvit o svém dobrodinci, ale dodá:

„Přece však nesvolím nikdy k tomu, abych se dal zaslepiti, byť to bylo i dobrodiními. Spravedlnost nade vše. Protože tento člověk jest nebezpečný a škodolibý, musím to říci: musím odezíratí od svých osobních vzpomínek.“

Závistník povznáší nevděk na výši principu. Neboť každý závistník jest nevděčný. Každý nevděčník jest závistivý.

Závistník používá své nevděčnosti, aby dosvědčil svou neodvislost, a je svou vlastní nízkostí odsouzen k ustavičnému otroctví. Jeho mrzkost jest mu pranýřem, k němuž jest železným kruhem připoután.

Povznáší nevděk k výšce oběti. Používá nevděku, aby se kde kdo divil obětovnosti, s níž žertví své nejmilejší náklonnosti, když běží o to, aby osvítil ostatní.

Závistivec jednaje takto, hovoře takto, cítě takto, neví vždy s ryzím a přesným vědomím své mrzkosti, že takto mluví, že takto cítí. Často rozlévá svůj jed jako květ dává svou vůni, nemaje určitého úmyslu. A čím více jest vskutku typickým závistivcem, tím více neví o svém konání. Jest zároveň napálený i padouch. Opravdový závistník jest ten, kdo klame sebe sama, když zklamal druhé o povaze citů, jež ho pudí. A přece jest plný lstivosti, plný škodolibosti, plný vytáček. Ale tato lstivost, tato škodolibost, tyto vytáčky svádějí s cesty často jeho vlastní svědomí, jako klamou vědomí druhých. Pud jedná v závistivci více než cokoliv jiného. Pud ho žene k tomu, aby snižoval, co jest velikého. Pud ho poučuje, jak snižovati. Pud mu vybírá ty, jež třeba snižovati a zlehčovati, ty, jež třeba vyvyšovati nad jejich míru.

Pud mu praví: Tady jest nebezpečí, snižuj; tady není nebezpečí, vyvyšuj.

Pro závistníka život jest labyrintem, ale jeho pud je nití Ariadninou; Závist má více než ostatní neřesti pud sebezachování.

Volá k své pomoci všechna zdání; je tím plodnější na prostředky, oč méně používá rozumu, aby ji vedl.

Jest lámána kolem a nedává toho na jevo. Jest valchována, a často o tom neví. Chvílemi hrá si na nevinátka. Odvažuje se ve své smělosti bráti masku dobráctví. Co jest jí na světě nejprotivnějším, toť nevinnost. A často hrá prostosrdečnost. Bývá prostou, dobrou dív-

kou, upřímnoučkou dívenkou. Závistník je skoro vždy tím, čemu se říká k a m a r á d.

Kamarád jest člověk lehký. Když člověk jest lehký, ostatním lidem v jejich hlubokém omylu nezdá se zlým. A přece lehkost, lehkovážnost, toť nepřítomnost srdce. Lehkovážnost provází všechny neřesti a všechny zločiny. Velcí lotři jsou často lidmi lehkovážnými.

Závistník jest tedy lehkovážný. Tato lehkovážnost přichází na pomoc jeho lžím. V očích lidí bez intelligence (bez ducha), člověk tak lehkomyšlný, takové dobré děcko, tak dobrý kamarád, nemůže zajisté býti hlubokým padouchem. Sedli na lep slovu h l u b o k ý. Kdo jest hlubokým padouchem, není už proto hlubokým duchem, jest to naopak čtverák, taškář, „drbaný“, lehký a závistivý. Klevetník nepotřebuje býti velikánem, aby byl velkým bidákem. Není hlubokým jeho duch, ale bláto, do něhož se hrouží.

Vždyť bezstarostnost, neostýchavost, trochu libivé dobráctví, velmi přirozený smích, kamarádství, všechny tyto buržoasní a lehké věci, jimiž se koření jed, přesvědčují všechny světáky, že tento jed jest neškodný. Jest tak čerchmantský, tak zábavný! Podněcuje vtipy, legrace! Podle potřeby všechno vám obstará! Je ochotný, roztomilý, vždy k službám.

Závistník melodramatu, jenž má plášť barvy zdové, jest osobností obraznosti: jest to zrádce na oko, jenž nežije a jenž neumírá leč v Porte-Saint-Martin.

Pravý závistník jest úslužný a přičiňuje se, aby jeho kamarádi říkali, že jest nescho-
pen mysliti zlé. Říká všechno, co mu přechází
hlavou, a dělá všechno, co se chce. A slyšíte
kamarády posuzovati kamaráda:

Je to roztomilý hoch! legrační, lehkováž-
ný, jak libo! Ale zlý? nemožno! On, zlý?
jděte k šípku!

VÁŠNĚ, POVAHY, DUŠE

Člověk vždy studoval člověka. Pozoruje se se zvědavostí, smíšenou s nepokojem. Podivuje se, opovrhne sebou, žasne nad sebou, prohlubuje se, pozoruje se ve všech smyslech, jakoby chtěl nalézt a říci o této bizarní osobnosti, již sám jest, poslední slovo, slovo, jež nebylo ještě řečeno. Nuže, aby je mohl říci, toto slovo, člověk musí upřítí svůj pohled nad člověka; ale nesmí upřítí svůj pohled na člověka. Aby se viděl, jest třeba, aby se ovládal. Jest třeba, aby se postavil nad sebe, by se znal. Jest třeba, aby vycházel shora, aby mohl jíti k základům. Pohled nehrouží se do propastí, až když padá s výšin.

Umění ve svých studiích o člověku pracovalo tisíci formami, tisíci vzhledy, tisíci obyčeji, tisíci city. Smálo se, plakalo, chvělo se. Rozdělilo se (neboť člověk třídí všechny věci), rozdělilo se, a když dělení pravé, dělení organické mu uniklo, vynalezlo, pozorujíc se v různých úborech, mechanické dělení druhů. Dělo tragedie, dělalo komedie. A úhrnem vzato, co vlastně udělalo?

Hodláme pokusiti se vysondovati a změřiti hloubku jeho rozličných rozběhů.

Umění může pozorovati člověka v jeho vztahu s takovou a takovou osobou nebo s takovou a takovou věcí zvláště, soukromě.

Může je pozorovati v jeho vztazích s osobami nebo věcmi obecně.

Může ho pozorovati v jeho vztazích se sebou samým a s nekonečnem.

Drama, povídka zrodily se z potřeby, již zakouší člověk, aby se uvedl na jeviště a aby se pozoroval. Tu je svým vlastním důvěrníkem, vidí zjevně souhru vzpružin, jež jím pohýbají, aby jednal, vidí lásku a nenávisť tvorů.

Protože však člověk poslušen jest v každé věci pokušení odlučovati se, pozoruje často jediný bod sama sebe ve vztahu s jediným předmětem. Když pozoruje upřeně jeden jediný bod ve světě vnitřním, a jeden jediný bod ve světě vnějším, zdaří se mu malba jedné vášně. Ale protože život k tomu, aby se projevil, vyžaduje úplného systému citů a konů; protože život k tomu, aby se rozvinul, vyžaduje jistou rozsáhlost vztahů, vášně, jakmile jest osamocena, stává se abstraktní.

Drama, upadnuvši do této léčky, nazvalo se tragedií.

Tragedie vzala ujednané za reální a abstrakci za ideál.

Pád člověkův strhuje za sebou reálno a ideál, a způsobuje i jejich úpadek.

A pád reálna a pád ideálu strhuje pak k opětnému pádu i člověka.

Člověk osamocený, odloučený od mnohonásobných prvků svého života, a svedený k osamocené vášni, mizí, aby udělal místo hrdinovi.

Hrdina jest osobnost, sjednaná za ustálených podmínek, jež se třepotá a zmítá v abstraktním prostředí, aniž by žila.

Člověk jest ve vztahu s Bohem. Ale hrdina má co dělati jen s osudem.

Ideál nahrazený abstraktnem: reálně nahrazené čímsi smluveným, ustrojeným za ustálených podmínek.

Bůh nahrazený Osudem, člověk hrdinou, příroda divadelní síní.

Takové jsou důsledky tragického moderního systému.

V řádu života člověk nemůže se osamotnit, dokud se neosamotní v Bohu; tam ostatně vše znovu najde. Jediným důvěrníkem jest Bůh, který mu stačí.

Systém komedie, protože se obejde bez vznešenosti, vylučuje méně věci. Vylučuje ještě, jak hned uvidíme, Boha, a tudíž duši: protože však nevylučuje úplně podrobnosti života, člověk se může jevit se vztahy vnějšími, totiž se svou povahou.

Povaha člověková, toť nestálost a slabost v životě.

Povaha hrdiny, toť ustálenost a olovnice, svislost do smrti.

Příroda člověková, to, co určuje jeho způsob bytí, čím se liší od druhého člověka, neexistuje v hrdinovi. Proto také styl je rozdílný mezi lidmi a společný mezi hrdiny, neboť styl jest výraz našeho slova individuálního. Styl klasické tragédie jest úřední a neosobní. Bojí se pojmenovati hmotu, protože ji nepokládá za dosti ušlechtilou, a protože osamělá vášeň hrdiny nepředpokládá než jsoucnost nějaké osamocené heroiny a nepředpokládá

jsoucnost hmoty. Bojí se pojmenovati Boha, a to z množství důvodů, a jedním z nich jest to, že osamocená vášeň abstraktního hrdiny nepřipíná se v ničem k nekonečnu.

Vášeň v člověku už tím, že jest ve vztahu a tudíž v zápasu s jinými živly, s živly života nebo s živly smrti, jest přerušována, s přestávkami, nebo aspoň občas polevuje: vítězí, bojuje nebo podléhá. Ve všech případech není než nahodilostí v lidském životě: půda, jež ji snáší, toť živoucí člověk; jeho život jest rozdílný od jeho vášně, může se chápati vně jeho vášně, předcházet jí a může po ní dále trvati.

V tragickém hrdinovi vášeň právě tím, že jest osamocena, není nahodilostí, jest samou podstatou. Protože hrdina neexistuje, jeho vášeň na ničem nespočívá; také hrdina není jako člověk schopen přizpůsobiti se a odporovati si. Člověk může býti nahodile zamilovaným (beru toto slovo v tom smyslu, v němž je berou divadla); člověk může býti nahodile zrádcem. Naopak Britannicus, nejsa zamilovaným člověkem, ale milovníkem z povolání, mladý premier (stále mluveno jazykem divadel, jež si samy ze sebe tropí smích), Britannicus nebude nic jiného dělati než milovati. Bude milovati osudově, nezbytně: a jeho láska, protože bude osamocena, bude abstraktní. Narcis, nejsa člověkem, který zrazuje, ale zrádce, nebude nic jiného dělati než zrazovati. Bude zrazovati vždy, osudově, nevyhnutelně, od prvního slova své

úlohy až do posledního. Tedy jeho zrazování, aby bylo ustavičné a nezbytné, bude abstraktní. I naše rozhořčení pohasne při nezbytnostech jeho postavení. Má své povinnosti ke kothurnu, jež si obul. Protože jest zrádce, co by dělal v této prostorné divadelní síni, stejně jak on abstraktní, kdyby přestal na chvíli zrazovati? Prozrazuje-li Neronovi tajemství Britannicova, prozrazuje i svá tajemství obecnstvu s krajní snadností. Právý zrádce neklame druhých leč proto, že sama sebe alespoň trochu klame: ten, který by si přiznal svou úlohu, stal by se neschopným dále to činiti. Narcis naopak svěřuje nám svůj záměr:

A abychom byli šťastni, utrafme bídňíky.

Kdyby byl složitý, totiž lidský, nebyl by si tak jistý; měl by v hloubi své mrzkosti jiný cit, za nímž by se tajily rozpaky temnoty. Ale on nám ji ukazuje, tuto černost, protože nemá, co by nám jiného ukázal, a sděluje nám svůj záměr, protože má jen jeden záměr.

Bude dávatí vždy špatné rady. Za to Burrhus bude dávatí vždy dobré: a tato kompenzace, daleka toho, aby něco kompensovala, prozradí vždy, co chce utajiti, že totiž v obou není života.

Orestes miluje Hermionu. (Vytrvale věřím, že tohoto slova lásky jest tam používáno ironicky.) Situace velmi zajímavá! Tady by se dalo již něco čekati! Jest to člověk nešťastný, prokletý bohy, lidmi: hledá úto-

čiště proti svému osudu v lásce výjimečné bytosti, která by mu otevřela asyl proti všeobecnému psanství.

Toto hledisko není vyznačeno v tragedii. Aby se rozevřel tento obzor, bylo by třeba ukázati Oresta a Hermionu ve veškernu jejich vztahů; bylo by třeba úplného Oresta, úplné Hermiony, dvou bytostí živých: bylo by muselo býti ukázáno, jakou tajnou sympatií Orestes byl přiváben k Hermioně, sympatií, čerpanou v hloubi jeho osobnosti; bylo by bývalo třeba stanovití mezi Hermionou a ostatními ženami nějakou odlišnost, aspoň zevní, již by se illuse Orestova stala pravděpodobnou, a vysvětlila pro něho naději útočiště. Bylo třeba, aby obklíčen jsa zoufalstvím, zahlédl naději, jež se mu naskytla v jediné Hermioně: bylo žádoucí, aby tato osobnost vystoupila jeho očím na pozadí celého světa, aby mu nabídla pokoj. Takto by poslední jeho zklamání bylo opravdu strašné. Vzpomínky z dětství, jež by ho byly mohly připoutati k Hermioně, kdyby byly živoucí, srdce by rozdíraly: ale bylo by bývalo nejprve třeba, bylo by třeba jako první podmínka, aby všechny vzhledy života byly osvětleny: bylo by bývalo třeba se světlem v ruce probádati Oresta a Hermionu. Neznáme Oresta; o Hermioně víme jen to, že miluje Pyrrha, nebo spíše, neboť se mi nechce znesvěcovati slov, že jest do něho zamilována, a tato vlastnost nestačí, aby nás zajímala.

Když člověk miluje, nebo i když jest za-

milován, jeho láska nebo jeho vášeň se na něco připínají; má někde svůj kořen; vysvětluje se dobře nebo zle, ale vždy jistým způsobem: podléhl tomu neb onomu vlivu, atd. Ale aby vášeň byla takto osvětlena, je třeba, aby byla obklopena.

Hrdina jest zamilován plným právem: jest zamilován, protože nosí volený kostým, plášť zamilovaných. Jeho vášeň nemá ani počátku, ani pokračování. Je to parodie věčnosti.

Právě to vyznačuje člověka, že se uvádí ve vztah se všemi věcmi.

Hrdina staví mezi svět a sebe důvěrníka. Má jedno jediné a nezbytné východisko. Potřebuje tohoto důvěrníka, aby vysvětlil situaci obecnstvu. Neboť osobně hrdina ničeho nepotřebuje.

Ta neb ona vášeň není než jednou z tvárností povahy člověkovy. Komédie dovoluje představití najednou mnohé vášně, mnoho vzhledů téže osobnosti, mnoho vztahů zevnějších, jedním slovem, povahy.

S tohoto zajímavého hlediska Alkestes je Orestes komedie; Mithridates je Harpagon tragédie.

Dovolte Orestovi, aby poněkud rozšířil své vztahy se světem vnějším, neomezujte ho jen na Hermionu a Furie; budete mítí Alkesta. Celimena jest Hermiona, která žije alespoň životem salonů. Vášeň Orestova k Hermioně se nevysvětlovala, protože tato vášeň neměla kolem sebe vzduchu. Drama

se hrálo do prázdna. Vášně Alkestova k Celimeně se chápe, protože tyto dvě osobnosti nejsou na zemi osamoceny: Alkest viděl jiné ženy, Elianta tam byla, a protože tato vášně jest předností, a tato přednost se vysvětluje přímo svou absurdností. Vášně má svou logiku, a tou jest naprosté absurdno.

Poněvadž Celimena jest světačkou pro Alkesta nejnevhodnější, je přirozeno nejen to, že ji Alkest miluje, ale že Alkest přímo po ní blázní. (Nabude-li ještě kdy porušený zdravý smysl své formy a svého klidu, doufám, že Slovo, jež by se znova stalo zrcadlem Myšlenky, nebude již jmenovati tímž jménem člověka, který miluje, a člověka, který jest zamilovaný.)

Falešná nenávisť Alkestova k lidskému pokolení vysvětluje falešnou lásku, již „miluje“ Celimenu. Vrhá se na úskalí, považuje je za útulek, a nic není přirozenějšího. Sveden jsa přímo vadami, jež má v ošklivosti, vyjímá ze svého hněvu ženu, která ho nejvíce zasluhuje, a vroucností své illuse činí tak zřejmou pravdu, již zneuznává. Pozdvihněte, zvyšte povahu Celimeninu; dejte jí v řádu zla jiné proporce; jmenujte Hermionou tuto živou ženu, a postavte ji před Oresta, omyl Orestův se vysvětlí; bude míti co dělati se skutečnou Furií, která ho sprostí toho, aby byl pronásledován Furiemi divadelními: dostane se mu aspoň příležitosti, aby ztratil hlavu, bude míti proč zabít, důvod, proč umřít.

Mithridates jest zamilovaný! Nelpím na směšnu jeho postavení, ale žádám o dovolení, abych směl vyjádřiti jedním slovem postřeh, který mne zaráží: jeho láska jest abstraktní. Harpagon je zamilovaný, skoro jako Mithridates. Ale nad to jest lakomec. Nuže, jeho lakomství brání jeho lásce, aby byla abstraktní, protože toto lakomství jest druhou vášní, jež provází první, jež ji poráží; protože toto lakomství nám představuje nový vzhled Harpagonův, a že člověk, jenž má dva vzhledy, má lidskou povahu; kdo má jen jeden vzhled, je hrdina. Vezměte Harpagonovi jeho lakotu; svedte ho na jeho osamocenou lásku; zbavte ho odporu, který jej činí člověkem: a máte Mithridata. Obratnost Moliérova jest v tom, že umí skombinovati v jedné osobě dvě vášně, jež se nesnášejí, a že uvádí hrdinu do postavení, v němž musí voliti: Alkesta mezi jeho mrzutou náladu a jeho lásku; Harpagona mezi jeho lakomství a jeho lásku, atd. Osoba Moliérova jest vždy přemožena sama sebou; prozrazuje se v posledním okamžení, a vzbuzuje v nás potěšení zvláštní, ale skutečné, jehož zakoušíme, vidíme-li spletenou lidskou povahu.

Tragedie nám předvádí vášně; komedie povahy; jeví se však kdy v Moliérovi duše? Nikdy. Proč to?

To proto, že duše se nezjevuje, dokud člověk, nevrátiv se vážně zpáteční cestou na dno sebe sama, nenalézá tam se svými vášněmi vzpomínku na své určení. Jest třeba

tohoto slavnostního návratu do oblasti věcí trvalých, aby se hlubiny lidské duše osvětlily; vášně jsou jako pěna na povrchu Okeánu; ale je třeba držeti v ruce světlo neznámé tragediím a komediím, aby bylo možno pohroužit se do hlubin člověka a viděti jasné v jeho propastech.

Jen věci nejvyšší dotýkají se kořene duše. Pokud jeho původ a jeho konec i poslední cíl jsou zcela nepřítomny v jeho vzpomínce, potud tyto ideje nejeví se ani vítěznými, ani přemoženými, neviděli jsme člověka: mohli jsme viděti povahu, neboť jestliže osamocená vášně je člověk abstraktní, povaha je člověk zevnější. Tragedie oklestila s člověka všechny jeho vztahy, ba i vnější, vyjma je d e n, který se jmenoval vášní. Komédie navrátila člověku jeho vztahy vnější. Přivedla mu opět ke cti jeho povahu, ale šla, aniž ji viděla, vedle jeho duše: její pohled nenesl tak daleko. Osobnost, jež se vztyčuje stavíc se vzdorovitě a chlubně, hle, osobnost tragedie; osobnost, jež se sráží s jinými osobnostmi a věcmi tohoto světa, hle osobnost komedie.

Ten, který se večer usebírám sám ze své vůle nebo přinucen, protože jest na okamžik tváří v tvář se sebou samým, hle člověk.

Jest Molière dramatik? Nikoliv. Drama, toť činnost. Jaká jest na tomto světě pro nás podmínka činu? Jest to zápas, zápas přirozenosti a svobody. Lidská osobnost směřuje k svému cíli po cestě všelijakými zásekami ztížené; překážky, jež přirozenost v nejšir-

ším smyslu slova staví proti svobodě, tot látka dramatu, princip protikladu. Komédie nepostavila proti jedné vášni než jednu vášň: Umění ve svém povýšeném tvaru stavělo by vášň proti ideji. Triumf lidské svobody nad vnitřním nepřítelem, takové jest rozuzlení, takové jest vítězství. Tragedie i komedie zapomněly na jediný zákon Umění, a zákonem tím jest vítězství. Vítězství jest vykoupená harmonie.

Ceho žádáme od Umění? Žádáme od něho osvobození. Povznáší nás nad náš stav nynější. Vzbuzuje nás a vnuká nám k naší duši úctu, žádost, naději uskutečniti zahlednuté nádheru vzdáleného záření. Radost, již nám přináší, je radostí triumfu: vzájemnost a souručenství vstupují nám do srdce a všechny lidské slávy jsou našimi slávami. Molière nám odpírá těchto úchvatů, protože jeho obzor se zastavuje u naší bídy. Nevyléčitelná slabost svolává zoufalství. Dramatickým prvkem jesti slabost napadená, přemáhaná, přetvořovaná silou, znovu k síle přiváděná, aby s ní splynula. Nikdy člověk nebude spokojen, nebudete-li k němu mluvit o jeho velikosti. Nuže, zápasem u Moliéra není zápas síly a slabosti, je to zápas dvou slabostí mezi sebou. Takový zápas, místo aby duši povznášel, zastrahuje ji mrzkostí nabídnuté volby. Molière jest pozorovatelem, analytikem; nepokoušejme se udělati z něho moralistu! Je to člověk talentovaný: nepokoušejme se udělati z něho genia.

Každá komedie se rozuzluje sňatkem, a účinkem komedie Moliérový jest snížení manželství. Manželství se tu jeví jako nějaká formalita, pohodlná pro páté dějství. Je oloupeno o svou božskou důstojnost, je oloupeno o svou důstojnost lidskou. Nemyslím, že by o úzkou hlavu Moliérovu zavadila byť jen na okamžik jediná myšlénka o tom, že manželství jest svátost. Manželství jest mu výsledkem vášně a zápletky, potom čímsi k tomu, aby mohla padnouti opona. Nuže, vášně a zápletky jsou věci příliš nízké, aby je bylo možno sdružiti s ideou manželství. Protože harmonie ve všech způsobách Moliérovi unikala, muselo mu nezbytně uniknouti i manželství. Nebylo nikoho, kdo by méně chápal toto spojení dvou přirozeností. Jeho ohavná láska je jednou z nejhnusnějších forem nenávisti, anticipace věčného pekla.

Láska v komedii, když není spoluvinou dvou darebů, jest studeným klamem dvou hlupáků. Bůh jest zapomenut, člověk je snižen, nebe jest zavřeno, země jest ledovata; nudí se, klamou se, opona padá a vše jest řečeno.

Jakto, že Moliére jest nijaký ve svých rozuzleních? (Myslím, že La Harpetéž totak vidí, ale nemám odvahy to zjišťovati; život jest příliš krátký, aby se znova čtl La Harpe).

Moliére jest nijaký ve svých rozuzleních, protože nikdy nedal Bohu, co Božího jest, a rozuzlení jest jen věci Boží. Nepochopil ani podstaty rozuzlení, totiž vpáda zasáhnutí

myšlenky, vznášející se nad fakty, která je strhuje na sebe, je osvětlujíc, je upokojujíc, je přetvořujíc.

Moliére pozoroval po celý život slabosti osamocené, jímž nehledal příčiny; nikdy si neřekl: Tento člověk, jehož pozoruji, je bytost padlá. Vidí takový a takový pád; nevidí pádu o sobě, v jeho podstatě; studuje jeho částečné projevy, projev za projevem, neproniká je, neosvětluje jich. Také i když poznal několik lidských povah, nikdy nezměřil člověka. Nepodezříval našich vysokostí, ani našich propastí; nezvěděl pranic o veškeré naší slávě. V jeho díle nenašly ozvěny ani vzpomínky, ani lítosti, ani tužby, ani nadšení. Nezavál na něho vítr hor: neznepokojoval ho původ člověka; nepoznal našich šlechtických titulů; vystavuje na odiv naše rány a prohlašuje o nich, že jsou nevyléčitelný. Jeho dílo je opakem uměleckého díla. Umění osvobozuje: Moliére zotročuje.

Ba Moliére ani slavného poslání Umění nepodezříval, totiž to, aby ve svrchované harmonii řešilo odpory, jež námi zmítají. Nemá o to ani péče, aby popíral světlo: vůbec neví, že existuje. Na místě úsměvu nebeského má úsměv posměvačný, jímž nás daří na „dobrou noc“. Opona padá a my jsme neviděli boží duhy. Naděje, již Schlegel přímo jmenoval charakterem a odlišujícím příznakem lidského rodu na zemi, naděje neřekla svého slova.

Také neuslyšíte u Moliéra výrazu lítosti.

Sama nevinnost ji zná, ani nevím jakým sympatickým odrazem: podivuhodná solidarita, sjednocující se s vinníky, dovoluje jí slzy, jichž bez lítosti by byla zbavena.

Tragický systém, pravil jsem na počátku této studie, nepozoroval člověka leč s hlediska vášně jediné, osamocené, abstraktní; komedie místo lidí vyličovala povahy. K duši se nedostala, ani se jí nedotkla.

Záleží na tom rozeznávati pečlivě umění starověké a umění moderní, tragedii antickou a tragedii moderní.

Moderní tragédie Boha nahradila osudem a člověka hrdinou; ale ani osud, ani hrdina nejsou bytostmi živými, jsou to dvě pohodlné abstrakce pro člověka, jenž dělá alexandrijské verše.

V tragedii antické Bůh jest nahrazen osudem; ale tento osud není abstraktní: v myšlence autorově má odstrašující osobnost. Proto také omyl, jenž se vznáší nad dílem, jest omylem vážným, místo aby byl omylem libivým a snadným.

Oresta moderního pronásleduje náhodné rozhodnutí.

Oresta starověkého pronásledoval Osud s velkým O.

V moderní tragedii toto náhodné rozhodnutí jest směšné.

V tragedii antické osud byl strašný.

V moderní tragedii litujeme, že v ní není člověka, protože hrdina, který ho nahrazuje, neuspokojuje nás úplně.

V tragedii antické člověk má až do jisté míry právo, nejeviti se ve své úplnosti, protože není sujetem dramatu: není v ní osobou jednající, jest v ní obětí. Lidé antické tragédie jsou vedeni nitkami, jež drží osud, a právě drama se odbývá na Olympu.

Osobnosti představují ještě vášně, ale nejsou to již vášně člověka, jsou to vášně osudu.

Jsme, tak pravíme často ve Francii, nejduchaplnějším a nejposměvačnějším národem na světě, a přece zachvíváme se po dvě stě let s nepohnutelnou vážností poslouchající v Théâtre Français Zběsilost Orestovu.

Viděl jsem častokrát hráti Andromachu: Hleděl jsem v tvář herce, odsouzeného pronášeti tyto verše:

Ale co vidím? před mýma očima Hermiona ho objímá;

Chce ho vyrvatí ráně, která ho ohrožuje.
Bohové! Jaké příšerné pohledy na mne vrhá!

Jaké běsy, jaké hady vleče za sebou?

No tak! dcery pekla, jsou vaše ruce přichystány?

Pro koho jsou ti hadové, kteří syčí na vašich hlavách?

Komu strojíte všechnu tu příplež, již táhnete za sebou, atd.

Tážeme se proti své vůli, přes všechna naučení zkušenosti, zda herec, zachvácený oprávněnější a skutečnější zuřivostí než jest Orestova, nezastaví se před touto tirádou,

přemožen jsa oním energickým citem, jímž jest vědomí směšna. V řecké tragedii Eumenidy žijí a dýchají; jsou osobnostmi hlavními. Orestes tu není leč proto, že jest jim třeba oběti, ale neopouští ho! Vzduch kolem něho jest zřejmě otráven. Ať se vidí nebo nevidí, myslí se na ně, čeká se na ně. Orestes, aby nás zajímal, nepotřebuje býti člověkem úplným; není nám dáván leč jako oběť, a my ho takto přijímáme.

Kus ten se hrá v peklech.

Fatalita leží těžce na Orestovi od prvních slov, jež pronáší, a když se objevuje, nikdo nemá práva se diviti.

V tragedii Racinově Furie nemají žádné úlohy. Orestes jest zamilovaný a vyslanec; dělá poklony Pyrhovi a vyznání (lásky) Hermioně. Žádné Fatality. Orestes nezabil svou matku, nebo jestliže ji zabil, nevzpomíná si již. Furie naň zapomněly po pět jednání, a když přicházejí, není již čas. Po zamilované pletce oznamuje nám v elegantních verších, že je vidí přicházeti. Toto neočekávané ohlášení, k němuž jeho družina se zachová s úplnou lhostejností, naplní nás podivem, ale nijak nás neděsí. Dcery pekla, jakož i jejich průvod, místo aby přišly, jak Orestes myslí, zavléci ho do věčné noci, objevují se s úmyslem velmi málo pekelným, aby si zadeklamovaly tirádu, jež by připravila pád opony.

Tragedie řecká jest vážnější. Fatalita se tam zjevuje v různých formách a s různými vášněmi. Neboť řecká Fatalita má vášně.

Oedip jest druhý Orestes. Obviněn byv ze šílenství svými dětmi, Sofokles, aby se ospravedlnil, předvedl svým soudcům nevyléčitelné divadlo osudovosti. Byl v té slavnostní chvíli představitelem řeckého umění; ve všech zemích obvinění ze šílenství by bylo padlo, ale v Řecku musel býti považován přímo za vyvolence moudrosti a za její nejmilejší slovo.

Aby se však vniklo do řecké tragedie, je jí třeba pochopiti v jejím zřídle, v Homérovi. Řecká tragedie jest komentářem Ilii a dy.

Mneesai patrós soio, Theoís epieícei Achilleu.

Vzpomeň si na svého otce, atd.

Takový je vrcholný bod genia Homerova.

Ale jaký je smysl této svrchované modlitby? Co představuje král Priam, Priam stařec, Priam otec Hektorův, klečící před Achillem? Jaký jest smysl Ilii a dy? Jest to Ilii a d a vypravováním obležení Troje?

Co vás nemá!

Ilii a d a jest obrazem hněvu Achillova, a básník nám to ohlašuje hned prvním veršem:

Mnin eide, the, atd., atd.

Muso, pěj o hněvu.

Literární výchova Francouzů, výchova velmi povrchní, abych užil slova nejmírnějšího, jest omezena dosti často na jejich vlastní práce, a už tím se stává, že jí nechápou, neboť znáti jen Francii, toť hluboce jí nerozuměti.

Důkaz skutečné osobnosti člověka, jímž byl Homér, nalézá se, myslím, v námětu *Illiady* takto pozorované. Kdyby báseň se na válku Trojskou vztahovala, bylo by možno, jak se myslelo, aby to bylo dílo několika: básníci kykličtí mluvili skoro jako Homér; zpracovávali tutéž látku; vzali od svého mistra až i jeho starý jónský dialekt. Arktinos Miletický vypravoval o válce Trojské od smrti Hektorovy až k zápasu Ajaxovu s Ulysem. V jeho díle pokračoval Leschès z Lesbosu, a vyprávěl události až do dobytí Troje; Augias Trezénský ve své básni *Nósto* vyprávěl o návratu řeckých vůdců: ale žádný z nich nespojila neseskupil fakta takolem té strašné morální jednoty: kolem hněvu Achillova. Homér, v prvních verších *Illiady* prohlašuje, že činí z nečinnosti Achillovy činnost své básně, zanechal nám se značkou svého genia důkaz své osobnosti a své skutečné existence.

Genius není kolektivní.

Nuže vizte, která třeba chápati *Illiadu*, abychom sledovali její historii řeckou literaturou, která jest jejím rozvinutím.

Achilles, tot Osud; Hektor, tot Lidstvo.

Achilles ve své nenávisti trestá charakteristickým způsobem; netrestá bitím, trestá tím, že se oddálí; praví Agamemnonovi:

„Tak tedy, pastýři národů a králi králů; zůstavuji tě tvé moci: jsi pán, dělej všechno, co můžeš, když tu nejsem. Sám se uchyluji do svého stanu.“

Stan Achilův, toť chrám nejvyššího božstva Řeků: je to svatyně Osudu.

Achilles, toť Osud.

Hektor, toť člověk; rodina Hektorova, toť Lidstvo. Lidská rodina v Homerovi je představena Andromachou; Homér v jednom jejím úsměvu spojil radosti a slzy: *dacruóen gelásasa*.

Ale Osud vychází z své nepohnutelnosti, aby rozdrtil člověka: Achilles zabíjí Hektora.

A Priam pokleká před tím, jenž má ruce poskvrněné krví jeho syna.

Lidstvo žádá o milost vítězný Osud.

V řecké tragedii je to Osud, jenž pokračuje v úloze Achillově; a Lidství zase pokračuje v úloze Hektorově; chór pak, který své rady posílá zemi a své prosby k nebi, pokračuje v úloze Priamově. Řecká tragédie tíhne k prosbě Priamově jako k svému vrcholu nebo spíše k svému středu, a nedostihuje ho.

V Ílli a dě moc, božský to živel, náleží Řecku: lidství a slabost jsou na straně Troje. Starověký Řím chce zakročit: rád by přemístil situace: vložil bohy do rukou Eneášových. Ale Virgil nebyl schopen ani napodobiti Homéra; udělal parodii.

Homér nevévodí toliko kyklické poesii, řecké tragedii a latinskému básnictví (dovoleno-li pronést toto poslední slovo): vévodí i řecké próse: jest mistrem Herodotovým. Herodotes vypravuje historii na způsob Homerův. Jest skvělý jako on, naivní a povrchní jako on ve výrazech.

Homér všechno smísil: Osud, bohy, lidi, národy.

Aischylos předvedl Osud, an zápasí se samým Lidstvím. Prometheus jest jeho typickou koncepcí. Aischylos nelíčí tu neb onu vášeň. Popisuje velkými rysy nesmírný zápas, jehož dobře nezná. Nevidí než z daleka a oblakem předmět dramatu, jež píše. Slyšel vypravovat, že člověk pokusil se o něco proti božstvu; ale oč se pokusil? O tom neví ničeho. Věří, že člověk jest trestán. Bude stále trestán? O tom neví ničeho, ale myslí, že bude, neboť jeho božstvem jest Fatalita, Bohyně nejvyšší a nejvyšš neúprosná.

Aischylos zaslechl vzdálenou ozvěnu tradic znetvořených. Aischylos nepozoruje ani neštěstí jednotlivců, ani neštěstí národů; rozjímá neštěstí Lidstva. Jest vznešenější než Homér a méně přístupný než on. Jsa více epický než tragický, nepoužívá divadla než proto, že tomu chtějí okolnosti. Stavěl svýma rukama řecké divadlo, ale jeho oči hleděly jinam. Názvy jeho děl by stačily k tomu, aby byla patrna jejich povaha. Drama o Eumenidách jest nadepsáno: Eumenidy. Aischylos nám neskrývá své myšlenky. Hned ze začátku jmenuje svou hlavní osobnost; neomlouvá se, že ji uvádí na jeviště.

Aischylos přivádí na jeviště Osud, aby rozdrtil Lidstvo před jeho očima; Sofokles představuje nám též Osud, ale tady není již v zápasu s lidským pokolením, představovaným tradicemi; jest v zápasu s národy. Epo-

pea se stává tragedií, tragedie se stává národní; místo Promethea a Eumenid, místo studené a vesměrné hrůzy je tu Ajax, Elektra, Oidipus, Antigona, Filoktét, jsou tu Řekové. Oidipus jest Ōrestes, znárodnělý v Řecku, opsaný v jednom bodě prostoru, Sofokles sehrává vášně Osudu v zápasu s národy.

Euripides snaží se dostihnouti vášní osobních: Andromacha, Ifigenie, Hippolyt se objeví; neobjeví se jako v Aischylovi, aby představovali lidské pokolení; neobjeví se jako v Sofoklovi, aby představovali Řeko: objeví se v Euripidovi jakožto lidé; jenže tito lidé budou hříčkami moci, jež sežírá Promethea a jež pronásleduje Oidipa; týž Osud, nelitostný, hluchý a němý, který sežírá lidské pokolení na strašné skále v osobě Prometheově, který pronásleduje řeckou suverunitu v osobě Oidipově, běsní teď proti jednotlivcům: teď to bude Phédra, již Euripides vydá na pospas tomuto supovi, jako Aischylos mu vydal Promethea; ale Prometheus, toť Lidstvo, a Phédra jest žena; jest to jednotlivá osoba.

Jak nízko jest vzhledem k oběma svým předchůdcům, vysvětlí se na ráz tímto pozorováním: Aischylos a Sofokles odpovídali řeckým myšlenkám. Aischylos odpovídal potřebám starého Řeka, jež naslouchalo neurčitým šepotům, šepotům východním; Sofokles odpovídal potřebám Řeka modernějšího, toho Řeka, jež zapomínalo na Asii, jež ztrácelo s paměti Troju, jež se omezovalo

na sebe, jež soustřeďovalo všechny své síly v sobě, aby založilo svou národnost, a aby se chlubilo tím, že jest Řecko. Toto Řecko zúžené volalo po Sofoklovi, a Sofokles přišel. Ale Řecko se nikdy nezabývalo jednotlivci. Proto také Euripides, jenž chtěl kreslit osobnost, měl ruce svázané systémem Osudovosti. Fatalistní nauka jest právě tak falešná u jeho předchůdců jako u něho: ale vedle svých omylů, vně svých omylů jeho předchůdcové nalézali ve svých širokých koncepcích místo pro krásná a hojná rozvinutí; této bujarosti Aischylovy, jimiž oplývají jeho náměty a on sám ve své povaze, nedostávalo se Euripidovi: Euripides jest ponechán svému suchému a úzkoprsému omylu.

Euripides umírá jako Phédra, zardoušen Osudem.

Námětem jeho díla jsou vášně Osudovosti, zápasící s jednotlivými osobnostmi.

Řecká komedie nám představuje jako komedie moderní povahy, ale Aristophanes je mnohem méně lidský a mnohem místnější než Molière. Povahy řecké komedie jsou naprosto jen řecké povahy; také nemají žádného věčného zájmu: potomstvo jich nezná. Řecká komedie zabývá se vždy vlastí, nikdy lidstvem. Abychom ji pochopili, třeba vědět, jaká byla po válkách médských pýcha Athen, královny ostrovů moře Egejského, jež o sobě myslely, že jsou i královnou lidského ducha. Měl-li Aristophanes na osud Sokratův vliv tak rozhodný, to proto, že viděl v tomto člo-

věku nikoliv osobnost, která nesla jméno Sokrates, ale pravého představitele athenské povahy, nejsubtilnějšího sofistu, profesora ironie.

Věnovali jsme pozornost tragedii francouzské, našli jsme tam ustálené podmínky, vášně, hrdiny; pozorovali jsme moderní komedii, našli jsme povahy; dotazovali jsme se tragedie antické, a ta nám odpověděla: Osud! Kdybychom se dotazovali antické komedie, ukázala by nám jako moderní komedie povahy, ale byly by to povahy národů, a ne již povahy lidí. Neuvidíme, ana se již jednou objevuje duše?

Nahlédněme do mlh Severu, a tažme se po jeho tajemství.

Dopřejte Orestovi, říkal jsem, ať může poněkud rozpnouti své vztahy se světem vnějším, a máte Alkesta.

Dodávám: Předložte Orestovi a Alkestovi filosofický problém, aniž by byl rozřešen, a máte Hamleta.

Orestes, Alkestes a Hamlet jsou též člověk, předvedený v tragedii, v komedii, v dramatu.

Stav Hamletův a stav Orestův skýtají analogii, jež by neměla nikomu uniknouti. Úkolem obou jest, aby pomstili svého otce, zavražděného jejich matkou; oba pokládají za zločin pomstít ho, a za zločin nepomstít ho. Obaj soustíhají nezdolnýmimocnostmi, jež jim přikazují činy, jež jsou stejně strašné, i když jich poslechnou, i když jim budou vzdorovati.

Kromě toho Hamlet se podobá Alkestovi tím, že se mu hnusí lidé, pak nerozhodností, bláznovstvím své lásky. Co však u Alkesta jest zábavné, u Hamleta jest strašné, protože Hamlet má jakousi duši, kdežto Alkest ji nemá. Alkest má jen jakýsi charakter.

Hamlet má duši: ale vybuchne tato duše? Nikoliv. Jest ochrnlá. Oresta ohromovala fatalita; Hamleta ohromuje náhoda. Náhoda jest moderní jméno fatality. Hamlet pochybuje: pochybování jest theoretickým výrazem nauky o náhodě; kdo pochybuje, věří v náhodu. Bohem Hamletovým jest pochybnost; jeho kultem jest náhoda.

T o b e o r n o t t o b e, taková jest formule modlitby, již třeba tomuto Bohu. Obět, které vyžaduje, tot smrt, připravená Náhodou. Zabíjí se, aniž se ví proč a jak. Pochybnost triumfuje a Náhoda jest ukojena. Bůh Náhoda žádá si se slepou a lhostejnou zuřivostí smrti dobrých a zlých, nevinných i vinníků; ale ani vinník neodpykává, ani nevinný nevypukuje: Náhoda zasahuje rány bez účelu, a člověk umírá bez důvodu. Zasazují se rány jen proto, aby se zasazovaly, zabíjí se jen proto, aby se zabíjelo, umírá se jen proto, aby se umíralo; odchází se, protože třeba udělati místo jiným, a to jest vše.

Hamlet jest apotheosou pochybování, jejím zbožštěním. Nuže, triumfem pochybování jest panovati nad člověkem, který vidí. Hamlet vidí stín svého otce a pochybuje o nesmrtnosti duše.

PandeChateaubriandpravíkděsi, žeHamlet, jenž hovoří s duchem, měl by vědět i, na čem jest.

Pan de Chateaubriand nezpozoroval, že vytýkal Shakespearovi svrchovanou krásu jeho díla. Shakespeare, dávaje tomuto člověku, jenž jest přímo vtělením pochybování, fysické vidění toho, o čem pochybuje, aniž mu odnímá jeho pochybovačnost, Shakespeare učinil geniální vynález. Ani duch jeho otce, zjevuje se mu, mluvě k němu, nezmohl toho, aby něco tvrdil s jistotou. Pronásledován jsa nesmrtelnou duší, pochybuje o nesmrtelnosti duše. Zemřel, usnul, sní? Snad. A právě rozpráví se svým otcem nebožtíkem!

Pro toho, kdo chce pochybovati, pochybování jest možné i před znovu otevřenými hroby. Shakespeare nám to skvostně praví, a p. de Chateaubriand nepochopil.

Hamlet miluje Ophelii; ale žene pochybnost až tam, že pochybuje o své lásce. Pokud žije, zapuzuje ji; zpozoruje, že ji miluje, až ji uvidí na márách.

Žízni po pomstě; ale pronásledován pochybováním, i když vše jest na bíledni, rozpakuje se před pomstou, aniž se kloní k odpuštění. Již již maje zardousiti vraha svého otce, couvá, a praví ke všemu, že má strach, aby ho neposlal do nebe, kdyby náhodou byl ve stavu milosti. Až takové má zámínky, což už samo sebou jest porážka.

Chce netrestati a neodpustiti. Zůstává nepohybliv, přibit na místě pochybovačnosti,

která mu vše najednou zapovídá. Obrací se k Ophelii; pochybuje o ní; k sobě samému, a pochybuje o sobě; k nebi, a pochybuje o Bohu. Zjevuje se mu ideál na obzoru jako ohnivý vůz, unášející, co miluje. Svým upřeným a lačným pohledem sleduje kolej vozu na zářící rose, ale stojí se založenýma pažema, neschopen jakéhokoliv jednání, ba neschopen jednání se vzdáti. Zavírá oči, ponechávaje náhodě svou lásku i svou nenávist.

Překročme Rýn. Náhoda bude nahrazena nicotou, Hamlet Faustem; Hamlet pochyboval, Faust popírá a pošklebuje se. Mefistofeles nahradil stín mrtvého. Hamlet pravil: Bytí a nicota jsou nejisté; Faust pravil: Bytí a Nicota jsou totožny.

Přešel tudy Hegel; jeho ruka vyhloubila propast, jež pohltila umění i život.

Německo říká často poslední slovo. Řeklo by se, že nadsazujíc smrt, připravuje vzkříšení. Stojíc jako závrát v hloubi jícnu, pozoruje pocestné, pokouší je, volá na ně; Hegel, Goethe a Beethoven propůjčují mu svůj strašný hlas; kdož se skloní nad propast, jsou přitahováni; ale budoucnost uvidí poutníky, kteří slezou horu, kteří dosáhnou, když projdou mraky, oblastí umění a jasné pohody; kteří obrátí k polárce své zraky, zachráněné od propasti.

JEDNI A DRUZÍ

Člověk geniální není ten, jenž myslí, nebo aspoň který myslí vždy něco jiného než ostatní lidé; ale když myslí totéž, myslí to jinak.

Myslí o těchže věcech, ale v jejich intimní realitě. Myslí o číslech v jejich vztahu k jednotě. Může říci to, co kde kdo řekl před ním, a říci věc úžasnou. Kterak to? Toť jeho tajemství. Spár lva zanechává svůj otisk.

Člověk geniální a kterýkoliv jiný člověk mohou oba jmenovati Umění; ale toto jméno nebude v těchto dvou ústech týmž slovem. Cedr a stéblo trávy přijímají totéž světlo od téhož slunce, ale různě si je assimilují.

Vidí totéž světlo jako druzí, ale vidí je pod zvláštním úhlem. Věci pod tímto úhlem, jež zdají se druhým nesjednoceny, jemu se jeví sjednoceny, a jeho pohled přibližuje se k samému principu tohoto spojení. Sleduje proudy od jejich ústí, od místa, kde se vrhají do téhož moře, a nedostihuje-li až na toto poslední místo, tu na ně myslí a k němu směřuje.

Pomocníky v tomto světě jsou mu duch správný, přesný, spravedlivý a duch prostý.

Duch správný, pozorující jistě vztahy pravé, ctí a obdivuje toho, kdo v témže směru pozoruje jiné vztahy, skrytější, vzdálenější. Duch prostý ctí, obdivuje a miluje člověka geniálního, protože genius není než nejvyšší formou lidské prostoty. Prostota se zhlíží

v geniovi jako v zrcadle věrném, ale zvětšujícím svůj předmět. Obyčejné věci se zvětšují, když genius se jich dotýká: slova geniova vyjadřují více než říkají. Genius jako blesk rozvírá obzor.

Protivníkem člověku geniálnímu jest člověk talentovaný, nepřitelem jest mu člověk duchaplný, nepřitelem na smrt jest mu člověk prostřední.

Člověk talentovaný ho popírá, člověk duchaplný se mu posmívá, člověk prostřední pokouší se jím opovrhovati, protože ho nemůže zničit.

Člověk talentovaný, spokojený tím, co má, nechce tohoto boháče, který přece se shledává chudým, a jenž dává více než kdokoli jiný, shledává ještě, že nedává nic. Nevěří a nechce připustiti, že by byla někde sféra vyšší než malá sféra, v níž se sám ulebedil, v níž si oblíbil, v níž se baví, v níž baví jiné.

Duchaplník se směje, protože nevěře sám než na povrch, s politováním pokyvuje nad bláznem, který jej chce proniknouti. Když Křištof Kolumbus stoupá na svou loď, tu se směje náš duchaplný muž, protože sám nemá obyčej odjížděti do nějaké Ameriky, a nedává mu příliš práce, aby nevynalezl už nějaký ten šprým a vtip na bláznovství Objevitelů.

Co se pak týká člověka prostředního, jeho vztek má zvláštní ráz, a nepoznáte dobře tento vztek, dokud nepoznáte dobře člověka prostředního samého. V něm je zraněno přímo

dno jeho srdce, a abyste vysondovali ránu tu, třeba sestoupiti na dno tohoto srdce, jež jest hluboké svým způsobem : jako prázdnota, jako díra.

Aby nenáviděl člověka geniálního, nepotřebuje věděti, ani nejasně, co tento člověk vykonal, ani o čem vlastně jest řeč. Nikoliv; pozná ho podle jeho podpisu, a nenávidí ho, aniž ví proč, nenávisť živočišnou, již pud dává jistým nižším tvorům. Nenávidí ho, a rád by mu uškodil, aby udělal něco zlého něčemu velikému. Tam směřuje jeho mar-nivost, která má tolik pomstíti, aniž má o tom vědomí, jako k pomstě vesměrné, jako k triumfu, který by ho za vše odškodnil. Proto také hrabe se ve své nicotě, aby tam něco našel; ba pokouší se o pohrdání, pohrdání nemožné a mrzácké: nepodaří se mu nic, le-daže vypouští smradlavé miasmy, jež by rád, aby byly jedy, a jež napomáhají dohadnouti se, co jest v duších, v nichž není nic.

Odkazuju čtenáře na podobiznu člověka prostředního, již jsem jinde nakreslil. Roz-umím tímto slovem nikoliv člověka ducha obyčejného, ale člověka nízkého, zlého a zá-vistivého.

SFINX

Starověk, jenž všechno porušoval, poskytl by obzvláštní poučení tomu, kdo by se jím nedal podvésti. Obdiv, který se nám ukládá v jeho přítomnosti, klame nás dvojím způsobem. Předně, tento obdiv chce, bychom ctili, co jest hodno opovržení; a pak překáží nám objeviti na dně lži pravdu, kterou tato lež zakrývá. Abychom mohli těžiti ze lži, jest třeba ji znáti až na dno, jest třeba ji proniknouti až na světlo; třeba býti opakem toho, kdo jí rád sedá na lep; třeba býti chemikem, jenž umí vybaviti podstatu dobrou od jedu, již jed skrývá a porušuje. Zdá se, že otrušík obsahuje zlato. Ale abychom objevili zlato, jak třeba viděti hluboko do podstaty otrušíku! jak třeba mu vyrvati jeho tajemství!

Jsou tři způsoby, jak si počínati s jedem.

První záleží v tom, že se polyká, to se dělá všeobecně.

Tu se obdivují starověku, otrušík se vezme a pozří a člověk umírá.

Druhý záleží v tom, že se odhazuje, aniž se poznal, tu se stává neužitečným.

Třetí záleží v tom, že se analyzuje, že se zmocňujeme jeho tajemství, že mu vyrveme, co svírá v útrobách.

Tehdy se nalézá zlato v otrušíku a pravda v každé věci.

„Jaká pravda, pravil de Maistre, nenalézá se v pohanství!“

A aby odůvodnil svou větu, uvádí množ-

ství příkladů. Vypočítává tajemství, jež starověk zradil: Neboť starověk zradil tajemství, jež mu byla svěřena, zradil je dvěma způsoby. Vyjevuje je a porušuje je.

Nuže, mezitajemství, jež starověk zrazuje, de Maistre byl by býval mohl počítati sfingu.

Sfinx jest obluda, jež předkládá hádanku osudu, jest třeba uhodnouti hádanku, nebo býtisežrán obludou. Co nesmyslnějšího? Ale co hlubšího, kdyby lidé uměli čísti?

Jest v lidském jazyku prazvláštní slovo. Neboť věc, již vyjadřuje, nezdá se býti v moci člověkově. A přece jest pro člověka tak důležitá, až by se měl chvěti. Není znám postup, jak to zaříditi, aby se tato věc splnila, a přece nikdo nemůže říci, jaké útrapě se vystavuje ten, kdo ji nesplní. Slovo, jež vyjadřuje ve francíně věc, o níž mluvím, jest slovo: *deviner* (uhodnouti, dohadnouti se).

Život mísí dohromady osoby a věci: dobré, zlé, prostřední, velmi dobré, velmi zlé, vznešené, hnusné; všechno to se strká a lokty do sebe vráží na ulici. Země, která jest šedá, zdá se vrhati na všechny věci jakoby šedý plášť. Lidé se na pohled velmi sobě podobají. Oblekem se odlišují uměle od sebe lidé, zvyk působí jinou odlišnost, nesmělost a bázeň zase jinou, přetvářka jinou, a nevědomost zase jinou: žijeme na zdáních.

Nespočetné množství závojů skrývá skutečnosti. Lidé neříkají svých tajností, uchovávají si svou uniformu.

Člověk, který by uviděl ze svého okna vel-

mi lidnatou ulici, poděsil by se, kdyby mohl patřiti na všechny ty skutečnosti, skvělé nebo příšerné, jež před ním kráčeji, aniž vyjevují svého jména, zakuklené, hluboce přetvářené, pokryté, sobě podobné, když hledíme jen na zevnějšek. Ale jeho zděšení by vzrostlo, kdyby tento přemýšlející divák davu, který nemluví, si řekl: Život můj závisí snad od některého z lidí, kteří tuto přecházejí pod mýma očima: snad člověk, jehož čekám, snad člověk, který čeká mne, jest tam před mými dveřmi. Ale jest mnoho lidí před mými dveřmi: jest-liže ten, o němž mluvím, se tady nalézá, po kterém znamení ho poznati?

Dějiny pravdy a dějiny bludu jsou obojí naplněny setkáními a událostmi, jež se zdají nahodilými.

Divadlo věcí, jichž třeba uhádnouti a jichž neuhadujeme, přivedlo starověk na okraj propasti, a propast přitáhla si svou kořist. Touto propastí jesti fatalita.

Divák, o němž jsem právě mluvil, ten, který se dívá, jak lidé jdou mimo jeho okna, a táže se nejistě, zda člověk, jehož hledá, jest mezi nimi, jest na cestě úzkosti a beznaděje, odkázán-li jest sám na sebe.

Soukromý život lidí, veřejný život národů, skrytý instinkt, literatura, román, historie, vzpomínání minulosti, potřeby přítomnosti, očekávání budoucnosti, všechno říká člověku, že může se ocitnouti v stavu, kdy se musí dohadovati, a není pravidla na to, jak se dohadnouti dobře.

Odtud sfinga.

Kdyby fatalita byla pravdivá, všechny otázky by byly nerozřešitelné, a jedinou odpovědí, která by na všechny slušela, bylo by zoufalství.

Ale obyčejně otázky, jež se zdají dovolávat odpovědi vedoucí k zoufalství, jsou otázkami špatně učiněnými, a odpovědi vedoucí k zoufalství jsou často tak povrchní, že se zdají hlubokými.

Život jest plný temnot a blažen ten, kdo uhodne!

Přece však k tomu, abychom uhodli, není nějakého známého postupu jako při některé arithmetické úloze.

Jest často na tomto světě vybaviti některou z n á m o u, jakési X, některé veliké X, na něž nestačí poučky algebry.

Starověká sfinga chtěla tomu, aby nebylo odpovědi.

Jest jedna odpověď, a my můžeme zabít sfingu. Jak to zařídit, abychom uhodli?

Přiblíží se nějaký chudák a žádá pohostinství.

Aby to tak byl anděl Páně!

Ale také aby to tak byl vrah!

Jak si počínati, abychom uhodli? Třeba vynaložit veliké úsilí myšlenkové, nějaký úkon ducha hodný podivu?

Nikoliv, takovéto jest tajemství.

Uhádnouti, toť milovati.

Ptejte se všech, kdož uhodli, jak to udělali? Milovali, v tomť vše.

Mysl, zůstavená sama sobě, pouští se na okeán myšlenek. Záhada života se před ní týčí, a jestliže magnetická střelka ztratila známost severu, jestliže bussola jest vyrušena z klidu, mysl může velmi snadno octnouti se, v praksi, na pochybách, v theorii, ve fatalitě.

Láskazná lépe svou cestu. Přichází v praksi ke světlu; v theorii k spravedlnosti.

Takováto jest podivuhodná pravda: odměna, souzená tomu, kdo uhodne, odepraná tomu, kdo neuhodne, odměna, která ji třila zmatenou mysl diváka, který stál u okna kohosi hledaje, tato odměna, přisouzená nebo odepraná, obsahuje svrchovanou spravedlnost, spravedlnost vyšší než ta, která říká svá pravidla.

Kdo uhaduje, bývá odměněn, protože kdo uhaduje, miluje.

Kdo neuhaduje, není odměněn, protože kdo neuhaduje, nemiluje.

Kdo miluje velikost a kdo miluje opuštěného, když jde mimo opuštěného, pozná velikost, jestliže při něm jest.

Kdo jde mimo člověka, který potřebuje, pozná jeho potřebu, miluje-li člověka, mimo něhož jde. Kdo jde mimo člověka, jehož potřebuje, pozná toho, jehož hledal, jestliže ho dosti miluje, aby mu nezáviděl místo, jež zaujímá, místo toho, který dává a toho, jenž odpouští.

KOMIČNO

Mezi nejpodivnější a nejméně studované zjevy lidské povahy dlužno počítati smích. Smích jest neznám ve své příčině, prapodivný vesvých účincích. Budu jej pozorovati dnes nikoliv s hlediska fysiologického, ale s hlediska literárního.

V době, kdy se dělily v g e n r y projevy parodie a umění, byl vynalezen g e n r e k o m i c k ý. Sdružení těchto dvou slov jest dosti dobré, aby byla z něho pochopena povaha pedantů; ale my, aniž budeme mluvit o g e n r u k o m i c k é m, promluvme si o k o m i č n u. Co se chce říci tímto slovem?

Jest jistý způsob míti vtip (beru toto slovo ve smyslu jak možno nejnižším), jest jistý způsob míti vtip, jenž záleží v nepředvídaném sblížení dvou idejí, jež se nezdají, že by jedna přivolávala druhou. Jest to schopnost odkrývat zdánlivé, vnější, povrchní vztahy věcí mezi sebou. Právě tomu se říká často francouzský esprit. P. Scribe měl takový vtip: jeho veselohry dávají nám toho nespočetné příklady; Pařížští uličníci mívají často k tomu talent.

Ale je tohle k o m i č n o? Rozhodně ne. Bývá to často veselé, směšné, žertovné, není to nikdy k o m i c k é.

Žert běží a hrá po povrchu věcí: pozoruje je zevně, a jeho úkosý pohled seskupuje je způsobem rozmarným a původním. Zasmějeme se, a účelu jest dosaženo. Když Gavro-

che v Bídnicích vidí velmi hubeného psa, jehož žebra možno spočítati, praví mu: Ubohý pejsáнку, tys jistě spolkl sud; tu žertuje, a nežádá za odpověď leč trošku smíchu. Jeho věta může dobře pobavit, ale komično jest tisíc mil od toho vzdáleno.

Když člověk chce si dáti důležitost, které nemá, když myslí o sobě více než jest a od jiných toho požaduje, když směřuje výše než mu dovoluje jeho postava, smějeme se mu. Jest tedy komický? Ne ještě, nebo aspoň ne vždy. Jest zábavný? Ani dost málo.

Jest toliko směšný.

Směšno jest bezprostředním účinkem sebelásky. Aťskterékoliv strany vítr fouká, květiny nejsou směšné. Rovněž zvířata nejsou nikdy směšná, ač-li člověk schválně nezpotvoří jejich přirozenost. To proto, že květy a zvířata nečiní žádných úvah o účinku, jež vzbuzují. Takové je tajemství jejich půvabu. Květ, který se houpe, a srnec, který utíká, neposuje před žádným divákem. Oddávají se hnutí, jež je strhuje, aniž se starají o oko, které na ně patří. Jsou podivuhodna, poněvadž naplňují, aniž se o nás starají, své funkce. Konají, co jest jim uloženo konati, a nevyrušují se z toho tím, aby daly na sebe patřiti. Lev, který skoky mětí poušť, netáže se, zda jeho krása má svědky; kdyby se zálibně obíral ve svém myšlení svou silou a svou švižností, zprkeněl by a zduřel.

Člověk má zřetel na účinek; odtud směšno. Vášeň, i sebe vinnější, když se vrhá na svou kořist nestarajíc se o to, aby byla ob-

divována, není směšna. Ale ve chvíli, kdy se se zálibou pozdrží při myšlence této násilnosti, zjevto podivný, ale velmi častý u člověka, přidává k svému zločinu směšno.

Člověk, který koná dobrý skutek, jest-liže na neštěstí přimísí k sebe chvalitebnějšímu úmyslu myšlenku sebelásky, neunikne směšnu. Kdybyste při ztroskotání lodi zachránili život všem naloděným s nasazením vlastního života, a místo toho, abyste se oddali čisté radosti z vykonaného skutku, pásli byste po obdivu nějakého diváka, zasahuje směšno. K tomu, aby bylo zapuzeno, nestačí heroismus. Jediné prostota mu zavírá dvěře. Žádný člověk nebude nikdy prostý a směšný. Každý člověk, který přestane býti prostým, stane se ihned směšným, ať už dělá nebo říká cokoliv; i slzy se stávají směšnými, když tekouce pomýšlejí na to, aby byly viděny.

Podmínkou prostoty tvorů jest vzdání se sebelásky. Toto vzdání se slušelo by podstatně umění, jež nežije bez krásy. Umění, jež pomýšlí na potlesk, zřiká se vlády. Pohlíží dolů, místo co má hleděti vzhůru. Skládá svou korunu na čelo davu. V mnoha obrazech osoby se zdají mezi sebou cizími a jakoby každá o sobě byla zaujata divákem, který se prochází galerií. Nemyslí na to, co činí, myslí na nás, pohlížejí na nás: pro nás jsou tady, nikoliv pro děj, v jehož souhře jsou účastny. To se přihází zvláště obrazům, jež představují děti, a v takovém případě děje se cosi

neobyčejného a trapného : umění děti zesměšňuje.

Sebeláska jest cit, jehož by zakoušela nicota, kdyby se zahleděla na sebe a v sobě spočinula se zalíbením, místo aby dychtila po bytí. Z tohoto citu vyplývá směšno, jež jest přímo její podstatou.

Až dosavád procházíme se v oblastech smíchu, aniž potkáváme komično. Co je to tedy komično?

Život má mnoho tvářností. Možno na týž případ pohlížeti tisícerými způsoby. Čím více člověk vniká do hloubky, tím více vážné proniká. Ale pohled člověka, aby si odpočal, rád se často prochází, místo aby vnikal, nebo alespoň ukazuje zevnějšek a ne vnitřek pozorovaného předmětu.

Nuže situace, která, viděná v hloubce po své vnitřní stránce, jest *pathetická*, stává se *komickou*, když na ni pohlížíme zvenčí, s hlediska lidské omylnosti, která vyvodila náhodné.

Pathetické jest lícem věci, která, ukázána na rubu, stává se *komickou*.

Hle, proč Molière jest tak smutný. Všechny obrazy, jež představuje, jsou truchlivé. Ale neukazuje než rub situace. Mnohdy komický vzhled některé události jest srdcelomnější než téže události vzhled *pathetický*: to proto, že v komičnu *pathetické* bývá utajeno, zamlčeno, a často věci utajené mluví hlasitěji než věci pravené. Molière jest mnohem truchlejší než jistotně Racine.

Racine zdá se hledati pathetično. Molière zdá se mu utíkatí, a utíkaje mu, nalézá je, a vrhá na ně průhledný závoj, který se jmenuje komično. Lidské vášně jsou truchlivé, když na ně patříme v jejich příčině, již jest blud, a v jejich účinku, jímž jest neštěstí.

Jsou komické, když je pozorujeme pod jistým úhlem, když máme na zřeteli, postránce nahodilé, blud, který je zplozuje, a po jeho stránce nahodilé zmatek, jež přivozují.

Alceste se kdesi diví, že jest žertovný, protože vidí se smáti kolem sebe. La Harpe myslí, že Alceste jest vskutku zábavný, pro obveselení, už tím, že se pokládá sám za vážného. Alceste i Harpe, oba se klamou.

Alceste není ani dost málo pro obveselení. Nikdo není tak daleko jako on od toho, aby obveseloval.

Ale jest chvílemi velmi komický. Jest komický, protože se pokouší usmířiti v sobě vášně protivné, a protože jeho utrpení, jež rozumují, místo aby plakala, neznají ani své povahy, ani pravého léku. Kdyby se omezil jen na to, že by vzdychal, Alceste by nebyl komický. Jest komický, protože dissertuje.

Molière byl obdařen do vysokého stupně smyslem komickým. Měl dar uchopovati věci marné v jejich marnosti a ukazovati je lidem nafouklé jejich nicotou. Ale nemaje v duchu žádného ponětí pravdiva a v duši žádnou čistotu, neurčil nikdy léku pro zlo, jež ukazoval. Zlo se mu nikdy nejevilo ve své hloubce a ve své hrůze, ale jen ve své

prázdnostě. Sama tato prázdnota byla nedostatečná: nebyla to propast, byla to díra. A aby vyplnil tuto díru, Molière nic nenavrhne, nic! nic! naprosto nic! Takto jeho ironie, místo aby směřovala na zlozvyk, na zlo, na zkaženost, zdá se vztahovati na vnitřní povahu věcí, a kdybychom chtěli něco o ní usouditi, úsudek byl by ten, že jest směšno žíti. Zdá se, že si tropí úsměšky nejen ze života, takového, jímž žijí lidé, kteří se klamou, ale ze života vůbec, tak jak jest. Řeklo by se, že úskalí jest všude, a že cesta není nikde. Poněvadž povznešenost duchachybí Moliérovi tak úplně jako poznání pravého, nehledá světla více, než ho má. Chodí se svou lucernou mezi lidmi nízkými, po mělčinách ducha, a lucernata vrhá falešný svit, a zabloudí snadno se svými osobnostmi do chmurných slepých uliček, kde se pak jen sám s nimi prochází. Také Molière, netropí-li si smích z jiných, posmívá se ustavičně sám sobě. To on jest Alcestem, on jest Jiřím Dandinem. Ale jeho ironie, spravedlivá bez milosrdenství, udeří, ale nevzpruží. Cítíme, že bude jalovou jak pro něho, tak pro ostatní. Nemá v sobě pokoje.

Jest prázdna naděje. Zdá se pozorovati život jako hru, v níž každý prohrává. Kdyby Molière měl pravdu, komično by bylo podstatou věcí, takže kdyby se chtělo vážně bráti jeho dílo a dáti mu nějaký filosofický smysl, bylo by třeba říci, že u něho komično jest rubem rouhání.

Ale on nikdy neměl tohoto úmyslu.

Aby byl některý námět dobře pojednán, třeba ho ovládati. Přijde-li kdy komický spisovatel, tento člověk smích si osedlá, místo aby sám byl smíchem posedlý.¹⁾ Nebude se smáti při všem všudy, bude věděti, na které místo kdy smích dáti, a umístí vždy v sousedství několik občerstvujících slz. Tento člověk bude věděti, že komično se stává ohavným, je-li osamoceno, že nikdo lidské rány se nemá dotýkati, nemá-li ji čím ovázati. Tento člověk bude umět zacházeti s živlem komickým, místo aby mu sedl na lep: bude mu třeba velké něžnosti a velké čistoty srdce. Bude muset míti ruku velmi lehkou, aby nemocné ke všemu ještě nezranil. Bude třeba, aby měl ducha povznešeného, aby ohraničil komično a usadil je do těch mezí, které mu přísluší. Bude muset míti velkou sílu, aby oplodnil tuto jalovou zemi.

Vášeň, pozorována jsouc ve své příčině a způsobem abstraktním, jest proto komickou, protože jest v podstatě jakési *quiproquo*, jakési nedorozumění. Rozprávka dvou lidí, kteří by hovořili v noci a neznali se, nevědoucích s kým mají co činiti, z nichž každý má druhého za někoho jiného, a dávají si jména, která jim nepřínáležejí, tato rozprávka by mohla býti velmi komickou. Nuže, něco ta-

¹⁾ V originálu hříčka se slovem *p o s s é d e r*: Tento člověk bude smích míti, místo aby smích měl jeho.

kového se opravdu vidí v řeči lidských vášní. Člověk rozvášněný se klame o jméně, o povaze, o jakosti, o hodnotě osoby nebo věci, která jest předmětem jeho vášně.

Mluví do noci a apostrofuje jmény, která jim nepřísluší, předměty neživé, o něž naráží: odtud nedorozumění, jež může dát podnět k nejneobyčejnějším kombinacím. Vášně jest plodna na výjevy tohoto druhu. Protože se snaží svou povahou zbožňovati tu nebo onu osobu, pocituje nezbytnost, aby vysvěkla tuto osobu z její lidské přirozenosti, a vynakládá na to, aby ji zbožštila, úsilí, která jsou komická, protože mají zároveň ráz nadšení a ráz nemohoucnosti.

Sledujme však dále naši hypotesu. Dejmetomu, že naši dva rozprávěči, kteří se v noci zbožňují nebo se hádají, berou vážně svůj omyl, prodlouží jej a přijmou jej za východisko svého života. Vyplynou z toho pohromy, protože budou mysliti, cítiti, jednati, žiti věcmi, jež neexistují. Protože právě vztahy věcí budou ničiti za každým krokem vztahy vymyšlené, na nichž zbudovali svou stavbu, výsledkem bude zřícení, a velmi často budou lidé pohřbeni pod ssutinami svého zbudování.

Tehdy jejich neštěstí stane se vážnou skutečností. Pro účinek nedorozumění zapomeno se jeho příčina a povaha. Po komičnu nastupuje pathetično.

A tak ve vášních, když skutečnost se mstí, když peníze přiznávají se lakomci ze své nedostatečnosti někoho oblažiti, když věci při-

jímají své pravé jméno, když přítomná nebo nepřítomná pravda poráží z blízka nebo z daleka věci sestrojené bez ní, všechno padá, všechno do sebe vráží, všechno se řítí jako v posledním okamžiku nějakého mátožného ztroskotání. Tehdy účinek vášně způsobuje, že se zapomíná na její příčinu a povahu. Po komičnu nastupuje pathetično. Neboť komično není nikdy posledním slovem věci.

A když vnikneme dále, zpozorujeme, jaký jest to vlastně omyl, jež působí komično. Vášně jest jakési p o b l o u z e n í v j m é n ě, jež přivádí s sebou p o r u c h u v p o d s t a t ě. Vášně jest jakási modloslužba, jež by chtěla sdělití tvorů jméno třikrát svaté, jméno nesdělitelné.

Na této výši tragedie i komedie mizejí před dílem, které nebylo ještě učiněno. Toto dílo by se mohlo nazývati d r a m a, kdyby se vzdálily od tohoto jména všechny ideje a všechna díla, jež se k němu až do tohoto dne připínaly. Vášně jsou pathetickými nahodile (přídátečně): jsou komické přirozeně.

Tragedie jich nestuduje: ona je obdivuje. Tragedie, podvedená vášněmi, zastavuje se u pathetična. Konstatuje jejich účinky neznajíc příčin. Deklamuje s nadšením o neštěstích, jež způsobují vášně, a zároveň vychvaluje krásu vášní, jež plodí tato neštěstí. Tragedie se podobá hymně slávy, kterou by člověk nešťastný zpíval neštěstí. Řeklo by se uctívání katastrof. Tragedie se podobá kultu smrti, již byste pokládali za bohyni.

Komedie pozoruje, že povaha vášní je komická, ale zastavuje se v okamžiku, kdy by měla vzlétnouti.

Drama, o němž mluvím, pochopilo by, že vášně a poblouzení, místo aby byly prostředky a náměty dramatu, jak se vždy myslelo, jsou jeho překážkami, negacemi, kontradikcemi. Drama to by pochopilo, že toliko činnost jest dramatická, a že zlo nemůže vstoupiti do umění než jak vstupuje do života, totiž jako protiva (kontradikce). Pochopilo by, že tato překážka, místo aby byla velebena jako duše dramatu, musí býti přemožena jako jeho nepřítel, a že umění jako životu jest principem a cílem, Alfou i Omegou čirý kon.

ODLOUČENOST A SAMOTA

Kde jest vlastně země vyhnanství? tam, kde není Vlast.

Nuže, Vlast, toť světlo, pro něž jsme stvořeni. Vyhnanství, toť noc.

Křištof Kolumbus byl vyhnancem, dokud mu nezaletl do uší křik: země, země! tomuto člověku bylo uloženo, aby si svou vlast objevil.

Každá věc má svou parodii, a čím větší světlo, tím černější stín, který je chce zpřítvořiti.

Nuže parodií Vlasti jestiť jistě d o m a, t o p r o s e b e, jež jest odloučeným a černým příbytkem sobectví. Vlast je příbytkem, který jest ozářen světlym člověkem.

P r o s e b e, o němž mluvím, je podzemím člověka, který utíká dennímu světlu.

Vlast jest formou společenského obcování; „doma“, pro sebe, jest zavřením a uvězněním obcování, jakoby si řeklo: dost, už nechci s nikým nic míti.

Vlast jest mocností, která daleka jsouc toho, aby vás odloučila pro sebe, uvádí vás ve vztah s jinými mocnostmi. „Pro sebe“ jest ohrada, která vás zavírá do vaší nicoty.

Často si člověk myslí, že se ztratí, jestliže se sdělí, a že se zachrání, uchová-li se pro sebe. Bojí se, aby expanse nebyla pro něho rozkladem (k zániku).

Nuže, stává se opak s přesností, až se chvějete.

Víte-liž, jaké jest to „pro sebe“ člověka, „pro sebe“ po výtce, symbol a triumf člověka obezděného?

Místu tomu říká se hrob. Pamatuj, že jsi prach a že v prach se obrátíš, praví Církev jistého dne.

Jest jisto, že „pro sebe“ člověka, mluvíme-li co nejvěrněji, absolutně, jestiť hrob. Kdyby tedy sobectví mělo pravdu, kdyby ten, jenž se zazdívá do vězení sama sebe, zabezpečený před volným povětřím, v závětrí proti vnějším vlivům, kdyby takový se uchoval čistým a bez úhony, pak hrob by byl příbytkem, kam nemůže porucha, příbytkem naprosté dokonalosti.

Obdivujte se tomu, co se děje! Sobectví je tak dobře smrtí, jako hrob vydává v rozklad, v hnilobu toho, jež chrání od povětří a života. Chrání konečně toho, kdo mu jest svěřen, ale chrání ho pro červy, kteří čekají svou kořist.

Hrobem jestiť člověk, který se uzavírá sám pro sebe. Vzpomínáte si Slova, jež bylo pronešeno po čtyřech oněch dnech historických? *L a z a r e, v e n i f o r a s.*

Týž hlas mluví všem srdcím mrtvým a bez ustání, v plnosti lásky jim říká:

Vyjdí ze sebe.

Vyjdí ze sebe: *v e n i f o r a s.*

Dar sebe jest podmínkou života. Čím se více člověk sděluje, tím více sílí; čím více svůj život dává pro věc společnou, tím jest soustředěnější; čím jest vydatnější, (t. j. štedřejší), tím více se obohacuje; čím jest šlechet-

nější, tím více jest pánem sebe; čím jest zářivější, tím jest dostředivější.

Vssávání se do sebe, pohlcování se v sobě, jež si dává jako záruku, bezpečnost, opatrnost života, který si hledí sebe, jest přímo podmínkou hniloby.

Chraňte se však, abyste si nezmátli odloučenost a samotu.

Odloučenost jest smrt, samota jest často život. Odloučenost, toť býti pro sebe.

Samota jest vlastí silných, říkal P. de Ravignan.

Člověk záležitostí sobecký, který se štouchá se svými nepřátely v davu záležitostmi poblázněném, v tlačenci sobců, nemá samoty, ale má odloučenost, jest pro sebe.

Poustevník pouště žil v samotě, nikdo méně než on nebyl odloučen; obcoval s lidstvem v jeho minulosti, v jeho přítomnosti, v jeho budoucnosti; neboť byl sjednocen důvěrně s Tím, v němž se bytosti sbíhají nejdůvěrnějším obcováním.

Také člověk záležitostí, který žije obklopen a odloučen v davu sobců, sobectější než tento dav, porušuje se a zahnívá v hrobě svého srdce. A jak by také vzlétl, jak by mohl zapěti, on, jenž žije beze vzduchu a bez vánku? Numquid narrabit aliquis in sepulcro misericordiam tuam?

Hrob, který je pro sebe, je padělek Vlasti, jež jest foras, kam jdeme.

Ale ti, kdo mají strach z venku, a kdo se stahují do sebe, obezdění proti světlu, ti hrob

přímo volí a nejen ho připravují; oni jej staví, budují ho jako kapli v sobě a pohřbívají se za živa ve svém uzavřeném srdci.

Ten, kdo by věděl důkladně, jakým způsobem se rozkládá tělo, opuštěné duši, aby se stalo kořistí plíživých se hmyzů, mnohonásobných a temnostných, kteří se štití světla, zachvěl by se snad neznámou hrůzou při pohledu na duši, oddělenou od duši a od živé pravdy, oddělenou od Církve. Odloučenost, toť samota bez Boha. Samotou naopak člověk se otvírá pramenům života.

Samota přeje sjednocení; neboť samota, když jest umístěna v lásce a v řádu, povznáší duši: nuže, vždy jen na výšině se připravuje sjednocení a jen na výšině se splňuje. Vzduch výšin očišťuje, a ubíjí hmyzy, ty velmi maličké, ty mnohonásobné živly, jež nepřipouštějí sjednocení, odpory (kontradikce) z dole, kde se rodí zášť.

Samota připravuje k činnosti a často ji v sobě uzavírá, jako mlčení připravuje k slovu, a často jest slovem.

Samota a mlčení jsou dvě souvztažné ideje, jež se dovolávají třetí, velikosti.

Sedebit solitarius et tacebit et sedebit super se.

Odloučenost rozpouští, ničí; samota otvírá cestu tomu, kdo slučuje, znova tvoří.

V řádu přirozeném odloučenost oslabuje a samota sesiluje. Člověk odloučený uniká životu. Člověk schopný samoty sbírá, shromažďuje život a pak jej rozsévá.

Povznešenostem myšlenky často odpovídají kruté rozryvy srdce. Člověk geniální má obyčejně ve svém životě jistou fási samoty. Jest všeobecně opuštěn a zrazen na jistý čas. V době té připravují se výlevy života, jimiž zaplaví svět. Velicí lidé jsou obyčejně odstaveni stranou, opuštěni, aspoň v jistých chvílích, lidmi obyčejnými. Nuže, tito velikáni stávají se pojítky, jež sjednocují mezi sebou lidi obyčejné. Z hloubky své samoty vrhají do lidské společnosti veliké objevy, veliká díla, jež se stávají jejím tmelem. Koráb, který co nevidět spojí pevniny, opouští nejprve břeh a osamocuje se na zemi. Přeneste tuto pravdu do řádu nadpřirozeného: katolický kněz jest důvěrným přítelem lidstva. Proč pak? To proto, že mezi ním a lidstvem jest propast. Ovládá lidskou povahu. Je zázračně vzdálen od ostatních lidí, a pod touto podmínkou jest jim zcela blízko. Jest oddělen od davu nevýslovně, a pod tou podmínkou jest jeho důvěrným přítelem.

Konečně, hledáme-li vrchol samoty, naše myšlenka objevuje kříž, který byl vztyčen na Kalvarii.

A přece Ukřižovaný usmířuje všechny věci, a přitahuje všechno k sobě. *Si exaltatus fuero, omnia ad me traham.*

Domicián myslel o sobě, že jest pánem všech tvorů. A přece 6. května r. 92. odepřel mu poslušnost vařící olej. Svatý Jan vyšel neporušený z přemoženého kotle. Tu Domicián ho poslal do vyhnanství na ostrov

Pathmos. Ale vyhnanství bylo alespoň tak bezmocné proti svatému Janu jako vřelý olej. Domicián nevěděl, jaké divadlo čekalo na Pathmu tohoto odsouzení: netušil A p o k a l y p s u. Nevěděl o obzorech, jež věčné Světlo mělo odhaliti oslněným zrakům svého vítězného Orla. Na ostrově, kde Domicián myslel snad, že bude svatý Jan osamocen, ode všeho odloučen, shledal se v podivuhodném společenství s budoucností, a uslyšel velká tajemství. Poznal A m e n Andělů.

Zatím co Domicián se tak hrubě klamal, člověk jeden, který vidí shora, chápe situaci. Svatý Diviš napsal svatému Janovi:

„Pozdravuju tě, ó duše svatá, jsi můj vřele milovaný, a dávám ti raději tento titul než všem ostatním. Znova a znova tě pozdravuju, ó nejmilejší, tak drahý Tomu, jenž jest v pravdě krásný, plný půvabů a hoden lásky. Jest se tomu diviti, že Kristus mluvil pravdu, a že zlí vyhánějí jeho učedníky z měst, a že bezbožní sami nad sebou vykonávají spravedlnost, které zasluhují, odřezující se od společnosti svatých? Opravdu, věci viditelné jsou zjevným obrazem věcí neviditelných; neboť ve věku budoucím nebude to Bůh, jenž vykoná zasloužené to oddělení, ale zlí sami se odloučí a vzdálí od Boha. Nejsem tedy tak bláhový, abych si připouštěl na mysl, že bys měl bolest... Ostatně, hanou spravedlivou zahrnuje ty, kteří tě pronásledují, a kteří bláznivě myslí uhasiti slunce Evangelia, prosím Boha, aby již konečně ustali se ničiti, aby se

obrátili k dobrému, a tebe aby si k sobě přitáhli a tak vešli v účastenství Světla. Ale ať se děje co děje, nic nám neuchvátí oslňujícího lesku apoštola Jana, atd., atd.“

Tento pohled svatého Diviše na svatého Jana v jeho vyhnanství zdá se mi důstojným jak pro pozorovatele, tak pro pozorovaného. Svatému Diviši se zdá, že společnost pohanská nevzdálila od sebe svatého Jana, ale že sama sebe spravedlivě soudíc, vzdálila se od něho. Takto pro svatého Diviše Pathmos stal se Vlastí, protože Pathmos choval dítě milované věčným Světlem, a Cesar se odsoudil do vyhnanství dvora, kde panovala temnota. Tento symbolický a anticiptovaný obraz definitivní spravedlnosti je vznešený a nemohu jej čísti beze chvění. Opravdu, věci viditelné jsou překvapujícím obrazem věcí neviditelných. Nejeví se vám Pathmos jak nějaký svatostan, obklopený plameny slávy? V pozadí obrazu jeví se pohanská společnost, která se odvrací, aby neviděla svýma nečistýma očima zvláštního přítele oslňujícího Světla.

A ve své dobrotivosti slavný svatý Diviš modlí se, aby tito ubožáci, kteří pronásledují přítele Ježíše Krista, ustali se hubiti. Žádá, aby přivábili k sobě toho, jehož zapudili, toho, kterýž spal na prsou mistrových, modlí se o to nikoliv ze soucitu k slavnému svatému Janu, jenž přenáší tam, kam jde, svou neviditelnou vlast, ale ze soucitu k pronásledovatelům, kteří odešli do vyhnanství a zbavili se svatého Jana. Prosí, aby tito lidé svolili

konečně a udělili si milost, a jsouce k sobě milosrdnými, aby přivolali přítele Světla, a tak stali se i oni Světla účastnými.

Tato láska má jakýsi vznešený ráz, a způsob, jímž uplatňuje svatý Diviš soucit, ukazuje nám, jaké ponětí má o blahu a slávě.

Slyšte toto slovo: obcování svatých. Svati spolu obcují; jejich sjednocení jest utvořeno na typu sjednocení absolutního, na vzoru božské Trojice, a přece slovo: s v a t ý řecky se říká α γ ι ο σ (a-gé), odloučený od země.

Jsou tedy odloučení, kdož žijí po výtce v obcování. Shromáždění věřících jest shromážděním lidí odloučených, a jen oni jsou lidmi sjednocenými. Jsou odloučení od živlu, který odlučuje, a sjednocení na vždy s principem, který shromažďuje.

Smrt odloučila od života dolejšího. Ale máme vzkříšení, jež odlučuje od smrti. Jsou v každé oběti dvě části. Zasvěcenec si nejprve uléhá, ale pak povstane.

Lazar byl odloučen dvakráte. Byl odloučen smrtí, odloučen od svého prvního života. Potom byl odloučen od smrti, odloučen vzkříšením. Ve svém druhém životě vzkříšený jistotně okoušel mezi živými, kteří nebyli ještě mrtvi, jisté vznešené samoty, jež byla pravým opakem odloučenosti: samoty neobyčejné slávy.

Smrt řekla mu jméno člověka.

Vzkříšení mu řeklo jméno Boha.

A táhne mne cosi, abych hned vedle tohoto slova: Vzkříšení napsal slovo Amen.

OHEŇ

Myslím, že jest možno stanoviti takovýto zákon: čím výše jedinec vystupuje na příčlích žebře bytostí, tím více ho jeho inteligence, jeho záliba, jeho mocnost a schopnost mají k tomu, aby se zabýval ohněm. Zvířata se jím nezabývají.

„Pes, praví de Maistre, opice, polorozumující slon přibližují se k ohni a budou se s rozkoší ohřívati jako my; ale nikdy jich ne-naučíte rozkutati z oharku oheň, neboť oheň jim nenáleží; jinak by panství člověkovu bylo zničeno.“

Vůbec, když de Maistre přistoupí k nějakému předmětu, probodává jej. Nepojímá v celkovosti, proniká; takového rázu jest jeho povaha.

De Maistre mnohem více se zabývá užitečným než krásným, a tak pozoroval při ohni zvláště užívání, nikoliv jeho lesk, a poznamenal, že užívání ohně, jeho příprava, jeho pěstění jest vyhrazeno člověku. Lásky k ohni jest jednou z povahových známek našeho rodu. Ale de Maistre netázal se proč.

Živočich může opravdu, ne snad si ho opatřiti, ale těšiti se z ohně, který člověk rozdělal.

Jenomže jeho radost zastaví se při smyslových pocitech: bude se těšiti z ohně, jako se těší z masa, máme-li na zřeteli masožravce. Ale člověk při ohni mísí vždy trochu podivu a trochu lásky k své fysické slasti. Jeho

oko oheň miluje. Bude vždy výsadou ohňostrojí, že budou přitahovati dav; dav poběhne vždy k ohni, ať proto, aby jej přemohl, nebo aby ho zadržel, nebo aby se naň díval; nikdy mu nebude lhostejným. Ohňostroj mu dopřává potěšení z ohně, má z něho radost, že se to děje jen v řádu Luxu, v řádu krásna, až se jím plýtvá bez užitečnostního důvodu.

Když zasáhne zločin, chuť ohně nepřestává; jenom že se kazí. Ctění ohně jest nejpravděpodobnější formou modloslužby. Když zločin zasahuje, ohňostroj stává se požárem Říma: vizte Nerona. Ta neb ona šelma požívá člověka: jeho krutost zůstává v oblasti Užitečna. Ale člověk, jenž má právo na oheň a právo na krásu, když se stává sveřepým, má výsadu mocenskou, může přenést zločin daleko od území Užitečna; má výsadu spáchat zločin, bez hmotného prospěchu, aby se těšil z krásna. Neron, spaluje Řím, aby patřil na oheň, dosvědčuje slavně a děsně ušlechtilost a zvrhlost člověkovu. Tigr těší se z kořisti, již požívá, ale potřebuje, aby se jí jeho zuby dotýkaly. Neraduje se z kořisti spalované.

Radostí se pohne duše lidská, když zjistí oheň v místech, kde ho netušila: dítě, jež vidí vycházeti jiskru z křemenů, jimiž o sebe křeše, cítí, jakoby se v něm něco probouzelo; slastný záchvěv provází toto probuzení. Cítí, aniž to ví, že toto překvapení ohněm symbolisuje jiné překvapení. Miluje již Nenadálého. Neboť ten, jehož oheň symbolisuje, dělá

vše neočekávaně. Vítr a blesk překvapují, i když jsou předpověděny. Bůh vždy udivuje, když přichází, i když se dal oznámiti.

Dav čeká dlouho na ohňostroj, a přece, když první rakety vzletí, vyrazí v křik překvapení. Nikdy oheň neřekne předem všech svých tajemství.

Láska k ohni jest u člověka smíšená s bázni: vyšlehnutí plamenů vzbuzuje v něm tajnou hrůzu, i když není nebezpečí. Čím více miluje teplo, jehož jest pánem, tím větší děs zakouší před teplem, jež ho znenadání a proti jeho vůli zachvacuje. Cítí, že závisí od ohně, ať už aby byl oživován, ať aby byl ztráven. Plamen drží ve svých záhybech život a smrt tvora. Světlo a teplo stávají se ještě potřebnějšími nebo strašnějšími, když přijímají jmeno električnosti. Cítíme, že blesk symbolizuje přímo Všemohoucnost; a zdá se mi, že toto magické slovo, jež stále na lidstvo dotírá, vzhazuje se aspoň tolik na spontánní skvělosti milosrdenství a radosti jako na ohrožení spravedlnosti.

Svatý Pavel na cestě do Damašku byl zasažen bleskem pokoje.

Pohyby ohně, neuchopitelné, subtilní a panovnické, mají jakousi vroucí svobodu, jež, viděná zdola, podobá se vrtochům, a viděná shůry podobá se inspiraci.

Kouzlo, jímž na nás působí drahý kámen, jest jednou z forem člověkovy lásky k ohni.

Oheň jest podmínkou života, a předmětem almužny. Dává se, aniž se zmenšuje, sym-

bolisuje tak povahu daru, který někoho obohacuje, aniž by koho ochuzoval.

Byliny a živočichové dodávají si navzájem oheň, který dýchají. Neboť oheň jest dýchání. Zvířata vdechují kyslík a vydechují uhlík; rostliny vdechují uhlík a vydechují kyslík. Kyslík, když vstupuje do plic živočicha, obnovuje jeho život a čistí jeho krev, protože ho spaluje. Ve dne v noci se děje tato výměna mezi stromy a námi. Země má podzemní vulkány, moře má podmořské vulkány. Všechno, co má život, hoří.

Stvoření jest dílem lásky, jehož všichni údové si bez přestání dávají oheň almužnou.

Oheň očišťuje, oheň osvěcuje, oheň sjednocuje. Slučuje, když před tím rozlučoval.

Tím symbolisuje přetajemně tři formy mystického života: život, který očišťuje, život, který osvěcuje, život, který zdokonaluje a dovršuje.

Jest velmi zajímavo studovati intelektuální činnost, již vyvolává podívaná na oheň u člověka, obdařeného Duchem.

Olier, zakladatel semináře u Svatého Sulpicia, v dílku velmi málo známém, oddává se u ohně takovýmto myšlenkám:

„Klaním se ti, můj Bože, kterýž jsi, který žiješ a působíš ve všech věcech!

„Klaním se ti, ohni nesmírný, ohni živoucí, ohni stravující; klaním se ti v tvé nekonečnosti, v tvé horoucnosti a v tvé činnosti!

„Všechno, co vidíme tady na zemi od tebe,

všechno, co nám vyjadřuje oheň z tvé podstaty, vše to není ničím, ó Bože můj! vedle toho, co jsi.

„Oheň, který jest ve středu země, a oheň, který obklopuje nebesa; tito ohňové, již jsou strašliví v palčivosti, zázrační ve velikosti, nejsou všichni leč přízraky a stíny v tvé přítomnosti.

„O Bože, jak jsi veliký, jak jsi hoden klanění! at každý tvor na nebi, na zemi a v pekle padá před tebou na kolena!

„Klaním se ti, ó moje lásko, který ukazuješ tím živlem, jaké jest tvoje milosrdenství. Vidiš nás tady sesláblé a malátné; zima nás hubí, a brání nám života využití, a tu se objevuješ ty se svou pomocí, abys nám ulehčil.

„Ukazuješ nám, ó můj Bože, svou lásku a svou vlídnou tvář v tomto živlu, pokaždé, když naše potřeby nás k němu volají.“

A teď otevřeme svatého Diviše:

„Zahloubejme se tedy do látky té, a hned na začátku svých mystických výkladů hledejme, proč ze všech symbolů theologie zvolila jakousi zálibou symbol ohně. Neboť, jak můžete věděti, představuje nám žhavá kola, zvířata samý plamen, lidi, kteří se podobají spalujícím bleskům; ukazuje nám nebeské podstaty, obklopené stravujícími žáry, a řeky, v nichž se valí vlny ohnivé s hučící rychlostí. V její řeči trůnové jsou ohniví: vznešení serafové už podle významu jejich jména jsou plameny, a zahřívají a stravují jako oheň: ko-

nečně na nejvyšším jako na nejnižším stupni bytí přichází stále slavný symbol ohně. Za sebe myslím, že tato tvářnost vyjadřuje jistou souhlasnost andělů s božstvím; neboť u theologů nejvyšší, čistá a beztvorná podstata často jest líčena obrazem ohně, který má ve svých přístupných vlastnostech, možno říci, jakoby temnou podobnost s božskou povahou. Neboť hmotný oheň jest všude rozšířen, a mísí se, aniž se v ně přetváří, se všemi živly, od nichž zůstává stále odlišen; zářící svou povahou jest přece skryt, a jeho přítomnost se neprojevuje, leč pokud nalézá látku k své činnosti; prudký a neviditelný, zdolává všechno vlastní silou, a přivlastňuje si a přizpůsobuje, čeho se zmocní; sděluje se věcem, přetváří je v přímém poměru s jejich příbuzností; obnovuje všechny věci svým oživujícím teplem, a září světlem neutlumitelným; stále nezdolný, nezničitelný, rozeznává svou kořist, žádná změna se ho nedotkne, vzhůru k nebesům spěje, a rychlostí svého prchání zdá se unikati každému ujařmení; nadán jsa ustavičnou činností, sděluje všem hmotným věcem pohyb: obklopuje, co požírá, a nedá se ničím obklíčiti a zajati; není jakýmsi přídatkem látek druhých; vniká zdlouha a neznatelně do věcí, a jeho skvělost rozlévá se v tělesech, jichž se přichytil; jest dravý a silný, u všeho pohotový, všude má oči, všude číhá nezpozorovatelný; ponecháme-li ho jeho odpočinku, zdá se uničen; ale probudíme-li ho, abychom tak řekli nárazem, ihned se vybavuje ze svého při-

rozeného vězení, a září, a vrhá se do vzdušných prostor, a štědře se sděluje, aniž se kdy ochuzuje. Bylo by možno zaznamenati ještě četné vlastnosti ohně, jež jsou jako hmatatelné odznaky božských činností. Důvodně tedy z těchto známých souhlasností označuje theologie obrazem ohně nebeské přirozenosti: poučujíc nás takto o jejich podobnosti s Bohem, a o úsilí, jež vynakládají, aby ho následovaly.“

Právě jsme slyšeli de Maistra, Olieru, svatého Diviše.

Jaká podobnost a jaký rozdíl! Tito tři lidé mají smysl Pravdy. Všichni tři pronikají ideu ve zjevu. Všichni tři mají poznání symbolu. Všichni tři mají jemné citění. Ale jaký rozdíl!

Pohled de Maistrův proniká;
pohled Olierův rozjímá;
pohled svatého Diviše obejímá, obklopuje.

De Maistre na předmět útočí, nikdy jej neprojednává; útočí naň a osvětluje ho živě, ale neúplně, jen s té strany, ke které přistupuje.

Olier se kolem něho prochází a rozjímá jej modle se.

Svatý Diviš vidí shora všechno, o čem mluví. Patří, aniž sestupuje, patří s místa, jež zaujímá, patří a nevyrušuje se. Patří na vzdálenost; neboť jest vždy příliš vysoko, aby se díval z blízka. Ale tento pohled obklopuje a stravuje. Svatý Diviš objímá.

De Maistre dotýká se silně bodu, k ně-

muž přistupuje, ale nezabývá se kruhem: dotýká se neobjímaje.

Svatý Diviš objímá nedotýkaje se. Objímá pohledem.

NADĚJE

Křesťanství umisťuje Naději do řady ctností, a to ctností božských. Umisťuje ji mezi Vírou a Láskou. Kdyby toto vznešené pojmenování věci nevyhnutelných zasáhlo naše uši ponejprv, kdyby slovo života k nám promluvílo ponejprv dnestímto nadlidským jazykem, cítili bychom jej nadlidským: příkázání doufati nemůže přijíti od někoho jiného, může přijíti jen od Boha. Ale s divy katechismu má se to jako s hvězdami: *asiduitate viluerunt*; a nepozorujeme již zvláštní vznešenosti tohoto milosrdného nařízení, jež nám zakazuje, abychom se myšleli ztracenými.

Nežádka slyšíme mluvíti lidi, jakoby věřili, že křesťanství je jednou z formalit minulosti, čímsi již vyčerpaným, prázdným mízy, co se bojí budoucnosti, a co před ní, před její velikostí, před její vědou neobstojí, leč žádajíc o milost.

Nežádka slyšíme mluvíti jisté lidi, jakoby věřili, že křesťanství potřebuje shovívavosti, zdá se jim, jakoby se omlouvalo: tak se tváří, jakoby byli přesvědčeni, že nauka Nikejská, nauka svatého Jana, nauka svatého Diviše, nauka svatého Athanáše se před námi neošměluje, že se stydí před elektrinou, která nám osvětluje ulice, a že jest dobře, když už se s ním dobře smýšlí, vymysleti k jeho obhájení nějaké polehčující okolnosti. V jejich myšlence, přiznané nebo nepřiznané, všech

no, co věčná pravda může od nás očekávat
a doufat, jest snášenlivost (tolerance).

Tito lidé chovají se uctivě k náboženství,
nebo spíše k náboženstvím. Slovo uctivě,
vztahuje-li se na křesťanství, žádá si zvláště
býti vysvětleno.

Prapodivným obluzením máme mnoho
pýchy, co se týká našich osob, a velmi málo
hrdosti, co do našeho věření.

Jest čas státi se pokornými, neboť je čas
stát i se hrdými.

Oddejme své duše vnitřnímu záření svět-
la nestvořeného; staňme se jeho zrcadly, a
jeho zrcadly zápalnými, aby zářilo z nás na
venek, aby zaplavilo a proniklo podstaty, jež
mu zůstaly až posavád cizími a neproniknu-
telnými.

Abychom dosáhli tohoto velikého cíle,
nebuďme než jeden, nebuďme než jedno se
sebou samými, nebuďme než jedno všichni
dohromady.

Blud, jenž pitvoří se stále po pravdě, ví
dobře, že sjednocenost působí sílu. Proto ta-
ké vizte, jak postupuje: pozorujte jej nikoliv
proto, abyste napodobili jeho postupy, ale
abyste uskutečňovali v duchu a v pravdě vzor,
který paroduje.

Blud chce sjednotiti své přátele a rozdě-
liti své nepřátele.

Chce sjednotiti své přátele, ale nemaje
v sobě moci, která sjednocuje, nemaje daru
jednoty, nemaje a nemoha dáti svým síly
soudržnosti, přetvařuje se a dělá, jako by měl,

co mu chybí a žádá na nenávisti, aby nahradila lásku a vydala své účinky. Vizte, jak to dělá:

Odtrhne-li sta duchů od středu pravdy, neupevní jich do jiného středu; protože tohoto druhého středu nikde není. Sta duchů takto odtržených budou tedy mezisebou rozděleno, protože blud jest místo rozdělení; ale v jednom se budou shodovati, v tom, že jsou odtrženi. Odloučení ve všem všudy, setkají se na jednom území, na území vyhnanství.

Jedni budou unášeni větrem severu, jiní větrem jihu, jiní na západ, na východ. Jedni budou mrznouti v ledech pólu, a druzí budou se páliť v píscích pouště.

Země, kudy budou vláčetí svou bolest, nebudou téhož geografického jména: budou ale v řeči vlasti míti jedno jméno společné. Budou zemí vyhnanství.

Jen když země, do níž nesete své blouďení, jmenuje se země vyhnanství, blud jest uspokojen: málo mu záleží na tom, jaká tam půda a podnebí, stačí, že jste v zemi vyhnanství. Ohavná jednota vyhnanství nahrazuje jeho očím jednotu vlasti, jednotu obce obyvatelné, jednotu města s dvanácti branami, jednotu Jerusáléma. Byť byli ztraceni jedni pro druhé a rozptýlení do všech úhlů světa, vyhnanci se hloučí k jedné straně, a jen na tom jim záleží, aby byli daleko od Jerusáléma.

Vzdálení se od Jerusáléma ustavuje jistý druh sblížení, jež stačí, aby se měl blud z čeho těšiti. Babylon a Memfis, pozorované z tohoto hlediska, podávají si ruce.

Historie, která nikdy nelže, vydává svědectví tomuto zákonu věcí. Když blud, na vrcholu své síly, svrhl do propasti Luthera, Kalvina a Zwingliho, nemohl jich mezi sebou sjednotiti v lásce; neboť nemá lásku ve své družině: a nemůžeme dáti, čeho nemáme. Proto také jim odkázal své dědictví; rozdělil mezi ně nenávist ke katolické Církvi. A odpočinul na svých vavřínech, uspokojen, že dobyl ten druh jednotnosti, jakého jen blud jest schopen.

Jeho postup jest vždy týž. Často vidíme, a to s podivem, o němž neuvažujeme, vidíme nauky, jež si co nejvíce odporují, any uzavírají mezi sebou zdánlivý mír a spolu souhlasí proti nám.

Jsou v dějinách fakta velmi zajímavá. Jsou tajemné alliance, skryté úmluvy, jejichž mocí blud zdá se usmiřovati nepřátele, aby je sjednotil v jakési nenávisti obecné, vyšší než nenávist soukromá, která oživovala každého zvláště. Jsou vskutku zájmy a účasti více nebo méně veliké. Často blud, který přece miluje něžně zášť, obětuje zášť podružnou, zášť privatní, zášť lidskou, ve prospěch zášti vyšší, hlavní a pekelné, která jest úhelným kamenem jeho hradeb: ve prospěch zášti k pravdě zjevené a nadpřirozené... Blud nečiní těchto obětí leč v nejzazším případě; ale kdyby toho bylo bývalo naprosto třeba, byl by usmířil Luthera a Carlstadt.

Sjednocenost je tedy nezbytně zákonem síly, protože sám blud, který povahou je zá-

porem jednoty, vidí se odkázán čerpati v tro-
skách, jež činí, rozbitý obraz budovy, již chce
zničiti, aby dal stínu svého paláce stín pevno-
sti a stálosti, sděluje mu stín jednotnosti.

A nepřišel ještě čas, abychom my, kteří ne-
potřebujeme k sjednocení parodii, my, kteří
obýváme chrám jednoty, my, kteří jsme ra-
tolestmi kmene vinného, živeni Bohem je-
d i n ý m, živeni touž vírou, my, kteří jsme
přijali na hlavu vodu křestu, my, kteří lneme
k životu, nepřišel ještě čas, abychom zmařili
hry a úsilí pekla, jež by nás rádo ochromilo
chtějíc aby srdce naše ustydla.

Peklo pracuje oběma rukama, aby zlo-
milo jednotu těch, kteří zpívají totéž Credo.

Jednou rukou pracuje o to, aby zlomilo
v duši jednotlivcově jednotu křesťanské my-
šlenky. Chce ho přesvědčiti, že stačí, aby byl
křesťanem napolo, a že není nezbytno býti
jím úplně. Chce ho přesvědčiti, že křesťan-
ství nemá práva na celou duši, že jsou možné
výhrady, že si smí duše postaviti ohrady, přes
něž nemusí mu dovoliti, že si smí chrániti ně-
jakou část pro ducha, odporného jeho duchu.

Druhou rukou peklo pracuje, aby zlomilo
jednotu těch, kteří věří, zavádějíc do společ-
nosti křesťanské velké, ničivé rozpustidlo,
sebelásku. Peklo spekuluje na sebelásku, kte-
rá jest principem rozdělení, a příčinou všech
rozdělení. Peklo nasazuje všchnu sílu, aby
mezi katolíky napustilo studenost, a z nás
ten, kdo by přijal tento dar, jež nám chce
ušetřiti, pocil by peklo vzácnou poslušno-

stí. Čím je paralysa (ochrnutí údů) v řádu fyzickém, tím je tato studenost v řádu mravním.

Jsouce údy téhož těla, ztrácíme studeností pružnost, život, svobodnou hru našich pohybů. Studenost jest otrávený plod sebelásky. Sebeláska protíví se sjednocenosti, jež odpovídá oběhu krve, totiž zdraví.

Oběť sebelásky odpovídá obnově oběhu krevního. Kdo koná milosrdenství, skýtá oběť.

Vůbec ti, kteří se nechávají rozdělití, ztrácejí obcování lásky, jsou přímo oběťmi ducha temnot, který je tupí jedny u druhých, který je klame, který zvláště působí mezi nimi nedorozumění. Nedorozumění jest v řádu praktickém jednou ze živých sil ducha, která chce rozdělití. Nedorozumění zaujímá v řádu praktickém místo, jež zaujímá nevědomost v řádu theoretickém.

Spoluvinníky nedorozumění jsou sebeláska a mlčení. Jsou ruce učiněné k tomu, aby se tiskly, a ony se netisknou, protože sebeláska a mlčení se dorozumívají, aby je ochromovaly. Jsou lidé, kteří by se objímali, kdyby na sebe mluvili: neboť by zpozorovali mluvíce na sebe, že jejich duše, sjednocené jejich vnitřními přáními a božskými pravdami, nebyly odloučeny než přízraky a ďábelskými klamy a mamy.

Co nám chybí, abychom se sjednotili? Čeho se nám nedostává, není, myslím, ani praktická potřeba, ani ideální lesk lásky.

Cosetýká praktické potřeby, myslím,

že to už abychom raději nebyli, než abychom o ní pochybovali. Jen kdo nikdy neotevřel ani dějepisu fakt, ani dějin idejí, jen ten by mohl o ní pochybovati. Jen kdo by zapomněl zároveň metafysiku i život; kdo by neviděl a neslyšel; kdo by byl hluchý a slepý vůči dvěma obludám, jež otevírají tlamu, aby všechny věci pohltily, a jež se jmenují pantheismusa lhostejnost.

Tato dvě slova, při nichž se snad podívíte, že je tady nalézáte spojeny, přivolávají se více, než by se kdo domníval. Pantheismus je druh náboženské lhostejnosti, již přijali za svou učenci.

Lhostejnost nevědomých jest výsledkem pantheismu učenců.

Lhostejnost jest ovoce, jež nese pantheismus. Jest formou, již dává lidskému egoismu. Pro něj uchovává svůj vědecký jazyk. Ale sděluje světu a vlévá do společnosti vnitřní mizu, která jest životem jejich formulí. Působí oběh smrti.

Pantheismus, toť formule. Tato formule, nepřístupná sama o sobě obecenstvu, se otevírá; slupka odpadne a objeví se lhostejnost. Lhostejnost byla smrt, skrytá ve vědecké formulí.

Tato smrt obíhá světem. Toť jeho krevní oběh.

Proti oběhu smrti znám jen jeden lék, toť obíhání života.

Formule bludu dala plod smrti.

Jest třeba, aby formulí pravdy z hloubky

naší bytosti vzrostl strom s ovocem života. Jest třeba, aby ve velikém těle lidstva ožil oběh krve.

Oběh krve jest praktickou nezbytností. Nenávist jest ochrnutím, totiž smrt.

Vedle potřeby, myslím, že jsem při jednotě jmenoval i krásu.

Vzpomínáte si na den a hodinu, kdy nám byla doporučována láska?

Vzpomínáte si na Jméno toho, jenž mluvil, a na Jméno toho, který poslouchal?

Ten, který mluvil, zove se Slovo. Logos pozdvihlo svůj hlas.

Kdo naslouchal, tot Bůh Otec.

Vzpomínáte si na vzor, typ, který byl onoho dne navržen našemu sjednocení, na společnost, která byla ukázána naší společnosti, aby naše věřící (pravdu milující, věrné, pravověrné) oči mohly čísti v knize života jméno Osob, jež jsou jeden Bůh, a rozjímati?

Vechvíli velmi slavnostní, o vigiliích Kříže, Ježíš pozdvihl oči svých k nebi a pravil:

Pater, venit hora...

Et nunc clarifica me tu, Pater, apud te metipsum, claritate quam habui priusquam mundus esset apud te.¹⁾

Toto slovo nezměřitelné předchází mod-

¹⁾ Otče, přišlať hodina... JAN 17, 1. A nyní oslaviž mne ty, Otče, u sebe samého, slávou, kterouž jsem měl u tebe, prvé nežli byl svět. t. 5.

litbu, která co nevidět snese se na naše hlavy. Slovo promluví o sobě; Slovo promluví o nás.

Non pro eis rogo tantum, sed et pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me.¹⁾

Ut omnes unum sint sicut tu, Pater, in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint.²⁾

Je těžko couvnouti: víte, co znamená vlatiné sicut. Sicut znamená rovněž tak jako.

A jakoby odpovídal na nějakou předvídanou námitku, dává jim své tělo, svou krev, svou duši a své božství, týž pokrm všem, a pokrm, jímž jest on sám. Aby znázornil (prokázal, vyjádřil, vyložil, demonstroval) jednotu, zakládá Eucharistii.

Takto máme pozdvihnouti rozjímáním náš život až k božské Trojici, a reprodukovati konáním jednoty božskou Trojici v našem životě.

Nadepsal jsem tento článek: Naděje, a řeč se stočila na Lásku. Ale abychom ospravedlnili titul, který jste četli, chcete si připomenouti slova, jež následují v týchž verších, slova, jež bude dobře hned si přečísti:

¹⁾ Neprosím pak toliko za ně, ale i za ty, kteří skrze slovo jejich uvěří ve mne. t. 20.

²⁾ Aby všickni jedno byli, jako ty Otče ve mně, a já v tobě, aby i oni v nás jedno byli: aby uvěřil svět, že jsi ty mne poslal.

Ut et ipsi in nobis unum sint,
ut credat mundus quia tu me mi-
sisti.¹⁾

„Aby poznal svět, že jsi mne poslal.“

Nevidíte tady pro nás odměnu milosrd-
né lásky? Neslyšíte tu po modlitbě slib?

Učiňme se jedno, aby svět poznal, že Bůh
Otec poslal Ježíše Krista.

Vidíte, jakým způsobem budoucnost svě-
ta se váže na lásku, která nás má sjednoco-
vati? Vidíte, proč jsem jmenoval Naději?

Formule pantheistická, formule lži uvrh-
la na zemi oběh smrti, lhostejnost, ochrnutí.
Slovo pravdy vyleje na zemi ručeje života,
proudy, bystřiny ohně, jež obsahuje.

Chcete věděti účinek lásky na lidi?

In hoc cognoscent omnes quia
discipuli mei estis, si dilectionem
habueritis ad invicem.²⁾

Neseme božský znak; nebe a země hle-
dají na našich čelech stopu ohně, již tam mělo
zanechat slovo mistrovo. Holubice nás po-
zoruje; nezřikejme se.

Bůh, který je středem, přibližuje se k těm,
kteří se přibližují jedni k druhým; vzdaluje
se od těch, kteří jsou mezi sebou vzdáleni.
Všech nás zájmy jsou společny. Nepřátelé

¹⁾ Aby i oni v nás jedno byli, aby uvěřil
svět, že jsi ty mne poslal.

²⁾ Po tomt všickni poznají, že jste moji
učenníci, budete-li mít lásku jedni k druhým.
JAN 13, 35.

člověka mu říkají: Roztáhni se, kam můžeš. Přátelé člověka mu praví: Zůstaň na svém místě a cti a miluj práva svých bratří jako miluješ svá práva, neboť nemůžeš útočit na jejich život, abys neútočil na svůj, protože lidstvo jest jedno tělo.

Jenom však nemysleme, že cesta sjednocení jest cestou naukové nevázanosti nebo polevení, nedbalosti. Ať nám ani nenapadne, že válka idejí se končí vzdáním se té neb oné pravdy jako války vojáků vyklizením toho neb onoho města, vydáním té neb oné provincie.

Jen plnost pravdy, ve všem všudy zbožňované pravdy může nám zjednatí mír, budeme-li jej chtítí přijati.

PROSLULOST A SLÁVA

Dvě cesty jsou otevřeny člověku, který mluví k lidem. Předpokládáme-li úspěch, tyto dvě cesty dospívají jedna k proslulosti, druhá k slávě.

Co představují tato dvě slova? Jaká jest vzdálenost, jež odděluje proslulost od slávy?

I nejslepější cítí, že jest veliká, aniž vědí, v čem záleží: pudově člověk jest nucen, aby si jich nemátl: jazyk se vzpírá tomu, aby byla zaměňována. Kdo pak by se odvážil mluvit o proslulosti svatého Augustina, nebo o slávě Helvetiově?

Proslulost není tedy sláva. Ale myslí se všeobecně, že jest mezi oběma rozdíl stupňový, a že kdyby proslulost o trochu vzrostla, změnila se v slávu. Tot velký omyl. Rozdíl, jenž jest mezi nimi jest rozdíl povahový. Proslulost jest parodií a opakem slávy.

Umění jest výrazem (vyjádřením) ideálu, projeveného nějakým smyslovým náznakem. Jeho zřejmým účelem, přirozeným cílem jest pozdvihnouti k ideálu každého, kdo se přiblíží k tomuto smyslovému náznaku. Ale umělec jest v pádu, protože člověk jest v pádu; a umělec, plný svého pádu, plný prázdna, plný marnivosti, zapomínající, že má lidi pozdvihovati k sobě, totiž k ideálu, který vyjadřuje, svoluje sestoupiti k lidem, nikoliv proto, aby je přitáhl s sebou na výšiny, ale aby zůstal s nimi v nízkém dolejšku. A tu, místo aby hledal zákon umění

v zákoně věčném a v pravdě absolutní, hledá svůj zákon ve vrtošivém rozmaru obecnstva. Místo aby se snažil pozdvihnouti lidi, snaží se jim zalíbiti. Umělec se snaží líbiti? jak hrozná zvrácenost! jaká ztráta důstojnosti, jaké strašné snížení! Jest si třeba velmi zvykati na to, že máme věci n e o b y č e j n é, abychom se nedivili této úslužnosti.

Umělec, který lichotí obecnstvu, tíhne k proslulosti.

Umělec, který povznáší obecnstvo, spěje k slávě.

Sláva přichází shora, proslulost (hlučná pověst) zdola.

Sláva jest záření, jež pravda skládá kolem hlavy člověka, kterého vyvolila. Sláva je odleskem Boha, jemuž samému náleží jako vlastní a podstatně. Proslulost je dílem reklamy.

Světlo nepředsedá svému zrození.

Tvoří se a vzrůstá často úskoky, pletichami: zná cesty podzemní.

Proslulost sleduje proud (běžnost) miněni přijatých; sláva jde proti proudu.

Proslulost postupuje ve spirále a vkrádá se jako had, plazí se, aby se vlichotila, vtírá se; sláva letí, a její let jest zápasem, neboť země nemiluje, aby byla ovládána; dává olovo, aby ptáci byli zabíjeni.

Divadlem slávy jest svět neviditelný. Nemá co dělati s úspěchem.

Proslulost, jež počíná, snaží se, aby vaši soupeři o vás mluvili a říkali si: Pozor! tady zas někdo nový přichází!

Sláva, která počíná, nevšímá si těch, jež co nevidět převrátí, nechávajíc jich v naprostém vnějším klidu.

Ničím nikoho neohrožuje, aspoň se tak zdá. Protože nemá žádných prostředků (k živobytí), její nepřátelé myslí, že brzy dokoná, a že netřeba se ani namáhati, aby ji zabili; staví proti ní zvláštní druh opovržení, ono opovržení bohaté prostřednosti, jež praví pozorujícím: jsem silnější než ty, a mám již své místo.

A přece zrno hořčičné klíčí a vzrůstá. Nepokoj jeho nepřátel brzy počne; první jiskry slunce, jež za chvíli vzejde, dotírají na ně v jejich spánku, trápí je jako můra.

Rodící se proslulost působí soupeřům nově přichozího jistý neklid vnější, avšak malý, prostřední, jako postavení: necítí než soupeře. Rodící se sláva působí těm, kteří ji pozorují, jakousi naprostou vnější pokojnost, neboť nevidí, že by bylo nějaké naděje na úspěch; ale kdyby sestoupili na dno sebe samých, našli by tam jakýsi zvláštní strach, strach podivný zvláštního druhu, jehož jména neznají, a o němž by neradi mluvili: byl by to pocit jejich příští porážky, a kdyby tento němý cit byl nucen vyraziti křik, křičel by: Hle, můj vítěz. Tento postoj prostřednosti vůči geniu je jednou z nejtruchlejších podívaných, co jich země poskytuje.

Proslulost se zakládá na útvarech známých: její pokrok možno odhadovati. Postupuje opatrně a počítá všechny své kroky; po-

tom, když dobře počítala, shledá, že špatně počítala. Chybí skoro vždy cíl, k němuž směřovala, a dostává se jí často v jejím stáří tmy naprostého zapomenutí, jež jest trestem.

Sláva se rodí v tmě jiného druhu, v skrytosti zasvěcení; vychází z ní, jako do ní vešla, nevědouc proč. Potom roste víc a více a stihuje cíl, aniž k němu mířila.

V životě a postupu proslulosti všechno jest výpočet.

V životě a postupu slávy všechno jest tajemství.

Sláva vede své vlevo, když chce, aby přišli vpravo.

Lidé prostřední, kteří si dobyli nějakou proslulost, stále navrhuji, aby upravili věci tohoto světa, zařízení jaksi zjevně jasná, jež se podobají zdravému smyslu lidí nižších, průhledná, přístupná všem myslím, snadno pochopitelná, představující na první pohled podobnost se zřejmostí. Tato zařízení mají jen jednu chybu, tu, že nepočítají s tajemstvím, jež jest v hloubce všeho. Jejich zařízení nepřekračují oblast pravděpodobností. Bývají také mařeny tím pážetem Boha, jež se jmenuje nepředvídané, a jež jest viditelným představitelem tajemství.

Lidé mohou udělati člověku proslulost; nemohou mu udělati slávu. Proslulost se připravuje; sláva vchází jako slunce. Proslulost se dělá tím neb oním prostředkem; sláva nemá, čím by si posloužila: je nebo není, jako život. Proslulost blyskotá, třpytí se, sláva

září. Chytrost a zručnost mohou vésti k proslulosti; nic nevede k slávě, vyjma toho, jenž řídí k slunci pohled svých orlů.

Když některý člověk si dobyl svou proslulost, může ohledati na písku šlépěje kroků, jež ho dovedly tam, kam přišel, a jeho přátelé pokoušejí se o to, aby ho následovali, kráčeje jak on krácel.

Když sláva ozáří člověka, v žádném zeměpisném atlasu nenajdeš mapu, na níž bys mohl sledovati cestu, po níž šla svatozáře, než spočinula na jeho čele.

Aby se zjedнала proslulost, je třeba mnoha věcí, mnoha nástrojů, mnoha pochodů.

Aby se zrodila sláva, k tomu jen třeba tohoto zrození, a obecně Bůh vám uzavírá dlouho všechny cesty proslulosti, jestliže ustanovil pro vás slávu.

Když vzlétá do vzduchu ohňostrojná zápalnice, bývá dráha její neviditelná, ale až se dostane hezky vysoko na nebi, zazáří ve tmě, a hlavy se obracejí tam, kde vidí oheň.

Proslulost počíná v hluku, sláva v mlčení; proslulost zařizuje se v blahobytu a rozkoši, sláva se připravuje v slzách.

Lidé slávy jsou snad ti, kdož cítí, že lidský tvor jest nižší svých osudů, a proto vzdávají se Duchu, který věje, více důvěřující v něho než v sebe; ti jsou dosti moudří, aby věděli, že jejich moudrost nepostačuje k tomu, aby je vedla, a podávají rádi ruce moudrosti neviditelné, která spolupůsobí s velkými lidmi, aby vykonala s nimi velké věci.

Bůh dopouští, pokud dřímá, aby se dělaly proslulosti.

Když se probouzí, dává zjeviti se slávám.

Přirozeným symbolem slávy jest slunce. A přece jest poslušna ve svém rozvoji zákonu zrna hořčičného.

Proslulosti podobají se těm prázdným křikům smyslů, jimiž v noci řvou v temnotách ožralové, mlátící se holemi a nerozumějící si.

Sláva má pečeť jednoty. Každá sláva představuje nějakou ideu. Proslulost jest dílem mnohonásobna. Člověk, tíhnoucí k proslulosti, nepředstavuje žádnou ideu, ale, obecně, zájmy celkem dosti nejasné. Dobyl svého místa nikoliv nějakým činem, ale mnoha pochůzkami, jež nezanechají v dějinách žádné světlé stopy.

Sláva je vlastí orla. Panství proslulostí je pole plné hnoje, kde hmyz, symbol hniloby, se hemží, válí, leze jeden po druhém, navzájem se požíraje.

GOETHE

Kdyby pokoj byl možný bez Boha, Goethe byl by ho býval dobyl a dal světu. Den, v němž se Napoleon před ním zastavil, aby mu řekl: „Pane Goethe, vy jste muž (člověk)“, den ten svedl k sobě dva lidi, jejichž osudy, kdyby byly bývaly zkříženy v jistém smyslu ve světě neviditelném, byly by způsobily ve světě viditelném neobyčejné kombinace. O-
běma při narození dostalo se síly ve dvou různých formách, jež mohly se státi dvěma akordy zázračné harmonie.

Promluvme si zatím jen o Goethovi. Jest málo lidí, jež by bylo tak nesnadno pochopiti: nezanechal nikde úplnou formu své myšlenky. Nedal nám úhrn sebe. Básník, filosof, romanopisec, kritik, co všechno nebyl? A na všech cestách, po nichž krácel, byl sám. Jeho jméno naplnilo svět, a neměl ani jednoho žáka. Žádná škola nedovolává se ho jako svého. Na tváři země nikdo nemůže říci: Goethe je se mnou, ba ani: Jsem s Goethem, neboť jeho jméno, jež probouzí tolik věcí, žádnou z nich nezosobňuje. Žádná nauka filosofická nebo literární neuchýlila se do jeho stínu, a přece hýbal světem intelektuálním. Pozoroval bitvu, ale sám se do ní nemísil; jeho pohledy však stačily, aby mátly bitevní vřavu. Nebojoval pro žádnou osobu a pro žádnou věc; jen se studeně díval.

Ale tento divák byl hroznější, než ten ne-
onen jednající účastník. Jeho oči byly zbra-

němi. Kolem něho Fichte, Schelling, Hegel vytyčovali své negace jako dogmata, převraceli principy myšlení a na své cestě zanechávali za sebou trosky předem ustanovené. Jejich negace měly formule. Mají ráz, povahu, kterou historie zjišťuje; jejich místo jest vyznačeno v dílech zkázy.

Kdo však zná nauku Goethovu? Nebyl ani hegelian, ani kantovec, a k jeho jménu, ke jménu Goethovu, nebylo přidáno žádné adjektivum, aby vyznačilo nějaký způsob bytí. Byl Goethe, a nebyl nic jiného.

Dlouho jsem hledal jméno, jež má Goethe v řádu idejí, a nenacházel jsem slova, jež shrnuje jeho život, jeho duši, jeho ducha, jeho dílo. Kdybych se byl k tomuto slovu nedostal, Goethe by neměl místa v těchto studiích: neboť účelem jejich jest pochopiti člověka, jehož studují, v jeho formě celkové, zkrácené, synthetické; pokoušejí se charakterisovati jediným slovem, jež by obsahovalo celého člověka, všechny záhyby duše a všechny okliky a obvody života. Jsa tedy dohnán povahou své práce k tomu, abych napsal jedno slovo na prostorné čelo Goethovo, setkal jsem se s tímto slovem a jest takovéto: O s a m o c e n o s t.

Jeho život, takový, jaký byl, realizoval osamocení. A co by byl asi realizoval jeho život, takový, jaký měl býti?

P o k o j.

Neboť člověk, který padá, padá ve směru, který měl sledovati, aby vystoupil.

Propast, která hrozí každému člověku, se podobá svým tvarem a svou povahou výšině, která čeká téhož člověka, chce-li vystoupiti.

Náš pád má převrácený tvar naší možné velikosti.

Druh zla, jež činíme, jest přímou parodií druhu dobra, jež jsme povoláni konati.

Nuže, osamocení jest parodií pokoje.

Pokoj ovládá; osamocení odlučuje.

Pokoj uzavírá člověka v pokojné panství Bytí; osamocení uzavírá člověka do mrtvé oblasti nicoty. Goethe nebyl v rámci žádné školy: na všechny strany obracel svůj pátravý a ochutnávací pohled, jímž prozkoumával věci, aniž vstupoval do jejich odvislosti; zůstával zevně, dovnitř jen nakukoval.

Nebyl unášen jako Alfred de Musset nebo lord Byron prudkým a náhodným pohybem; nebyl živ ze dne na den. Nikoliv, hleděl na lidský rod, jako se hledí na divadle. Kdyby byl znal smysl velkého dramatu lidstva, byl by jej rozjímal v pokoji, vztahuje jej k Bohu. Neznaje tohoto smyslu, rozjímal jej v osamocení, vztahuje jej k sobě. Jeho oko bylo uzpůsobeno, aby vidělo vysoko a daleko; kdyby byl viděl správně, byl by se dopracoval k té krásné formě intelektuálního pokoje, který se nazývá nestrannost. Ale nežije ve světle, a nevztahuje k jednotě mnohonásobné prvky, jež objímal pohledem, místo nestrannosti měl lhostejnost, jež jest její parodií.

Vizte jednu hlubokou souhlasnost, která není náhodou.

Jaký jest obecný ráz té německé filosofie, která obklopovala Goetha, aniž ho vnitřně pronikla, která byla jeho ovzduším, ne-li jeho denním chlebem? Povšechným rázem této filosofie jest theoretická lhostejnost. Od Kanta k Hegelovi německá filosofie vystupuje po stupních lhostejnosti, již si mate s moudrostí, a na průčelí dokončeného chrámu klade větu, která je přímo výrazem dovršené lhostejnosti: bytí a nicota jsou totožny.

Nuže, co udělal Goethe? Jsa spíše člověkem než filosofem, uvedl hegelíánskou tu větu do života.

Byl v řádu života tím, čím byl Hegel v řádu vědy. Pozoroval postupně a ustavičně lidi a věci, a činil si z nich výběr, a pojednával o nich ve svých dějstvích, ve svých verších, ve svých dramatech, ve svých románech, jako Hegel se s nimi obíral ve svých metafysických myšlenkách. Hegel prohlašoval rovnost a totožnost věcí. Goethe hlásá totéž dogma, a to tím, že vším pohrdá: neboť má-li všechno býti shloučeno a zmateno v témže citu, tímto citem bude opovržení. Není-li zlo než jakýmsi bizarním, ale nutným rozvinutím dobra, dobro, jež se stává důvodem zla, je hodno opovržení jako zlo. A tak Goethe, jenž měl býti rozjímatelem (*contemplateur*), stává se všeobecným opovrhovatelem (*contempteur*).

Goethe opravdu vším pohrdá, on, jenž měl býti příbytkem a chrámem uctívání. Ne-stranný, byl by uctíval; lhostejný, opovrhuje. Vypravuje s toutéž lhostejností o dobrou a zlu,

jež konal. Nemá ani za mák lítosti, nemá ani výčitek. Zdá se, že pozoruje všechno konání, všechno dění za nezbytné a legitimní rozvinutí téže síly: touto silou jest jeho já. Jestliže theorie pantheismu zneuznává theoreticky svobodu člověkovu, o níž pojednává jako o soukolí vesměrného stroje, prakse pantheismu zneuznává prakticky tutéž pravdu: nuže, pantheismus praktický, toť Goethe, jeho věda a jeho umění. Tento člověk, tak málo stvořený k tomu, aby byl směšný, sesměšňuje se, když na se hledí. Má vzhled, jakoby se považoval za staršího syna boha Pana. Protože Pantheism jest vědeckou formulí nauky, jejímž poetickým výrazem jest pohanství, vysvětlují si, co by se mohlo zdáti nevysvětlitelným: Goethe byl pohan. Jakožto člověk je živoucím výrazem pantheismu. Považuje jej za hlavní vzpruhu světového stroje, studuje tuto vzpruhu o sobě i v jejím poměru k ostatním vzpruhám, studuje hru celého tohoto mechanismu se studenou zvědavostí: toť Goethe učenec. Jako umělec zosobňuje síly přírody, jež analysoval jako učenec; jako umělec uvádí je na scénu; zbaviv osoby jejich morální hodnoty, nemůže jich už pozorovati leč v jejich kráse hmotné: toť Goethe básník. Tento člověk, tak podivuhodně obdařený, aby se obdivoval kráse neviditelné, ztrácí tento smysl, který byl jeho smyslem povýtce, a setkává se s hranicí, kterou měl, jak mu bylo určeno, překročiti. Lhostejnost Goetha myslitele a učence vede Goetha umělce k výluč-

nému kultu hmotné krásy. Vizte, kterou cestou tento člověk, jenž se považoval za vtělení budoucnosti, vizte, kterou cestou tento člověk došel až tam, že se klaněl Jupiterovi. Jest zajímavé poslechnouti, jak týž zjev vysvětluje p. Renan.

„Pohan od přírody, praví, a zvláště literárním systémem, Goethe jistě málo chutnal esthetiku, která nahradila togu svobodného člověka halenou otrokovou, antickou Venuši chorobnou pannou, a ideální dokonalost lidského těla, představovanou bohy Řecka, hubeným obrazem popravence, zbořeného čtyřmi hřeby. Nepřístupný slzám a strachu, Jupiter byl opravdu bohem tohoto velikána, a nejsme překvapeni, když vidíme, že postavil před své lože, vystavenou prvním paprskům vycházejícího slunce, aby k němu mohl vysílati ranní modlitbu, obrovskou hlavu tohoto boha“.

Vidíte, že p. Renan se pranic nediví, když se z pantheisty stává pohan. Ba, aniž o tom ví, podává i vysvětlení tohoto faktu. Pohan od přírody, praví (což jest pantheista), a zvláště literárním systémem (hle, ctitel Jupiterův). Způsob, jímž p. Renan vypravuje tento fakt, jest zvláštější, než sám fakt. Zdá se tím říkati, že filosofie Goethova přirozeně jej vedla k tomu, aby se zrána, při východu slunce, modlil k Jupiterovi; ale nevyvozuje z tohoto faktu proti této filosofii žádného závěrku. Proč pak vlastně se neklaněti Jupiterovi? Přece lidé pokrokoví nebudou se zasta-

vovati nad takovou maličností! Jen věnujte oběma těmto faktům dobrou pozornost: jeden poučnější než druhý! Velikán moderního Německa Goethe modlíval se každého rána k Jupiterovi, a p. Renan, kritický zpytatel náboženstev, prohlašuje, že tím není překvapen. Čeho pak ještě třeba, aby byl překvapen? Jakého pak ještě snížení očekává od heterodoxní a pantheistní filosofie? K jakému úpadku se musí ještě zvrhnouti, aby udivila p. Renana, jenž může bez překvapení viděti, jak Goethe uctívá Jupitera?

Sledujme dobře, jak se to vše řetězí.

Odloučenost jest samota bez Boha, Goethe představuje tuto odloučenost. Pozdvihl sobectví na výši vědy. Květem odloučenosti jestiť lhostejnost. Vědeckou naukou lhostejnosti jestiť pantheismus, jenž nečiní rozdílů mezi věcmi, protože je všechny spojuje v jedno universální božstvo.

Poetickým výrazem pantheismu jest mythologie, která, místo aby viděla v růži nebo v cedru dva tvory Stvořitelovy, vidí v nich dvě božstva, samy od sebe tvůrčí. Mythologie musí viděti v prameni najádu, protože nemá síly, aby dostoupila k ideji příčiny. Mythologie uctívá boha Všeboha, boha Pana, nečiní rozdílů mezi tímto a oním. A tak Goethe dochází k tomu, aby se klaněl Jupiterovi. Na konec bude pokládati Jupitera za svého bratra, protože sám též jako on je synem boha Pana.

Dílo Goethovo jest přímo dílem pýchy. Také podobá se velmi věži Babylonské.

V tomto mnohotvárném díle, jež se snaží o jakousi nemožnou jednotu, člověk Goethe pozoruje lidstvo, a rád by mu dal za počátek i konec Goetha; učenec Goethe pozoruje lidstvo, a hledí na ně, jako by je byl stvořil; rád by je uvedl v naprostý vztah k sobě, ke Goethovi, jako principu a jako počátku; básník Goethe pozoruje Jupitera, a na konec sama sebe považuje za jednoho z bohů Olympu.

Každý z těchto prvků jest jedním z kamenů památníku, který staví. Rád by jej vytyčil až k nebi. Ale dělníci, kteří jej budují, totiž vášně Goethovy, nerozumějí si vespolek, nemluví tímž jazykem. Všichni tito dělníci pracují pod rozkazy téhož mistra, neboť všechny tyto vášně se vztahují k pýše jako k svému společnému principu; ale pýcha nemá tajemství jednoty, a nikdy se její služebníci mezi sebou neshodli. Rvou se, kousají se, rozdělují se. Každý táhne v jinou stranu, každý trhá pro sebe; žádný z nich nechce poslechnouti, neboť všichni jsou utvářeni k obrazu mistrovi. Také vizte kameny té budovy. Odporují si, vrážejí do sebe, převracejí se jeden přes druhý.

Jeden má nápisem *F a u s t*, druhý *W i l h e l m M e i s t e r*, jiný *P ř í b u z n o s t i v ý b ě r n é*; jiné se jmenují tragedie, a rády by se ztvárnily podle kadlubu Euripidova: Jupiter a Mefistofeles se setkávají, vrážejí do sebe, tropí si smích jeden z druhého.

Všechny tyto prvky jsou sblíženy a ne sjednoceny. Území pýchy jest územím odloučení. Jednota jest nemožna, protože Bůh jest

nepřítomen. Budova podobá se věži Babelu. Mistr a dělníci, pýcha a vášně, jež jí slouží, to všeho má totéž jméno, to všechno slove pluk (množství). Odloučení, protože je to samota bez Boha, jmenuje se vždycky množství.

Společnost nebo samota, ta i ta ozbrojené přítomností Boha, jmenují se jednota.

Werther je osamocen, odloučen ve vášni; Faust je odloučen ve vědě; Wilhelm Meister je odloučen v davu.

Odloučenost vede Werthera k sebevraždě, Fausta k hanbě, Wilhelma Meistera k zničení.

Werther dostává údělem zoufalství ve formě žárlivosti; Faust zoufalství ve formě zločinu; Wilhelm zoufalství ve formě nudy.

Werther zdá se představovati lásku daleko od světla; Faust vědu daleko od světla; Wilhelm zkušenost daleko od světla.

Všichni hrdinové Goethovi zdají se umírat, jako on je mrtev, a křičí jako on křičel umíraje: Světlo! světlo! Vpusťte více světla! Ale v ústech lidí, jimž dává mluvit, tento křik není než křikem, není to modlitba. Tento křik neobrací se k Bohu. Faust jakoby se s ním obracel k Mefistofelovi, Werther k své bambitce, a Wilhelm k nicotě.

Týž křik zaznívá ve V ý b ě r n ý c h p ř í b u z n o s t e c h: tady zase jakoby fatalitě bylo uloženo, aby ho slyšela. Křik strašný, jalový, osudný, jež vyráží zoufalství a ne modlitba, a jenž, místo aby otřásal branami nebeskými, naráží na hluchou a němou klenbu neúprosného vězení.

U Goetha křiky žádostí rozléhají se do čtyř úhlů světa, ale jejich ozvěny se sjednocují, aby zemřely udušeny ve všeobecném hrobě, v mlčenlivé propasti pýchy.

Goethe jakoby věřil, že má vědu života a zdroj síly, může viděti bez rmutu všechen rmut země. Tak se tváří, jakoby znal slovo hádanky, a že jen proto nám je nepovídá, aby se nevyvyšoval nad naši lidskou postavu: rád jest blahosklonný k naší nepatrnosti.

Řeklo by se, že vyrval své tajemství nikoliv Bohu, ale přírodě, která jej nahrazuje, a že vidí děje světa s výše jakési věže.

Ale tato věž je illuse snu. Goethe jest vtělení protestantismu. Nepředstavuje zdání, ale představuje podivuhodně skutečnost protestantismu.

Tento člověk je všecek v tomto slově, jež se opovážil napsati:

Udělal jsem si náboženství k své potřebě.¹⁾

Není zvláštním, že tato slova byla pronesena, aniž jejich původce si uvědomil, jaký zvláštní zločin obsahují? Není podivno udělati si náboženství a odvážiti se říci si to, a dívat se tomuto náboženství do tváře a nesmáti se, kdyžtě přece je pozorujeme jako své dílo? Život Goethův jest obsažen v této větě, která vyjadřuje ve své stručnosti samou povahu i praksi kacířství (h a í r e s i s, přidání se k nějaké straně, vybrání si něčeho mimo obec-

¹⁾ P a m ě t i G o e t h o v y, kn. XV.

nost.) Kacířstvo si vybírá z „pravd“, jakoby byly vyloženy na trhu. Dělá si náboženství k své potřebě, ale málokdy má tolik upřímnosti, aby prohlásilo svůj úmysl a slovy vyjádřilo svůj postup. Goethe měl tuto upřímnost, a když už ji měl, nijak se neostýchal a plnými ústy nám o ní povídá. Slyšte, co viděl v Římě:

„Toho dne, praví, viděli jsme v kostele Svatého Petra papeže, an v čele všeho kněžstva předsedá bohoslužbě na trůně nebo u oltáře. Tato podívaná jest jedinečná ve svém druhu. Nechybí jí ani nádhery, ani důstojnosti. Ale já jsem již sestárl ve své m p r o t e s t a n t s k é m k y n i s m u.“

Kdyby odloučení podalo svou formuli, sázím se o nevím co, že ji nepodá správněji a upřímněji!

„Udělal jsem si náboženství k své potřebě!“ A kde a čím si tak přiškvařil Goethe oči, že nevidí, co každý školák by mu pověděl? Vždyť náboženství, jež si člověk dělá k své potřebě, nemůže nijak této potřebě posloužiti. Což to není právě theorie i praxe modláře, který se klaní kousku vyřezávaného dřeva, který uctívá dílo své ruky?

Hle, proč tento přejemný filosof, který se dožaduje v jednom ze svých listů v z n e š e n ě j š í ě a č i s t š í ě náboženství než jakým je náboženství katolické, modlíval se při východu slunce k soše Jupiterově. Hle, proč také p. Renan potvrzuje tento fakt a nedívá se.

To proto, že i on si udělal náboženství k své potřebě. A všechna tato náboženství soukromá obsahují prvky velmi disparátní.

Održení od jednoty, odloučenost chová v sobě samé princip všech těchto odporů.

Člověk není nikdy ve shodě s náboženstvím, jež jest jeho dílem.

Slyší v hloubi sebe protesty Boha neznámého.

Literární názory a mínění Goethovy ustávají též hmatatelný obraz odloučení. Nemá nauky. Všechny školy mohou se ho dovolávat, a přece žádná nemá k tomu důvodu. Ne-
ní to proto, že by je ovládal s výše pravdy, je to proto, že je přijímá a že jednu po druhé zase zrazuje. Mluví ve svých *Pamětech* o záměru dramata, vztahujícího se k Mahometovi, a mluví v těchto výrazech:

„Můj plán se přibližoval k formám pravidelného dramatu, k němuž mne již vedla moje náklonnost, ačkoliv jsem, s jistou výhodou, použil té svobody, zaváděné nejnověji na našem divadle, která disponuje volně časy i místy.“ (Překlad p. Auberta de Vitry.)

Dole pod čarou vidím poznámku, kterou tam dal asi překladatel. Původce této poznámky chápe se s radostí tohoto přiznání a praví:

„Goethe jest tedy původcem dramatické revoluce, tvůrcem genu, řečeného v Německu romantickým; přiznává se však k své zálibě, již v něm vzbuzuje jeho vybraný úsudek pro drama pravidelné.“

Spisovatel této poznámky příliš rychle

jasá. Přeložil Goetha, ale neuhodl, s kým má tu čest; byl by především zjistil, že Goetha není možno zařadit pod žádný prapor. Kdyby to byl uhodl, byl by věděl, že Goethovy úsudky zmítají se v ustavičných odporech. Autor této poznámky věří, že Goethe hlásí se rozhodně k té literární theorii, kterou nazývá teorií klasickou.

A přece v jeho listech, jež také překládal, mohl čísti, při Iphigénii, klasické to tragedii a podepsané Goethem:

„Třeba říci slovo o dojmu, jímž působila četba mého kusu. Naši mladí lidé, zvyklí na zápal, vroucnost mých prvních skladeb, očekávali, že se shledají s autorem Goetze von Berlichingen. Mate je klidný chod mé tragedie...

„... Tasso jest v témže genru: námět a děj jsou ještě prostší, detaily musejí tedy býti ještě pečlivější. Přece však nevím, jak si s tím poradím, jistotně neuchovám nic z toho, co jsem udělal: tato práce příliš zvolna postupovala, je již zastaralá. Povahy, plán, styl, nic z toho všeho nemá teď nejmenšího vztahu s mými idejemi.“

„Když jsem pořádal své papíry, padl mi do ruky jeden z vašich listů, v němž mi vytýkáte, že si ve své korespondenci odporuju. Protože vám posílám list za listem, nemohu poznati, nač se moje odpory (kontradikce) vztahují. Ale myslím, že poznámka vaše jest oprávněna.“

Goethe uznává, že si náhodně odporuje:

neví, že si odporuje podstatně. Toto odporování si není u něho nějakým detailem, nějakou roztržitostí: jest to přímo povaha jeho vědy, arci smíme-li tu slova toho užítí. Jest jediným trvalým a určitým charakterem, jehož se možno chopiti v poběhlictví jeho myšlenky. To jeho odporování si jest plodem odloučenosti. Aby člověk se shodoval sám se sebou, jest zapotřebí, aby byl ve shodě s principem harmonie.

Slyšeli jsme, že Goethe protestant žádal si vznešenějšího a čistšího náboženství, než jest náboženství katolické, a že si udělal náboženství k své potřebě.

Toto náboženství, udělané člověkem k jeho soukromé potřebě, a jež si trouvá překonati v čistotě katolicismus, toť protestantismus.

Vizte, co praví Goethe v VII. knize svých Pamětí:

„Aby náboženství, takové, jež jest posvěceno veřejným kultem, proniklo do hloubi duše, jest zapotřebí, aby všechny části náboženského systému byly mezi sebou souřadny, aby jedna druhé pomáhala, a aby spolu tvořily dokonalý celek. Kult protestantský nemá žádné z těchto předností. Prázdnost, mezery, nedostatek harmonie jsou v něm citelné; odtud snadnost, s jakou ti, kdož je vyznávají, vzdalují se jedni od druhých. Naříkalo se již na to, jak postupně ubývá těch, kdo navštěvují chrám a přistupují ke stolu Páně; zpytujeme, jaká byla příčina tohoto zchladnutí.

„S životem morálním a náboženským má se to tak jako s životem fysickým a občanským: člověk nejedná rád bez přípravy. K tomu, co koná, aby to vykonal dobře, musí býti přiváděna jaksi doháněná řadou činností, čímž se zakládá návyk. Není třeba, aby o tom, co má milovati a konati, dopřávalo se mu v odloučenosti a pro sebe mysliti. Svátosti jsou tím nejvyšším v náboženství. Jsou to viditelné symboly neobyčejné přízně a milosti božstva. Protestantský kult má příliš málo svátostí. Má vlastně jen jednu, přijímání, neboť nemůžeme počítati se křtem, o němž ten, kdo jej přijímá, vlastně nikdy neví. Známe jej toliko z vidění, kdy se jím přisluhuje. Ale svátost taková jako přijímání nemůže zůstati osamocena. Kde jest křesťan, schopný toho, aby se těšil plně z radosti svatého stolu, jestliže se zanedbalo živiti v něm symbolický nebo svátostný smysl, není-li zvyklý viděti ve spojení vnitřního náboženství srdce s vnějším náboženstvím Církve jeden jediný celek, dokonalou harmonii, vznešenou a všeobecnou svátost, která se dělí v mnohé symboly, z nichž každému sděluje svou svatost?

Což nepřetrhl protestantismus tuto harmonii, když odvrhl jako apokryfní většinu těchto symbolů, a připustil jich toliko počet co nejmenší? Což byla lhostejnost vzhledem k jednomu dobrým prostředkem k tomu, a bychom si zvykli ctíti vysokou důstojnost ostatních?“ (Překlad p. Auberta de Vitry.)

Tento citát jest opravdu drahocenný. Při-

znání Goethovo jest dalekosáhlé. Hledme ho, Goethe, nejprotestantštější z lidí, přiznává, že protestantismus odlučuje člověka od Boha, a právě tím, že sáhl na katolické svátosti! Ejhle, Goethe, nejodloučenější z lidí, přiznává, že člověk nemá mysliti o náboženství s a m a stranou! To se přímo dovolává svaté příčasti, obcování svatých, jemuž se habituálně vzpírám! Ejhle, Goethe, který v téže chvíli bude si žádati náboženství vznešenějšího a čistšího než jest náboženství katolické, totiž náboženství zbaveného zevnějšího kultu, tento Goethe prohlašuje, že protestantismus zmařil harmonii, zničil v duši svátostný smysl! Zdá se mi, že četba této stránky může býti protestantům převelmi užitečná. Kdo ji podepsal, není přece v jejich očích podezřelý. Jméno Goethovo neprobouzí v jejich duchu ideu syna Církve. Zdá se mi, že jsou povinni slyšeti pozorně přiznání jejich vlastního srdce, když toto přiznání vychází z úst Goethových.

Goethe měl představovati víru, totiž harmonii. Představuje odloučenost, totiž odporování si. Abychom našli hluboký důvod jeho pádu, a možnou povahu jeho znova vztyčeného typu, půjdeme zase přímo k němu. Jeho přiznání nám stačí.

Praví nám ve svých P a m ě t e c h :

„Zvykl jsem si soustředovati se v sobě, buď abych tříbil své ideje a opravoval je podle vnějších předmětů, buď abych si zjednal klid ve své duši.“

V tom jest celý Goethe.

Goethe jest člověk, hledající pokoj v sobě.
Nalézá parodii pokoje, odloučenost.

Goethe opravdu se pokládá za alfa i omega všech věcí, pozoruje stvoření jako divadlo, nabízené jeho zvědavosti a jeho inteligenci; věří, že herci hrají pro něho, a drama vztahuje na sama sebe, na Goetha, počátek a konec všeho dění.

Vizte jeho klid: Je to klid člověka, který, sedě ve svém sedadlu, těší se pohledem na bolesti, jež mu jeviště předvádí, a soucitu si nepřipouští, než pokud ho třeba k zábavě. Goethovým divadlem byla historie a svět. Lživý jeho klid byl nakažlivý, protože parodoval klid, jehož Německo potřebovalo, protože se podobal filosofickým teoriím, jež pilo, pochutnával si na nich jako na nějakém příjemném jedu.

Chcete vědět, jakým hlubokým, svrchaným, podivuhodným pokojem se Goethe měl světu projevit? Chcete vidět pravé drama, jež měl vytvořit, drama, jež měl žít (neboť nechci tady užiti slova hrát), drama, jehož parodií byl jeho život?

I tu ještě k němu se obrátím, abych se ho otázel na tajemství jeho srdce, jen kdyby bylo čisté. Ale jsem nucen dotazovati se dítěte na tajemství muže, neboť muž je zapomněl: požádám Goetha sedmiletého, aby mi pověděl pravé jméno své duše.

Slyšte, co sám praví:

„Se zvláštním zálibením, tak čteme v jeho Pamětech, pozastavoval jsem se při prvním

článek víry. Bůh, tato vnitřní spojitost s přírodou, kterou miluje jako své dílo, jevil se mi dobře tímž Bohem, který rád udržuje obyčejné styky s člověkem. Proč by opravdu tato všemocná bytost nevěnovala se nám se stejnou péčí jako pohybu hvězd, proč by se o nás nestarala, když se stará o pořádek dní a ročních období, o lesy, rostliny a zvířata? Jsou místa v Evangelii, jež se o tom vyjadřují určitým způsobem.

Nemoha si představit tuto svrchovanou bytost, hledal jsem jí v jejích dílech, a chtěl jsem na způsob patriarchů vyzdvihnouti jí oltář. Plodiny přírody měly mi posloužiti k tomu, abych si představil duši člověkovu, povznášející se k svému Tvůrci. Vybíral jsem si tedy nejdrahocennější předměty ve sbírce přírodních vzácností, již jsem měl po ruce. Nesnáz byla v tom uspořádati je tím způsobem, aby tvořily malou výstavbu. Můj otec měl krásný, červeně lakovaný hudební pulpit na noty, ozdobený zlatým květem, podoby pyramidovité, čtyřboký, aby mohli u něho hráti v quartetu. Té doby málo byl používán. Zmocnil jsem se ho, na jeho lištách stupňovitě rozložil jsem jedny nade druhé své vybrané přírodniny, tak že měly pro mne jasný pořádek, plný významu. Při východu slunce chtěl jsem vykonávati svou první bohocctu. Nebyl jsem ještě rozhodnut o způsobu, jak vyvoditi symbolický plamen, jenž měl zároveň vydechovati vonný dým.

„Podařilo se mi konečně, že jsem mohl

sehnati, čeho bylo třeba k mé oběti. Měl jsem k tomu drobná kadidlová zrnka. Nebylo-li je možno hoditi do plamene, bylo je přece možno spalovati, aby zazářila a šířila příjemnou vůni. Ba tento libý svit zažehnuté vonné látky vyjadřoval lépe po mé chuti, co se děje v naší duši v takové chvíli. Slunce dávno již vyšlo, ale sousední domy zachycovaly ještě jeho paprsky. Konečně vystouplo dosti vysoko, abych mohl pomocí zápalného zrcadla zažehnouti svá kadidlová zrna, uměle rozložená v krásné porcelánové misce. Všechno se zdařilo podle mého přání. Můj oltář stal se hlavní okrasou světnice, kde byl postaven. Ostatní viděli v něm jen sbírku nových kuriosit, zdobně rozestavených; jen já sám jsem znal jejich určení.“

Tak toto dítě, jež se klanělo, chtělo zároveň zevnější kult a tajemství klanění. Věc podivuhodná!

Když Goethe stavěl tento oltář, bylo mu sedm let! Sotva sedm let, snad šest let! Toto neobyčejné dítě chtělo hledati pokoj v Bohu, a naznačuje jasně cestu, po které měl jíti muž. Toto neobyčejné dítě chtělo spojití klanění se duše a vůní kadidla; toto neobyčejné dítě chtělo klaněti se v duchu a v pravdě: *in spiritu et in veritate*; toto neobyčejné dítě hledalo katolicismus, a katolicismus hledal dítě, a již již se setkávaly, když v tom pýcha mezi ně vložila studený kámen hrobu.

Dítě sedmileté hledalo klid, nikoli v sobě samém, ale v klanění, v oběti chvály; sedmi-

leté dítě cítilo v sobě zachvívati se návštějí lásky! Sedmileté to dítě mělo samo ve své duši vůně kadidla, které žhne.

Sedmileté dítě vyzdvihlo oltář Bohu neznámému, jenž se měl státi Bohem svatého Diviše!

Muž dospělý vzal si zpět slovo, jež dítě dalo Pánu. Nahradil klanění sebeláskou, a později napsal:

„Denní dílo, jež mi jest uloženo, a jež se mi stává den ode dne nesnadnějším, dovolává se v bdění i ve snu mé obezřelosti. Tato povinnost se mi stává denně milejší a milejší, a rád bych nezůstal v ničem pozadu za největšími velikány... Nade vším převládla žádost pozdvihnouti jak jen možno vysoko do vzduchu pyramidu mého života, jejíž základna jest trvale usazena, a žádost ta mi ponechává sotva pokdy na přechodná zapomenutí. Nesmím otálet, jsem již ve věku pokročilém, a snad mě osud zláme uprostřed mého díla, nechávaje nedokončenu a zkomolenu tu Babylonskou Věž.“

Takové, hle, jest nejslavnostnější z Goethových přiznání! A jeho dílo i v jeho očích je babylonskou věží! Jak pýcha a sebezostuzení jdou ruku v ruce! Jeho dílo je babylonskou věží! Hle, proč všechny hlasy, jež v něm mluví, si odporují! Hle, proč, podle vlastního jeho slova, filosofie kalí v něm poesii.

Kdyby byl Goethe zůstal věren vzpomínce svého sedmého roku, místo babylonské věže byla by ho opanovala žádost zbudovati

chrám. Katolicismus byl by mu otevřel brány veliké kathedrály, v níž stvoření se klaní Otci v duchu a v pravdě. Jeho babylonská věž zůstala komolá a nedokončená. Chrám by byl býval dokončen a korunován kopulí dýmů kadidlových.

Neboť takovýto jest všeobecný zákon: Žádný člověk nenajde pokoje vně klanění.

HOFFMANN

Hoffmann byl by býval viděl daleko, kdyby byl viděl správně.

Ztracené dítě žádosti a nevědomosti, představuje jednu tvář tohoto XIX. století, vroucího a pobloudilého, jež pro své poblouzení neví co dělati se svou vroucností. Hoffmann zaujímá místo v soudobé nevědomosti, v soudobé úzkosti, v soudobém dychtění, v soudobých pošetilostech. Dychtění a bláznovství! Jak bych byl jinak dovolil těmto dvěma slovům, aby se tu sdružila. Život Hoffmannův, jeho duše, jeho dílo, celý Hoffmann konečně vysvětlí nám žalostně uspokojujícím způsobem větu, kterou jsem právě napsal.

Nejprve tedy Arnošt Theodor Vilém Hoffmann náleží XIX. století, protože mnoho žádal. Žádost jest fakt, který dává právo na místo mezi našimi vrstevníky. Protože však jeho žádost jest zvláště nemocna, má právo na zvláštní šetrnost, péči, útrpnost. Hoffmann sám zdá se býti jakousi fantastickou osobností. Řeklo by se, že jeho osoba jest nájezdem snu na divadlo života.

Co charakterisovalo XIX. století, to byla žádost opět uchytiti, znovu navázati vztahy mezi světem viditelným a světem neviditelným. Ale Bůh sám jen zná cestu, která k němu vede: jen Církvi řekl posvátné to tajemství. Století XIX., aby se opět dalo na cestu Boží, nemělo než vrhnouti se do náručí Církve. Ale že mělo žádost, aniž mělo světlo, a

zvědavost, aniž mělo moudrost, hledalo Boha cestami prazvláštními, cestami, raženými rukou lidí, hledalo Boha všelijakými vrtochy a choutkami, pitvořilo se po tajemnu podivinstvím, a na konec, místo aby se setkal s pokojem, setkal se s hrůzou.

Každá vášně vedek propastem, nevyjíma je ani vášně nekonečna.

Vášně je jakousi temnostnou láskou. Lásky a řád se vzájemně osvětlují. Lásky bez řádu zmírání v temnotě; zmírání jako láska, a rodí se z ní vášně, náruživost slepá, hluchá a němá, která jde jak smrt a ničí vše na své cestě, všechno, a zvláště věci, o nichž myslela, že je miluje. Vůbec vášně jsou osudny svému předmětu. Lásky, jež se stává vášní, co do hodnoty rovná se nenávisti: nuže, vášně může se na všechno uplatnit, a když se uplatní na žádost vědění, ničí pravé poznání; tato ilegitimní láska poznání slove zvědavost (všetečná). Zvědavost chce poznávat jen proto, aby poznávala, nechce světlo milovat, nechce mu sloužit. Dcera ducha sobětlivého a lačnického po ovoci zapovězeném, zvědavost, vždy nebezpečná, jest o tolik nebezpečnější, o č nese výše své dotěrné pohledy. Uplatňovaná na důvěrné vztahy života soukromého, pustoší a ničí tyto vztahy, a ještě se ke všemu holedbala, že je prohloubí a osvětlí. Uplatňovaná na tajemství kontemplace, hloubí propast o tolik hlubší, o č předmět jejího pohledu jest vyvýšenější. Neboť chce vyrvat světlo jeho tajemství, nedbajíc světla, nedbajíc moudro-

sti, která sama zná harmonie a volí cesty, podle nichž udílí posvátný ten dar, dar sama sebe.

Hoffmann byl jedním z představitelů zvědavosti.

Měl temnostnou lásku k světlu.

Jsa přesvědčen, že jakási moc vládne našimi osudy, a zasahuje do všech záležitostí, velkých nebo malých, jež zmítají tímto světem, a nevěda nic jistého o této moci, žádostiv jsa proniknouti ji, ale ne uctívati, místo bázně a světla měl strach a temnoty. A protože žádný jiný prvek nevyvažoval v něm vroucí a slepou žádost, aby ho spojil s tajemstvím, upadl v šílenství. Šílenství je jméno propasti, jež čeká ty, kdož chtějí vystupovati, aniž chtějí jíti po cestě, vytčené Tím, jenž zná mapu výšin.

Ti, kdož mají víru, nevědí, zač všechno právě jí mají co děkovati. Neměří hloubku a hrůzu propasti, již víra zasypává a přechod umožňuje. Nevědí, do jaké prohlubiny mohli býti zavléčeni, ať lhostejností, jež se zdá nehybnou a sváží se a skluzuje bez hluku, ať žádostivostí, která běží; nikdo neví, do jaké propasti mohl býti přiveden, a přiveden, dobře mi rozumějte, žádostí vystupovati. Nezříděná vašeň výšin zalidňuje propasti! neboť plodí šílenství. O moudrosti věčná, říd naše třesoucí se kroky! Nikdo neví, do jaké míry tě každý potřebuje...

Stav Hoffmannův, který předpokládá málo víry, ale mnoho věřivé lehkověrnosti, zdá

se, jakoby vylučoval ironii. Jest tomu zcela jinak. Hoffmann jest sardonický až do šílenství. Jeho ironie, přirovnaná k ironii Voltairově, působí zajímavým kontrastem. Ironie Voltairova tropí si úsměšky z každého nadpřirozeného zásahu: popírá zároveň vliv božský i vliv pekelný; odlučuje fakty od idejí; osamocuje zemi a káže s blbou tváří věčnou nepřítomnost Boha. Nepraví nám, že se chybujeme svého cíle, říká nám, že všechno naše počínání nemajíc účelu nemá vůbec smyslu, že nic není pořádáno se zřetelem na nějaký cíl, že nikde nejsou patrny ani dobré, ani zlé vlivy. Dává nám za zbraň, za chléb a za světlo pitomé posměšky a úšklebky, metané ve tvář všeho a všech.

Takové jest to skvělé osmnácté století, jak je kdosi, myslím že p. Mignet, pojmenoval. Jest třeba, aby takováto slova byla zaznamenána. Proč nedopřáti našim vnukům veselého smíchu, až je budou čísti?

Ironie Hoffmannova nepotupuje hlubin a tajemství, jež ovládají lidský život. Vztahuje se na člověka a nikoliv na neviditelné mocnosti. Říká mu, že jest hříčkou všemocných a skrytých nepřátel, proti nimž marně moudrost napíná svá úsilí. Říká mu, že proti jeho zlu není léku, protože vlivy, jež ho obklopují, jsou osudny ve dvou smyslech tohoto příšerného slova: osudny, totiž zhoubny; osudny, totiž nezdolny a dekretované *f a t e m*, Osudem, který neodpouští.

Hoffmann, jak se snadně každý dohadne,

jest po výtce spisovatelem nezdravým. Je to člověk temnot. Jeho slovo jest slovem temnot. Jeho pach jest pachem temnot. Jeho dech je dechem temnot. Čisté oko očistuje všechny výjevy, jež vidí: činí jako světlo, jež padá na bláto a nepošpiní svých paprsků. Pravý opak se stává Hoffmannovi. Ať cokoliv pozoruje, jeho pohled vychází zdola, a i když povídá pravdivé věci, otravuje pravdu, kterou o nich říká. Ať krajina jest jakákoliv, pohled jest vzat ze světa temnot. V povídce, která jest nadepsána: Š t ě s t í v e h ř e, úmysl jest dobrý a dílo dobré není. Je to vypravování poučné. Jde o to odstrašiti hráče, odraziti je od hry děsivým příkladem. Ale není v díle plodné síly, moci pokoje, protože spisovatel mluví v rozrušení, mysl jeho jest zakalena; nemá potřebné jasnosti. Zdá se rozdrcen, pohlcen propastí, kterou nám signalisuje: křičí, místo aby mluvil, a tento křik je neplodný. Nic bych se nepodivil, kdyby po přečtení v někom vašeň hráčskou vznítla, místo zamýšleného uničení této vášně, protože duch, který ji oživuje, jest duchem vášně a ne duchem pokoje. Neurčuje vždy morální dojem díla logický závěr, který z něho vyplývá: určuje jej vůně, kterou vydychuje její duch. Nuže, instinktem Hoffmannovým, jeho závěrem, jeho věrou, toť zoufalství, a zoufalství, ať mluví co mluví, vždycky lže, nezbytně, podstatně lže.

Hoffmann samojediný představuje jeden žanr, totiž fantastickou povídku. Jeho hrůzy a

jeho ironie obsahují žanr fantastický. Abychom charakterisovali Hoffmanna, jest třeba charakterisovati fantastično.

Fantastično, jedním slovem, je parodie Symbolismu. Ale tato věta jest příliš krátká, než aby byla jasná, a třeba ji vysvětliti.

Svět viditelný skrývá a odkrývá zároveň, jako zrcadlo a jako hádanka, svět neviditelný.

Symbolismus je výrazem této myšlenky.

Fantastično, parodie symbolismu, dává světu viditelnému za princip, za cíl, za důvod svět neviditelný, ale svět neviditelný zdola.

V dramatu Hoffmannově všemohoucnost náleží duchům zdola, a tato všemohoucnost, nesmyslná ve své rozmarnosti, jest nepravidelná, vrtkává ve svých účincích.

Pro Hoffmanna viditelný svět jest bláznivým projevem vrtošivého pekla.

V Hoffmannovi živí se podobají mrtvým. Hlavní osobností jeho dramatu zdá se býti upír, jenž byl vyssál, dříve než se zdvihne opona, krev herců.

Hoffmann, jak sám pravil, stále se v myšlenkách obíral šílenstvím. Rád tomu věřím, šílenství jest jediným zákonem jeho díla. Jeho dílo by se mohlo jmenovati: Prohlášení práv šílenství a Pekla.

Jest jistá mystika pekelná, jež jest vědou projevených temnot: Církev zná a má tuto vědu. Netřeba másti tuto pekelnou mystiku a fantastično. Pekelná mystika je realita, která má své zákony. Fantastično jest sen bez

zákona. Pekelná mystika zná povahu fakt, jež zjišťuje, a nezapomíná nikdy mystiky nebeské, již peklo paroduje, aniž ji ničí. Fantastično neví o povaze snů, jimž se pokouší dáti podstatu. Svě mátohy přijímá za principy.

Založivši na strachu svůj temnostný palác, fantastično žije ze dvou citů: z hrůzy přítomné a z čekání druhé hrůzy, jakési hrůzy nepochopitelné, kterou však tuší, které se dohaduje, ba kterou očekává, v kterou doufá; neboť hrůza jest jeho radostí. V řádu světla každý tvor má nám býtístupněm k nebi. Každé stvořené jsoucno má nám vyprávěti božskou myšlenku, kterou vyjadřuje. Ve světě fantastickém každá stvora slouží nám zaschoďště, po němž se sestupuje do propasti. Každý stvor nám mluví o myšlence pekla, která, zabravši místo myšlenky božské, řídí všechno bez zdržáku a bez dozoru. Ve světě fantastickém všechno dychtí k peklu jako k definitivní náplni konečného sběhnutí se. Každý tvor zdá se práci hrůzy nevyjadřitelné, jehož viditelná a přítomná hrůza je toliko náznakem a nadějí.

Walter Scott udělal o Hoffmannovi studii, která jest v řádu kritiky jakýmsi typem prostřednosti. Walter Scott kárá Hoffmanna, a má pravdu; ale nekárá ho jménem pravdy vyšší než fantomy, kárá ho jménem buržoasních zvyků, jménem úzkoprsých ustáleností, jménem té malicherné a libovolné moci, kterou rhetorikové nazývají: dobrý vkus. Walter Scott odsuzuje Hoffmanna jako by ho

byl odsuzoval Voltaire. Jeho ortel nezasahuje vinníka, protože tento ortel, místo aby vycházel shora, vychází zdola.

Chcete věděti, jaké ponětí má Walter Scott o fantastičnu? Slyšte, jak sám to praví:

„Záliba Němců v tajemném měla je k tomu, že vynalezli jistý žánr literární skladby, který snad nemohl existovati leč v jejich zemi a v jejich jazyku. Je to žánr, který by bylo možno nazývati fantastickým, v němž obraznost se vzdává každé nepravidelnosti svých vrtochů, a všem kombinacím nejbizarnějších a neburlesknějších výjevů. V ostatních smyšlených příbězích, v nichž zázračno je připuštěno, sleduje se jakési pravidlo. Tady obraznost se nezastavuje, dokud není vyčerpána. Tento žánr má se k pravidelnějšímu, vážnému nebo komickému románu, tak jako fraška nebo spíše žertovné výstupy a pantomima mají se k tragedii a ke komedii. Nejnepředvídanější a nejvýstřednější přetvoření dějí se nejnepravděpodobnějšími prostředky. Nic se nesnaží zmírniti jejich nesmyslnost. Třeba, aby se čtenář spokojil pozorováním kejklířských obrátů spisovatelových, jako by pozoroval nebezpečné skoky a kejkle šaška, nehledaje v nich jiného smyslu ani jiného účelu než překvapení, údiv okamžiku. Spisovatel, který jest v čele tohoto odvětví romantické literatury, jest Arnošt Theodor Vilém Hoffmann.“

Hoffmann byl by se upřímně zasmál, kdyby byl četl tyto řádky. Lidé, kteří mluví jmé-

nem obecného zdravého smyslu, jak jsme právě slyšeli mluvit Waltera Scotta, zostuzují zdravý smysl. Snad právě oni jsou příčinou, že mnoho mladých lidí má zálibu v bláznovství, neboť pozorující je snadno uvěří, že obecný smysl je jakási hlupota. Pravým, jediným prostředkem k tomu, aby se lidé z bláznovství vyléčili, jest ukázati jim, že každá krása, každá láska tkví v řádu, že řád jest zákonem, jenž všechno spravuje, zvláště oheň.

Walter Scott mate fantastično a zázračno s kouzly a báčkami. Tyto věci se mezi sebou nepodobají. Fantastično pokouší se o to, abychom v souhře nejobyčejnějších věcí tušili neznámou hrůzu, která se kdesi skrývá a jen na polo se ukazuje. Ve fantastičnu všim se propocuje hrůza. Vykukuje všemi pootevřenými dveřmi, všemi škvírami stěn. Báčkorka předvádí nám rozmarnou řadu bytostí čistě imaginárních. Svět pohádkový není ani světem viditelným, ani světem neviditelným, ani na jednom, ani na druhém nějak závislým. Jest to svět zvlášť, který není ani reálný, ani ideální; jsou to bytosti druhu neznámého, jenž zůstane vždy neznámým, ptáku a zvířat takových, kteří nikde nežijí, a tato zvířata nejsou poetickým výrazem žádné ideje; jsou jen pouhými rozmarnostmi. Neexistují leda v obraznosti spisovatelově, nic nezamýšlejí, chtějí jen pobavit.

Zajisté, Tisíc a jedna Noc dosvědčují bohatou obraznost, ale nedosvědčují nic jiného. Všechny ty drahokamy, všechny ty pa-

láce, všechna ta podzemí, všechny ty neuzi-
tečné nádhernosti konec konců nudí. Neboť
mluvíce stále k obraznosti, nemluví nikdy
k duši. Toto vynalézání bez cíle unavuje du-
cha, ba i oči. Za této četby jak rozpustilý tak
suchoparný duch žádá si trochu bytí zaměst-
nán, též trochu odpočinku. Marně! zevnější
luxus nemilosrdně se vystavuje na odiv.

Hoffmann však není pohádkový. Jeho dra-
mata se odehrávají v tomto světě. Jenže tento
svět jest viděn při svalu, který ozařuje sny.
Svět, v němž žije Hoffmann, je proniklý, pro-
sycený strašidly; přízraky jeho dramata zjevují
se na zemi, ale vlastní činnost se děje u du-
chů zdola. Obcování jeho jest v pekle.

Hoffmann jest tolik fantastický, že i když
jeho povídky nejsou fantastickými co do těla
vypravování, co do fakt, co do věcí předvá-
děných, jsou takovými co do úmyslu, co do
dojmu, co do hrůzy. Slovo tohoto člověka má-
mí a klame.

Zdá se nám, že stále vidíme ve faktech,
jež představuje, ten fantastický strach, který
jest v jeho duši. Majorát podobá se příliš-
né mystifikaci.

Řeklo by se, že výjev ten se děje v propa-
sti. Dusíte se v tomto vypravování jako v ho-
dinách před bouří; svět zdola tlačí vás jako
můra. Neznámé pohřmívání zaléhá k vám
v tomto opravdu neobyčejném výtvoru. Ale
chcete-li setřásti příkrov, který na vás prostře-
la studená a pálicí ruka, horečná ruka Hoff-
mannova, chcete-li pozorovati fakta a o sobě

se jich dotazovati, objevíte na dně všední příběh somnambulismu.

Fantastično vám uniká, a přece je cítíte. Prchá vám, ale v téže chvíli vámi proniká a vás utlačuje. Není ani tady, ani tamto ! je ve vzduchu, který dýcháme. Jiní spisovatelé, kteří se pokoušeli o týž žánr, představují vám tu neb onu fantastickou osobnost, ten neb onen fantastický případ ; ale v jejich dílech ostatní osobnosti, ostatní příhody takovými nejsou. Fantastično jest odkázáno do kruhu pevně určeného : ostatek se děje v oblasti věcí přirozených. Opak se stává Hoffmannovi : vidí přirozené výjevy skrze fantastickou atmosféru : fantastično není vždy v předmětu ; je vždy v oku : proto se také všude vznáší. I nejnevinnějších osobností jest se co obávati ; dost možná, že to jsou strašidla : v těchto hospodách, kde se sedí za stoly, aby se pilo pivo, všechny nábytky jsou podezřelé : neodvažujete se pohlédnouti pod všechna sedadla. Hoffmann má smutnou moc učiniti dům temným v plném denním světle. Jest králem stínů. Vypuzuje světlo a srdečnou přímou světla. Stařec, který tu sedí podepřen lokty na stole a ohřívající si nohy, aniž vyhlíží, že by myslel na něco zlého, viděl a konal strašné věci.

Zavádění tajemné hrůzy do nejdůvěrnějších podrobností dodává dílům Hoffmannovým jakousi příšernou pravděpodobnost. Řeklo by se, že v těchto oblastech strašidla mají domovské právo, a že jest už třeba všude

do nich lokty vrážeti a nediviti se tomu. Ba i z dětí ve světě Hoffmannově, i z dětí vane hrůza! I těch abyste se báli! Všechno se mu jeví pekelným, a ve skutečnosti pod jeho perem všechno se stává pekelným, až i radosti dítěte, jež si hrá s květy v polích pod modrou oblohou. Zvláštní dítě jest ohavný výplodek, který, aby se stal nebeským, nepotřeboval by, než aby byl nadobro převrácen.

Hlavní osobností všech Hoffmannových povídek jest sám Hoffmann. U něho člověk, který vypravuje děsný příběh, jest snad jeho hrdinou. Jeho oko hledí upřeně, cize: jeho pohled zstrašuje! není to člověk jako člověk! Má se strašidly, jež jsou v sousedství a jež hrozí se zjevití, strašnou a nevysvětlenou příbuznost. Nevíme, na jakém to jsme vlastně území: všechno je děsivé, neboť vše je viděno v příšerném světle; nevíme, co se v nejbližší chvíli přihodí, ale čeká se všechno možné. Žádná z těchto osobností se neobejde bez fantastična, žádná se nesnaží, aby z něho unikla! Všechny náležejí k této „straně“. Řeklo by se, že jest to krevní oběh fantastična ve vesmíru.

Ve vypravování pohádkovém rozmar jest ve službě pouhého rozmaru; v povídce fantastické rozmar jest ve službě temnot. Rozmar Hoffmannův nepřipravuje nám, jak se domníval Walter Scott, překvapení leč jaké: připravuje nám překvapení chmurné, úžas nokturní; Hoffmann nás neděsí, aby se bavil: děsí nás, protože má strach.

Mnoho se mluvilo od nějaké doby o Edgaru Poëovi, a jeho jméno se často setkala se jménem Hoffmannovým. Tito dva spisovatelé nejsou si však nijak podobní. Fantastično u Hoffmanna jest, smím-li tak říci, ve stavu ryzím! neposlouchá žádného zákona! je sobě zákonem, jako šílenství, jemuž dělá literárního tlumočníka. Ale toto šílenství není nějakou hrou, není pouzdérkem s nějakou ukrytou zázračností, která vyskočí, když otevřete víčko, je to šílenství vážné, jež hloubá o realitách světa zdola, aniž zná jejich pravou povahu; je to šílenství zároveň pozoruhodné a slepé, nevědoucí a slídivé, jež si mate nebe a peklo. Fantastično Hoffmannovo tot vlastní duch, hnáný k jeho nejzazším mezím, a jenž se dere do oblasti věcí tajemných lačnou neopatrností, jež hledajíc zbloudí.

Edgar Poë naopak převádí všechno na jisté pevné ideje, jako zločin, trest, smrt.

Hoffmann má studený strach, který se na všechno odnáší. Edgar Poë má strach určitý. Má strach z té spravedlnosti, jež se vykonává vnitřně, neviditelně výčitkami svědomí; čeká, že výčitky samy vydají vinníka viditelné spravedlnosti a ukončí jeho trýzně tím, že svolává na něho poslední muku. Edgar Poë nemá než pocit smrti. Jeho dílo je monotónní; jakoby bylo psáno v noci na hřbitově; nesní než o vraždě, o popravě, pomstě, hrobu. Pád domu Usherova podobá se příšernému snu. Démon perversity, Černá kočka a Srdce vyzrazující obsahují přes-

ně týž fakt, výčitky svědomí, jež vyzrazují zločin. Poě jest tak hnán, aby došel cíle, že k němu jde běže. Nedovoluje si žádného odskoku. Tolik ho to táhne k poslední muce popravy, že se bojí, aby nic nezmeškal, a tak ani chvilenu se na cestě k šibenici nezastaví. *Festinat ad eventum*. Žádných podrobností, žádné zacházky: nedoprává svým hrdinům okamžiku odpočinku, dokud jich nedovede od pokušení k zločinu, a od zločinu k popravě strašnou cestou vyzrazujících výčitek svědomí.

Úhrnem Hoffmann je z kořene falešným a nezdravým spisovatelem. Jeho nemoc, neboť jedná se tu spíše o nemoc než o blud, jeho nemoc je tím nebezpečnější, že si ji uhnal na výšinách. Vzduch hor, který měl Hoffmanna uzdraviti, ten ho dorazil. Čím výše žádost unáší, tím více moudrosti jest této žádosti třeba. Čím výše pohled zalétá, tím více třeba, aby oko bylo čisté. Nebývá bez trestu, kdo se zabývá věcmi nadpřirozenými, jež nejsou božské. Bývá mu to obyčejně osudné. Aby se člověk sblížil s nekonečnem, potřebuje vůdců, kteří tam ty končiny znají.

Třeba vzítí nebe útokem; ale samojediná Církev zná pravidla boje. Třeba býti obklíčen světlem jako trojkolým bronzovým štítem, aby se slezly zdi citadely; a světlem tím jest Ježíš Kristus.

Když láska k temnotám se mísí jako u Hoffmanna se zvědavostí světa neviditelného, šílenství a zoufalství se vrhají na člověka

jako na kořist jim určenou. Hoffmann obětuje na výšinách opovážlivé kadidlo bohu neznámému, jenž jest bohem temnot. Ó moudrosti věčná, která víš, že každý z nás v sobě nese dítě, nemocného, nevědomce a vinníka, řiď, upokoj, očišť, osvěc, ozáři žádosti, jež nás k tobě povznášejí, aby cesta byla tak přímá a tak jistá, jak cíl jest vznešený!

DUCH ODPOROVÁNÍ

Co jsem na světě, vidím, jak se lidé hádají, jak jedni odporují druhým, a vy též bezpochyby. Všeobecným faktem jest všeobecné odporování. Viděl jsem bezpráví a odporování v městě, praví Písmo *PS 54, 10*. Sblížení těchto dvou slov obsahuje hluboké poučení. Bezpráví jest dcerou odporování.

Rozdělení pokrývá zemi. Nejhlouběji rozdělání nejsou nepřátelé, nýbrž přátelé. Tam, kde zdá se býti sjednocenost, bývá rozdělení, a to radikálnější a vniternější.

Nebudu se šířiti o tomto faktu. Konstatuju jej, aniž jej míním dále přetřásati. Intellektuální stav lidského rodu jest veledílem rozdělení.

Říká se tím, že nikdo se s nikým o ničem neshoduje?

Nikoliv, tak tomu není.

Lidé, pozorují-li je o sobě, v hlubině jejich duše, nejsou tak hluboce rozdělení jako ve svém vnějším životě a ve svých řečech.

Kdybych se jim mohl podívatí až na dno duše, tam do nitra, kde jsou samotáři a u-sebrání, nenašel bych je tak od sebe vzdáleny, tak odloučeny, jak se jeví, když je pozoruju ve vřavě života.

Proč se dělají více nepřátely než jsou ve skutečnosti?

Jsou učiněni pro sjednocení, a rozdělení jest jejich neštěstím. Proč zvětšují své neštěstí, jímž jest to, že jsou rozdělení?

Otázka ta jest nesmírné důležitosti, všeobecné důležitosti: to proto, že jest na světě obluda, jež slove Duch odporu.

Pozoruj-li všechny osoby nebo všechny věci tohoto světa, mohu je pozorovati v mnohých tvářnostech a vy též.

Pavel vidí věc z jisté strany; vidí ji bílou.

Petr vidí tutéž věc z jiné strany; vidí ji černou.

Oba mají pravdu, oba se mylí, neboť věc jest bílá z jedné strany a černá z druhé strany.

Jest bílá! zvolá Pavel.

Jest černá! zvolá Petr.

A hle, dva nepřátelé.

Pavel a Petr, místo aby si vespolek vypo-mohli a doplnili pohled jednoho pohledem druhého, vztekly budou popíratí, co každý sám neviděl.

To duch odporu zavírá oči, jím se popuzují a kyselí srdce, on oslepuje a odlučuje duše.

Cím více Pavel vidí věc bílou, tím více ji Petr vidí černou.

Petr ji vidí hrozně černou, protože Pavel ji viděl příliš bílou.

Jejich pohledy, místo aby se propůjčovaly pomoci, jítří se jedny proti druhým.

Byli to dva lidé rozumní, stvoření tak, aby si rozuměli.

Jsou to teď dva nepřátelé, tupě svéhlaví, tupě zaslepení, protože had odporu pozdvihl mezi nimi svou hlavu.

Věc jest tak prostá, že její prostota zakrývá její důležitost.

Aby Petr mohl s užítkem ukázati Pavlovi černý povrch, který vidí, jest třeba nejprve, aby viděl tak dokonale jako Pavel povrch bílý, jež viděl Pavel, a aby mu to řekl.

Neřekne-li mu to, každý se ubytuje nenapravitelně do svého odloučeného hlediska.

Právě proto dobrota srdce měla by nesmírnou úlohu v usmiřování duchů.

Budete-li se jítřiti proti svému nepříteli, jímž jest snad váš (bývalý) přítel, nikdy ho nepřesvědčíte.

Nezapomeňme nikdy na hluboká naučení, obsažená v lidském jazyku, ve vědě slov.

Nenáviděti v latině znamená: *Invidere* „In, videre“: neviděti.

Není snad druhé pravdy, jejíž platnost by byla všeobecnější, než tato pravda tak prostá:

Chcete-li ukázati člověku, čeho nevidí, sami se přičiňte, ať uvidíte, co on vidí, a řekněte mu to.

Děje se však pravý opak.

Jedni začnou druhým říkati ne, a dochází k tomuto strašnému zmatku duchů.

Zlo, o němž mluvím, jest zlem děsným a všeobecným, jímž trpí hrozně celé lidstvo.

Petr se domýšlí, že kdyby dopřál Pavlovi a sdělil mu, co mu může sděliti, aniž by lhal, Pavel by těžil proti němu z tohoto přiznání.

Tot naprostý opak pravdy.

Pavel vidí, co vidí Petr, když Petr uvidí, co vidí Pavel a poví to.

Byl jsem ještě dítě, kdy mi bylo dopřává-

no, abych se hodně klamal, protože mi bylo hodně odpíráno.

A od té doby viděl jsem, že duchem odporu jest sám Satan, otec všech lží.

P. Faber, oratorián, praví, že nikdy nepřesvědčíme člověka, předem-li mu nedokážeme, že jsme dokonale pochopili všechny jeho námitky, a nevpravíme-li se hluboce do ducha jeho stavu. Nic není pravdivějšího.

P. Faber ještě praví, že jest jedna věc na zemi, která nemůže nikdy, ať při čemkoliv, způsobiti něco dobrého.

Touto jedinou věcí jest ironie.

Máte odpůrce: posmíváte se jeho hledisku. Nikdy nepřistoupí na vaše hledisko. Nikdy. Tot člověk, jemuž zavíráte zdroje života.

P. Faber ještě praví, že kdyby pojednou některý člověk začal hleděti přátelsky na druhé lidi a jejich chování jal se vykládati příznivě, tento člověk by změnil život tak úplně, jako kdyby byl pojednou přenešen na jinou planetu.

Tento člověk by pojednou nabyl přesvědčující moci, které by se sám podívil a které by se i ostatní podívali, protože by nabyl ducha protivného duchu odporování.

Duch odporu může býti instinktem.

Může též býti systémem. V obou případech dává smrt.

Domlouváte mladíkovi, že špatně řízená šlechtnost může strhnouti do velikých nebezpečí. Zavaďte o tuto šlechtnost, vražte do ní, lehce se jí dotkněte.

Nebude již nic slyšeti; ztratíte jeho důvěru, bude se k vám od té chvíle chovati jako nepřítel, a snad odejde daleko od vás, aby se již nenavrátil. Jako jste vy dal na jevo, že opovrhujete jeho hlediskem, tak bude on opovrhovati hlediskem vaším. Potřebovali jste jeho důvěry; on potreboval vaši zkušenosti.

Duch odporu připravil vás jednoho druhého.

Kdybyste ho byl slyšel s dobrotivostí, byl by vás poslouchal s vděčností. Byl byste měl prospěch z jeho mladosti: on pak z moudrosti vaší.

Nebot každý má zapotřebí všech, a bylo by snad stačilo, aby se dosáhlo nesmírných pomocných sil, podati napřed pomocnou ruku.

Ve vychování, v rozhovorech, v kritice, ve vědě, ve veřejném životě, v soukromém životě, všude, všude, všude pozoruje se týž zákon:

Země je pokryta zříceninami a zříceniny tyto způsobil duch odporu.

Duch odporování popouzí syna proti otci, přítele proti příteli.

Svatá Magdalena z Pazzi přijala toto za životní pravidlo:

Nikdy nic nikomu neodepřiti, když nemožnost uděliti není nemožností naprostou.

Takový jest duch, postavený proti duchu odporování.

Zkušenost věků učí, že člověk potřebuje nejprve útěchy, a pak teprve učení.

A nesrozumí učení, dokud se mu nedostalo útěchy. Duch odporování znásilňuje tento zákon.

Chce mluvit nejprve o věci popouzející: staví do popředí nejprve překážku. Začíná výčitkou. Jitří, než upokojuje. Právě proto jeho poučování jest jalové a osudné, byť měl stokráte pravdu.

Druhý duch, duch světla, poučuje a potěšuje. A protože útěcha otvírá dveře, prochází jimi naučení. Prochází, vstupuje; jest přijato.

Není principem lidské činnosti diskusse (spor, hádka), nýbrž láska.

Začněte sporem, všechno bude jalové.

Začněte láskou, všechno bude plodné.

Jest třeba vytvořiti jednotu, dříve než se přikročí k podrobnostem, aby se podrobnosti svedly do vytvořené jednoty, která je očekává.

Všechno, co počíná shodou, končí shodou.

Všechno, co počíná rozdělením, končí rozdělením.

Duch odporu jest příčinou nesmírného nedorozumění, jež se zvětšuje den ze dne účinkem, který vyvozuje.

Rozdělení, zůstavené sobě, mělo tisíc vyhlídek na vyléčení.

Ale duch odporu všechno otrávil, a po jisté době sám předmět, na nějž se vztahuje, jest zapomenut.

Duch odporu trvá, když lehké a bezvýznamné okolnosti, jež ho vyvolaly, nespádají už na váhu.

Duch odporu jest v duši a dodává jistého tónu tomu, kdo mluví. Jestliže odstín ten jest v řeči důležitý, tu jest duchem řeči. Tón řeči jest důležitější, než samo slovo.

Satan znamená protivník, odpůrce.

Dejme tomu, že hypothesis P. Fabera se uskutečňuje.

Dejme tomu, že lidé přijímají dnes principem činnosti laskavost.

Zítřka opravdu budeme bydleti na jiné planetě.

Ale, řeknete, rozpory intelektuální trvati budou dále.

Nepřavím, že všechny zmizí. Ale budeme překvapeni, uvidíme-li jednoho dne, v jakých poměrech budou zmenšeny.

Kdyby nesmírné nedorozumění, vytvořené duchem odporu, zmizelo, byli bychom překvapeni, až bychom uviděli, v jaké míře by sjednocení srdcí následovalo po sjednocení mysli.

Milovati, tot dohadovati se; nenáviděti, tot neviděti.

LIST, KTERÝ PRÝ JISTÝ DOKTOR, ČLOVĚK VELMI VÁŽNÝ, PSAL KRIŠTOFU KOLUMBOVI PŘED JEHO ODPLUTÍM DO AMERIKY

Doslýchám se, můj mladý příteli, že snujete záměr objeviti nový svět, a řeknu vám bez okolků, že vám k tomu neblahopřeju. Váš záměr mne přímo polekal. Číší z něho, nebojím se a řeknu vám to přímo, nepochopitelná pýcha. Jakže! Což nemáte zemi dosti velikou? Vizte lidi minulých dob. Pomyslel kdy kdo na to, aby objevil novou pevninu? A vy, vy mladý člověče, bez zkušenosti, bez autority, vy jste živil v sobě tuto pošetilou ctižádost. Jakže! ani rady všech vašich pravých přátel, ani hrozby osudu, jenž se vám staví do cesty, nic nemůže vás pohnouti k tomu, abyste žil pokojně v Evropě jako každý z nás? Myslíte si opravdu o sobě, že jste nadě všechny lidi, protože co jim stačí, nestačí vám? Všichni osvícení lidé vám řeknou, můj mladý příteli, že vás vaše pýcha zničí.

Jsem tím více zarmoucen vaší mrzutou svéhlavostí, že jsem k vám vždy choval opravdovou náklonnost. Hned jako dítě jste se mi líbil. Měl jsem rád hbitost a vtipnost vašich nápadů. Mladý člověče, měl jste obraznost, která mě sváděla. Neboť mám rád obraznost u mladého muže, jen když nepřestřeluje. Častěji jste mi říkal: Miluju Okeán! i pobízeli jsem vás, milé dítě, abyste udělal o Okeánu několik veršů latinských, a tak se pocvičil

v básnictví. Mohl jsem se nadíti, že vezmete poesii vážně? Máte-li ostatně tak zjevnou zálibu pro plavbu, nebyl bych vás zrazoval, abyste občas nepodnikl některé malé cesty: cestováním a plavbou se utváří povaha mládí. Ale, můj mladý příteli, dovolte mi otázku: nezacházíte trochu daleko, chcete-li hledat nový svět?

A pročpak se nespokojujete starým, když přece my umíme se s ním spokojiti? Proč zcela prostě nevolíte některou z těch životních drah, na něž vám vaše výchova dává plné právo? Což nemáte dosti míst na vybranou? Proč ta bláznivá a směšná ctižádostivost? Ah! kdy přijdete do mých let!

Na to jste mi již odpověděl, že jsou tam v tom druhém světě lidé, kteří jsou vašimi bratry, s nimiž chcete spojití starou pevninu.

Znám z paměti všechny vaše veliké fráze. Myslíte, není-liž pravda? že když přeplujete Okeán, který se přičiňuje, aby ty světy zůstaly odloučeny, že zasadíte Kříž na novou zemi.

Jsou to, milé dítě, prázdná slova; dovolte člověku staršímu než vy, aby vás na to upozornil. Víte, že miluju umění, a že ctím náboženství, ale nemám rád svaté a lidi geniální: ti i ti zabíhají příliš daleko, ustavičně přestřelují.

Evropa jich už dosti vydala, ba příliš, a nejsou vlastně k ničemu, jen dělají ve světě nepokoj. Jaké to bláznovství pouštět se tam dolů, vysazovati se v takové nebezpečí. A u-

žitek? Jen rozmnožíte počet marných snů! Dejte si pozor, milé dítě, uženete si jenom smích. Věřte upřímné náklonnosti, již k vám chovám, jen ta diktuje mi slova, jež vám tuto píše. Nemohu vám skryti žal, jehož zakouším, když vidím, jak se utrácí v prázdných snech nesmyslné pýchy mladý muž, pro něhož jsem snil o lepší budoucnosti.

Ano, milé dítě, srdce mi krvácí, když vidím, jak jdete ode dveří ke dveřím a dožebra-váte se pomoci, které vám kdekdo odpírá. Jak jste se zahodil! Cest vaší rodiny byla do dneška bez poskvrny.

Což nemáte už ani krapet sebeúcty?

Sebeúcta, milé dítě, jest ochránkyní důstojnosti, a pro člověka z dobré rodiny jest důstojnost tím nejvzácnějším. Ovšem není dobře (musím to podotknouti, protože nerad upřílišňuju), když se sebeúcta zvrhne v sobectví, ale trochu nikdy neškodí, a půjde-li to tak s vámi dále, musím arci uvěřiti, že jste ji pozbyl nadobro; vyhlédněte si mezi námi nějaký čestný úřad, k němuž se cítíte schopným a jež byste dobře zastával: jste mlád, máte vlohy, a hlavní věc, nebudete zarmuco-vati na dále svých přátel. Všichni kolem vás budeme vám na ruku; v začátcích budeme vám povzbuzením, a pak zabijeme tučné tele, aby oslaven byl návrat syna marnotratného.

INTELLEKTUÁLNÍ MILOSRDNOST

Běží-li o hmotné milosrdenství, najde se ještě několik lidí, kteří je konají. Běží-li o to, aby se nesla nevědomým národům prvotní známost náboženských pravd, najdou se heroové pro tento hrdinský čin. Ale chci tady mluvit o lásce často zapomínané, je to milosrdenství intelektuální.

Člověk má tisíc potřeb. Jest ten, který potřebuje. Nežije toliko chlebem, žije slovem. A mezi lidmi jsou mnozí, kdož mají potřeby zvláštní a výjimečné, potřeby světla. Jsou opravdu, kdo mají zapotřebí slova, ba slova skvělého. Jsou, kdo potřebují, aby slovo přicházelo k nim oděné okázalostí, nádherností. Jsou, kdož potřebují, nejen k ozdobě ducha, ale i k životu duše, a mohl bych dodati i k životu těla, aby slovo k nim přišlo takové, jak jest duše jejich uzpůsobena, aby si ho žádala, aby je přijala, aby si je spodobila. To jsou chudí zvláštního druhu: neboť mají o potřebu víc než ostatní, a tato potřeba je málokdy uspokojována. Jsou to opravdu chudí, a milosrdenství, jež k nim se obrací, jest jedním z nejvzácnějších.

Evangelium mluví co chvíle o těch, kteří mají hlad a žízeň. Dbá o to, aby nás samo uvědomilo, že bere toto slovo ve smyslu nejobecnějším a nejširším. Hlad a žízeň, jež se vztahují na spravedlnost, řadí mezi blahoslaavenství. Ale člověk neobyčejně se přičiňuje o to, aby zúžil a omezil význam hladu a žízně,

jimž má ulehčiti. Čím ta neb ona potřeba je hmotnější, tím snadněji vzbuzuje soucit. Čím výše stoupá v hierarchii potřeb, tím spíše soucitu uniká. Člověk, který by nedopustil, aby někdo jeho vinou umřel hladem v hmotném smyslu slova, nebojí se a snadno nechává zemřít ve smyslu intelektuálním.

Nuže, slovo psané jest nesmírnou láskou, a jeho rozšiřování, když jest dobré a krásné, jest po výtce úkonem lásky ve století devatenáctém. Toto slovo láska (milosrdenství) mezi námi ztratilo svou skvělost. Zapomínáme přespříliš, že láska znamená m i l o s t. Láska vůbec znamená lesk, nádhernost. Nikdo nekoná úkon lásky, nekoná-li úkon krásy.

Je čas obnoviti slovům jejich slávu, a nejslavnějším ze slov jestit slovo láska.¹⁾

V těchto dobách, v nichž právě jsme, a v nichž lidské potřeby zdají se dotíratí křiklavěji, naléhavěji, rvavěji, nikdo nemůže věděti, co dobra působí krása.

V hloubi mnoha duší jsou hlady a žízně zžíravé, jež volají po psaném slově. Mezi těmito lačnými čtenáři a spisovatelem rovněž lačným má nastati krevní oběh vznešené lásky, neboť všichni dávají a všichni přijímají. Čtenář dává spisovateli nesmírně, a spisovatel neví sám, kolik dostává od svého čtenáře. Chápati, toť rovnati se, pravil Rafael. Kdo chápe, prokazuje tomu, kdo mluví, nesmír-

¹⁾ Třeba si všimnouti týchž gest ve slovech: láska — lesk; sláva — slovo.

nou lásku. Nikdo nemůže změřiti v století, v němž žijeme, důležitost novin, jejich práva, jejich povinnosti, jejich zodpovědnost, povinnosti, jež k nim máme. Noviny rozdávají chleba.¹⁾ Vnikají tam, kam nevniká kniha. Dávají duchům návěští. Jejich činnost je tím hlubší, čím méně jest viditelná. Poučují tím účinněji, že se nepodávají jako vyučování. Nejsou pedanty. Není nic nadutého, nic doktorského v jejich osobivosti.

Slovo podstatně ukájí hlad a hasí žízeň. Každý člověk, který uchovává slovo života a nedává ho, jest jako člověk, který v době hladu schovává chléb na půdě nebo na sýpce, aniž ho sám jí, aniž jím někoho nakrmuje.

Evangelium nám praví, na kterých slovech bude souzeno lidské pokolení. Kdekdo se domnívá, že zná tato slova, tisíckrát úžasná prostotou a hloubkou. Ale kolik je nás, kdo je opravdu známe?

Hladověl jsem a dali jste mi jísti, atd., atd.

Hlad jsem měl, a nedali jste mi jísti.

Věčná odměna jest slíbena konu; věčný trest ne-konání, zříkání se práva na spásu. Neboť Bůh jest čirý kon.

Láska jest všechna v konu.

Nuže, pod jakými neobyčejnými, neslýchanými, nepředvídanými vzhledy objeví se

¹⁾ Přemrštěná chvála novin u Hella vyplývá z jeho veliké víry, že se všechno dá spravit. Snad tehdy nebyly ještě tak zvrhlé jako dnes. My od denního tisku prcháme. J. F.

tento hlad a tato žízeň, jež, stavše se svrchovanými, přisoudí v den spravedlnosti věčnou odměnu a věčný trest? Jaká překvapení, jaké údivy uchovávají lidem? Ta neb ona potřeba kdysi zapomenutá, kdysi posmívaná na zemi, nějaká duševní potřeba, jež se jevila očím lidí zlomyslných a ironických jako nějaký vrtoch, ukáže se svrchovanou. Zjeví se odměňující a mstící, a věčnost se svými dvěma vyhlídkami radosti bez konce nebo zoufalství bez úsvitu, věčnost bude záviseti od pohledu, který byl kdysi na ni vržen, když jsme byli na zemi, kdysi!

Kdokoliv potřebuje chleba pro sebe nebo pro druhé, kdokoliv potřebuje ho přijímati nebo dávat, ten jest teď prosící, a bude strašlivý jednoho dne. Kdokoliv přispěje způsobem pozitivním nebo negativním, úkonem nebo zanedbáním k tomu, aby ukojil nebo neukojil některou duši, užasne, až bude státi před neslýchanými následky a důležitostmi svého rozhodnutí.

Pane, řekne, kdy to bylo, žeš měl žízeň a nedal jsem ti pít? A bude zmaten svými vzpomínkami.

Řeknete mi snad, že příliš vysoko stavím tisk a jeho povinnosti, a povinnosti, jež k němu máme?

Beze vši pochyby, je vysoko, protože je pravdivý.

Nesmírná většina lidí jde mimo, aniž jej pozoruje.

Co se týká těch, kteří něco pozorují, roz-

dělují a třídí se na skupiny tisícereho druhu.

To, čím se zabývají, jest proměnlivo.

Velmi vzácně zabývá se kdo svědomím. Jest opravdu velmi málo lidí, kteří se starají přede vším o své svědomí; a přece jsou, a právě když na ně myslím, vtírá se duchu jedno pozorování.

Otevřete velké knihy, jež jsou základy zákona a zdroji světla. Jaké jest první slovo, jež zasáhne vaše oči?

Láska (milosrdenství).

Pozorujete-li zvláště Evangelium, milosrdenství září před vašimi zraky. Dobrý Samaritán, Syn marnotratný, ztracená ovce, ztracená drachma, a co ještě? Bylo by třeba citovati. Abychom citovali, co se v Evangelii vztahuje na milosrdenství, bylo by třeba opsati čtyři Evangelisty od první řádky až do poslední. Neboť i tam, kde milosrdenství není jmenováno svým jménem, jest třeba si je domysleti. Vždy se pojednává o něm, protože vždy se pojednává o Bohu, a svatý Jan nám oznamuje, že Bůh jest láska.

Milosrdenství je tak hluboko v řádu idejí, že si představíme nesnadno nauku, která by se odřekla je doporučovati.

Nauky pobloudilé falšují pojem lásky, zpotvořují její význam, přece však ji přijímají za svou, káží ji, opírají se o ni jako o nezbytný základ. Ať už jiného mluví co mluví, osou jejich řeči jest láska. Můžete si představit nauky sebe falešnější, sebe více oklamané, a sebe více klamající; přece však vždy budou ucho-

vávati aspoň jméno lásky, a často v mnohých odstínech uplatněné. Představte si jakoukoliv filosofii, vycházející at z čehokoliv a tíhnoucí at kamkoliv. Vyvolávám si na mysl věci nejbláznivější, nejobludnější; ale jest jedno doporučení, jež si nedovedu představit. Jest jednara, jest jeden předpis, kterých si nemohu připustiti; takovou nemyslitelnou radou, takovým předpisem, zdá se mi, bylo by toto:

„Milé děti, nemilujte se vespolek. Kéž každý z vás myslí jen na sebe! běda tomu, kdo by miloval bratra svého! běda tomu, kdo by si vzpomněl na chudého! Příkazuji vám zapomenouti naň, ne-li ho proklínati.

„Takový jest zákon, který vám přináším s nebe.“

To nikdy nebylo řečeno, a nikdy to řečeno nebude. „Každý blud, praví Bossuet, je založen na pravdě, které se zneužívá.“ Ale v bludu, který jsem právě naznačil a který jsem se pokusil vyjádřiti, nebylo by pravdy. Tam není pravda nějak zpotvořená, tam není pravdy vůbec, proto takového poblouzení ní, kde nenalézáte. Byl by to blud absolutní.

To by tedy bylo jisté. Láska jest základem každé nauky, jež se stará o lidský rod. Zdálo by se tedy zřejmým, že každý člověk, který se zabývá svým svědomím, přede vším se snaží, aby konal milosrdenství.

Jest to tak po právu.

Není tomu tak ve skutečnosti.

V životě mnoha lidí, zabývajících se svým svědomím a starostlivých, aby neranili lás-

ku, jež zabírá nezbytně první místo v theorii, zaujímá poslední místo v praxi. Toto jest zjev prapodivný, a zdálo se mi potřebným, abych jej stanovil. Neboť k vyléčení zla jest třeba je stanoviti.

Každý člověk, který pečuje o své svědomí, je velmi choulostivý a často velmi úzkostlivý o jistých bodech morálky a slušnosti. V jistých věcech podobá se hranostaji, jenž zmírá, zašpiní-li si trochu kožíšek, bojí se každého vánku, aby mu nějaký prášek nezanesl na čistotu jeho duše. Ba zachází až do nemožnosti v řádu opatrnostním.

Ale tyto obavy, toto pečování nevztahuje se vždy na lásku k bližnímu. Vyjímám arci všechny, jež třeba vyjmouti. Svati, kteří jsou praktickými pokračovateli Evangelia, všichni, kdož jdou ve směru svatých, staví bliženskou lásku přede vším v myšlence a ve svém životě. Nemluvím tady ani o svatých, ani o těch, kdož se jim podobají. Mluvím o jistých lidech, kteří mají úmysl býti svědomitými.

Ale přece, řeknete mi, teď se koná mnoho skutků milosrdenství. Pracuje se mnoho pro chudé.

Ovšem, odpovím. Pracuje se mnoho pro chudé oficielní, pro ty, kteří jsou úředně označeni a jimž se jako chudým obyčejně pomáhá. Na ty, kteří mají ve světě „m í s t o“ chudých, opravdu se nezapomíná.

Ale o tom nemluvím. Nemluvím tady o úředních lejtrech chudobinské péče. Mluvím přímo o bliženské lásce. Mluvím o bli-

ženské lásce, pokud se týká všech druhů potřeb, a nevyjímám potřeb duše. Mluvím o oné hluboké a vnitřní lásce k bližnímu, která si praví vůči duši a vůči duchu: Jaké jsou jeho potřeby, a co mohu, abych je ukojila?

Tento člověk myslí, rozjímá, potřebuje dáti plod svého vnitřního života, a ostatní lidé potřebují jej přijati.

Co mohu pro něhoučiniti, má-li sám dáti?

Co mohu učiniti pro ostatní, kteří potřebují přijati to, co dá?

A přece, přispěchám-li mu na pomoc, je-mu, jenž chce dáti, zároveň přináším pomoc i těm, kdo potřebují dostati. Blíženská láska má moc „rozmnožování chlebů“.

Uvedu-li v řádný oběh krev, totiž Slovo, všichni údové těla budou se míti dobře: hlava, srdce, ruce i nohy.

Láska, o níž mluvím, toť láska intelektuální a dohadující se, jež vychází z duše a jde k duši.

Proč bývá tato vznešená láska některými svědomitými lidmi opomíjena?

Proto, že tito svědomití lidé bojí se činiti zlé, ale nebojí se o p o m í j e t i dobré.

Bojí se hřešiti skutky; nebojí se hřešiti o p o m í j e n í m.

Zdržují se věcí zakázaných; nespějí k věcem doporučovaným.

Jest třeba milovati z celého srdce svého, z celé duše své, ze vši mysli své. Ze vši mysli, to znamená z celého ducha svého.

Nevím, zda milují z celého srdce svého

a z celé duše své, připustíme to, chcete-li.
Ale nemilují z celého svého ducha.

Duch, toť ten, který hledá, který se dohaduje, který rozeznává, toť meč lásky.

Duch, toť ten, který rozeznává dobré ode zla; duch, toť ten, který rozeznává člověka od člověka. Duch, toť ten, jenž zpytuje a badá, objevuje, toť ten, jenž vidí základ, dno. Toť ten, kdo, zpozorovav člověka velikého a hlubokého, poznává ho, protože ho hledal, a miluje ho, protože si ho žádal.

Milovati z celého ducha svého, toť uvéstí do lásky spravedlnost.

Milovati svým duchem, toť odpouštětí všechny povrchní nedokonalosti a nepřipoutávatí se leč k hloubce, která pro ducha jest místem lásky.

Milovati svým duchem, celým svým duchem, toť chápati potřeby mysli a duše.

Toť chápati, že vraždíme člověka, když mu odpíráme jeho chléb intelektuální, tak skutečně, jako když mu bereme jeho chléb hmotný, tak skutečně, jako když ho bodáme nožem.

Milovati z celého ducha svého, toť dohadnouti se tam, kde jsou, hladu a žízně ducha, a vyjítí jim vstříc.

Milovati ze vši mysli své (ducha), toť uspokojiti šlechetně žádost, která neodvažuje se mluvit. Veliké žádosti jsou bázlivé, protože jsou osamocené. Neosmělují se promluvití uprostřed lidí, již jsou mezi nimi cizinci. Milovati z celého ducha svého, toť vyjítí jim

vstříc, pozvati je, dodati jim odvahy žíti a mluvíti.

Milovati z celého ducha svého, tot' jíti na pomoc duchu všude, kde žije, všude, kde trpí.

Šťastný, praví Písmo, kdo má porozumění pro chudého.

Nuže, jest mnoho druhů chudoby.

Opakuju zúmyslně svatá ta slova:

Měl jsem hlad a nedali jste mi jísti . . .

Čím tato slova jsou důvěrnější, tím více děsí.

Co to za hrozné věci! Tento hlad a tato žízeň jsou strašnější, mnohem strašnější, než vojsko, uspořádané k bitvě.

Ten miluje z celého ducha svého, kdo dovede to uhadnouti.

Návštěvník, který v Římě vstupuje do světnice Tassovy, žasne při pomyslení, že básník, jehož památka jest bohatě oslavována, byl za svého života chudý. Jeho údiv jest hlubokým naučením, z něhož by mělo těžiti lidské pokolení. Jsou v morálce pravdy všeobecně uznávané a tak často připomínané, že se staly tím, co rhetorika nazývá obecnými rčeními. Staly se náměty školských úkolů. Jsou v tiskárnách kliše, jež slouží takovýmto pravdám.

Jsou však v morálce i jiné, lidmi velmi zapomínané pravdy. Zdá se mi, že pravdy tohoto druhého druhu křičí jako opuštěné. Nemají místa na slunci morálky opakované, třídné, obyčejně čtené a psané. Mezi pravdami těmito, jež rod lidský opouští a k nimž lidské

svědomí jest neobyčejně hlucho, jestiž spravedlnost k živým: Jest třeba býti spravedliv k živým. Na první pohled tato pravda zdá se tolik zřejmou a tak prvopočáteční, že stačí jen ji vyjádřiti: jakoby ji říkal p. de La Palisse, a nikdo se neozve, aby se s ní přel.

Nuže! tato zřejmá, v oči bijící pravda jest čímisi v lidském životě, čemu se napořád odpírá. Celé dějiny dosvědčují, v jakém zapomenutí ji lidské pokolení nechávalo.

Lidské pokolení miluje mrtvé a nemiluje živých.

Když některý člověk jest na živu, jeho velikost jest popírána, zapomínána, posmívána jen z toho důvodu, že jest na živu, že jest skutečný, právě teď žijící člověk.

Lidstvo čeká jeho smrt, aby zpozorovalo, že byl veliký. Tento pravdě nepodobný zločin jest tak obludný, že se zdá nemožným.

Tento pravdě nepodobný a obludný zločin jest obyčejným, skoro obecným zjevem lidských dějin.

A k tomu ještě cosi zvláštního: Ti, kdož tento pravdě nepodobný a obludný zločin páchají, ani toho nepozorují.

Mezi těmi, kdož se ho dopouštějí, jsou lidé, kteří o sobě myslí, že jsou svědomití, a kteří opravdu takovými jsou v jiných věcech. Mezi těmi, kteří jej páchají, jsou snad lidé, kteří by si vyčítali lehké přestoupení zákonů morálky obyčejné, často opakované, a kteří si nevyčítají tohoto zločinu, protože se ho dopouštějí, aniž ho pozorují.

Jsou zločiny, před nimiž se člověk třese, sotva se jim přiblíží. Má se před nimi napozoru, a už pouhý jejich stín straší. Takové zločiny činí člověka úzkostlivým; mají tu výsadu, že působí na svědomí: vůči nim jest pozorné, podezřívavé, bázlivé. Už pouhým jich stínem se probouzí a pak už neusíná.

Jsou zločiny jiného druhu, vůči nimž svědomí jest hluché a němé. Tyto zločiny se páchají hravě, a když se spáchaly, již se na ně nemyslí, uspávají duši, uklidňují ji. Nikdy ji neodstrašují. Skrývají se jakožto zločiny. Vcházejí, aniž působí hluku, chlácholí člověka, jehož se zmocňují, a vcházejíce, činí se neviditelnými.

V čele zločinů tohoto druhého druhu vede tento zločin nejzločinnější, který má dvojí výsadu, že jest naprosto nezpozorován a naprosto obludný!

Nekonati spravedlnost žijícím. Řekne se: ano, ovšem, je to člověk vyšší. Nuže, však ono se mu dostane spravedlnosti od příštích pokolení.

A zapomíná se, že tento vyšší člověk má hlad a žízeň za svého života. Nebude hladověti a žízni, aspoň ne po vašem chlebě a po vašem víně, když bude mrtev.

Zapomínáte, že právě dnes vás tento vyšší člověk potřebuje, a že když odletí k své vlasti, věci, jichž mu odpíráte dnes a z nichž mu chcete uděliti až někdy, už zítra nebude potřebovati, jsouce mu navždy zbytečnými.

Zapomínáte muk, do nichž ho uvrhnete

v té chvíli jediné, kdy se myslí vaší zjevil jako potřebný!

A vy odkládáte s jeho odměnou, odkazujete jeho radost, oddalujete jeho slávu na dobu, kdy již nebude mezi vámi.

Odkládáte s jeho blahem na dobu, kdy bude již v závětrí od vašich ran.

Odkládáte se spravedlností na dobu, kdy nebude vám již možno ji konati! Odkládáte se spravedlností na dobu, kdy on sám nebude moci ji z vašich rukou přijati.

Neboť běží tady o spravedlnost lidí, a spravedlnost lidí nezastane ho již doma ani odměnou, ani trestem v době, kdy mu ji slibujete.

V době, na kterou mu slibujete odměnu a pomstu, lidé nebudou moci již býti pro Velkého člověka ani odměňovateli, ani mstiteli!

A zapomínáte, že tento člověk geniální, jehož se nebojíte zahrabati v životě přítomném pod tíhu vašeho zapomenutí, zapomínáte, že tento člověk, dříve než člověkem geniálním byl nejprve a hlavně člověkem.

Čím více jest člověkem geniálním, tím více jest člověkem.

A již jako člověk podléhá utrpení. A jako člověk geniální jest tisíckrát více než ostatní lidé podroben utrpení.

A jako člověk geniální má k vašim myšlenkám neslýchanou, snad chorobnou, jistotně však nesouměřitelnou citlivost.

A železo, jímž jsou ozbrojeny vaše malé ruce, zasazuje kruté rány do těla mnohem

živoucnějšího, mnohem citlivějšího než vaše tělo, a když zející ty rány dále jítříte, tu i tato vaše ukrutnost jest výjimečná, a jeho krev, když teče, neteče jako krev jiného.

Teče se zvláštními bolestmi, hořkostmi a rozryvy srdce.

Přihlíží k tomu, jak teče, cítí se téci, a toto přihlížení a toto cítění jsou takové krutosti, že nemáte o tom ponětí.

Zatím co mu slibujete pro budoucnost jakousi slávu, pro níž pak nebude již míti smyslu, teď den ze dne, hodinu za hodinou zakouší trýzeň, plodnou na hrůzy; a mezi těmito hrůzami jsou pokušení!

Kdo může změřiti, co to jest, ukládati člověku pokušení? Můžete člověka v pokušení vehnati, ale nemůžete mu zároveň dáti milost, aby mu odolal.

Nuže, člověk geniální má více pokušení než ostatní. Každá výše činí pád nebezpečnějším, a jest třeba obklopiti toho, kdo vystupuje, obezřelostmi a pomocí.

Nuže, co děláte vy? Vy, kteří se vyvlékáte ze Spravedlnosti nynější, odkazující se na Spravedlnost budoucí? Obkličujete srázy a propastmi člověka, který stoupá do výše.

Jeho vystupování bylo by vašim vystupováním, kdybyste chtěli, a byl by vám nápomocen, abyste slezli horu bez nebezpečí.

Ale raději kolem něho hloubíte propasti.

Neboť pocit nespravedlnosti, který mu dáváte zakusiti, jest propastí, již hloubíte pod jeho kroky, a ta mu působí závratí.

Člověk, který vystupuje, je požehnáním pro lidstvo. Ale vy, nevykonáte-li nynější spravedlnost, odpovídáte tomuto požehnání utajeným zlořečením, jež jest mlčenlivou nespravedlností.

Člověk geniální nepracuje jenom pro sebe. Jest už pouhým faktem své existence dobrodincem lidstva.

Připravuje mu chléb a víno. Otvírá mu zdroje. Objevuje mu nové city. Křištof Kolumbus není toliko dobrodincem Nového Světa. Je též dobrodincem světa starého.

Jest dobrodincem těch, od nichž žádá, aby mohl objeviti Ameriku, almužnu jedné lodi. A ti, kdo mu odpírají žádané almužny, sami sobě přivozují smrt, spíše než jemu. A pozorujte, že ti, kdož usmrcují člověka geniálního, kdož ubíjejí čin geniální, knihu geniální, zabíjejí celé potomstvo, jež by měl tento čin a jež by měla tato kniha. Sečtete všechny veliké myšlenky, spočtete všechny ušlechtilé city, jež se mohly zroditi dílem geniálním.

Ty, jenž povzbuzuješ genia, jsi otcem tohoto vznešeného potomstva.

Ty, jenž zastrašuješ genia, jsi vražedníkem všech duší, kteří ho budou potřebovati v přítomném a v budoucím čase. Rdousíte všechny orly, kteří ho očekávali, aby rozpíali svá křídla; zardousíte všechny holubice, jež čekaly na jeho dech, aby věděly, v kterou stranu zamířiti (naříditi) svá lkání!

Kdo bude moci sledovati tuto krvavou stopu, vlekoucí se věky?

Kdo bude moci sečísti všechna díkůčinění, udušená dříve než se narodila?

Kdo bude moci prozkoumati tělo a krev člověka geniálního, aby objevil a na vlastní oči viděl krvavé stopy nespravedlnosti?

Kdo bude moci změřiti rány?

Změřiti odrážení těchto ran?

Změřiti ozvěny jedněch i druhých?

Když rouhání pozdvihne se na zemi z místa, odkud mělo vzejíti klanění, kdo ví, zda tato strašná záměna nevyplývá z nespravedlnosti, kdysi spáchané na člověku, který měl zapáliti oheň Klanění?

Nespravedlnost zabila tohoto člověka, a tam, kde mělo zrát klanění, vyklíčilo rouhání.

Jako se přihodilo o svatbě v Káni, Lidstvo nemá již vína.

Nuže, na hostině lidstva tímto vínem přisluhují velcí duchové.

Nikdo neví, do jaké míry potřebují lidé, velcí nebo malí, tohoto ušlechtilého vína.

Velcí potřebují je dávat, toť jejich funkce a toť jejich život; malí je potřebují dostávat, toť zase jejich funkce a jejich život.

Kdo překáží tomuto směnnému obcování, jest vražedník jedněch a vražedník druhých.

Když studujeme tento zločin vůči nebi a zemi, ocitáme se před nesouměřitelnem.

Jsou atentáty, jež neříkají zcela svého jména; viditelná část zločinu neslouží než k tomu, aby zakryla část neviditelnou.

Z tohoto odpírání spravedlnosti člověku geniálnímu, pokud jest na živu, tekou záplavy krve a slz, neslýchané svým množstvím, neslýchané svou jakostí; neboť tato krev a tyto slzy jsou zvláštního druhu, tragičtější než ostatní! Srdce, z nichž se řinou, zakoušejí neznámé rozryvy. Drásají je bolesti, jichž není možno se dohadnouti.

Co se týká těch, kdož přicházejí na pomoc těmto velkým nešťastníkům, sláva, které zasluhují, bude jistě též slávou vyhrazenou, větší než myšlenka, slávou úměrnou věcem bez poměrnosti.

Zvláštní to a skvělá sláva! Nazdvihnouti příkrov a víko, jež zatěžují hlavu velkých nebožtíků!

Pozdvihnouti kámen od jejich hrobů! Vepsati jeho jméno mezi dobrodince dobrodinců lidstva! Potěšiti pohled a křídla orlova! Shrnouti předem na sebe požehnání budoucnosti! Předstihnouti potomstvo a říci již v činech, co ono bude říkati později ve slovech, kdy už na to nebude čas! Říkati to a konati to, dokud je ještě čas býti dobrým a býti spravedlivým, což se tím neuskutečňuje sen duší ušlechtilých a vznešených?

Kdo ví, co to jest, ztratiti vděčnost člověka geniálního?

A kdo ví, co to jest, získati si jí, a vzít si pro sebe korunu, která spadla s hlavy druhého?

SLOVO AMEN

Zvyk a nevědomost se velmi sobě podobají. Zvyk i nevědomost stírají s člověka znak krásy.

Goethe, jak jsem již napsal v této knize, podivuje se skoro proti své vůli v katolicismu moci, s jakou uvádí pravdu do lidských zvyklostí a obyčejů, moci, které nemá, jak sám tento protestant vyznává, protestantismus. O pravdu, manna padala den co den, a každého dne měla jinou chuť. Nebyla včera tím, čím byla předevčírem, a čím jest dnes. Zvyk mechanický, zvyk smrti neměl na ni vlivu.

Manna předobrazuje pravdu. Pravda jest vždy táž; ale můžeme ji různě pocítovati. Jsou stále stará a stále nová, může jedním dechem změnití tvář světa, ba převrátiti i zvyk, tuto věc zapeklou. Pravda může mechanické zvyky smrti nahraditi organickými zvyky života.

Ale smrt bez přestání ohrožuje život. Mechanický zvyk obléhá člověka a chce vejíti do místa obleženého. Chce porušiti až i modlitbu.

Modlitba jest velikým organickým obyčejem života obrozeného. Zvyk mechanický pokouší se porušiti modlitbu, chtěje jí odniti život, myšlenku, ducha, lásku, a ponechati jí pohyb rtů.

Tento mechanismus, který by rád potlačil duši a nahradil člověka modlícího se klečící opicí, má pomocníci nevědomost. Čím

více člověk nezná skvělé nádhery věcí, skrytých na dně slov, jež pronáší, tím jest náchylnější spokojiti se hmotným zvukem slov a zapomínati ideje.

Mezi slovy nejčastěji pronášenými a nejvíce zapomenutými od těch, kteří je pronášejí, jest jedno, jež bych rád dnes vyvolal na paměť těch, kteří přece, zapomínajíce naň, denně je pronášejí; je to slovo: **A m e n**.

Toto slovo se říká na konci všech modliteb, a člověk se odvažuje, pro místo, jež zaujímá a pro časté opakování, člověk se odvažuje vylučovati je z modlitby a považovati je za cosi vedlejšího.

Otcové Církve obsahují poklady světla, a vtěchto pokladech skoro žádná ruka nehledá. Pravda, máme mnoho jiné práce a na všechno neobejde!

O jací jsme to pitomci!

Země chová doly zlata, z nichž se netěží. Tvář světa by se změnila, kdyby lidé, unavení nadlidskou nudou, k níž se odsuzují, aniž vědí proč, s odvahou, hodnou lepší věci, kdyby lidé, slitovavše se konečně nad sebou, opustili na měsíc četby prázdné, jednotvárné, nudné, aby se znovu pohřížili do zdrojů živých a jimi se vzpružili, aby četli věci dramatické, totiž věci pravdivé; jejich srdce by okřála a nabyla by zase ztraceného tlukotu.

Nebojím se to říci: tvář světa by se změnila, kdyby měsíc lidé četli Otce a Doktory Církve. Nemohli by pak zas a zase vraceti se k vývratku, a polykati, co jednou vyvrhli.

Mezi Doktory jeden z největších, jeden z nejplodnějších, jeden z nejneznámějších ve Francii, jmenuje se svatý Anselm.

Svatý Anselm jednoho dne řekl: A m e n .

Právě rozjímal sám před sebou; před Davidem, před Bohem: právě zpíval Miserere. Zpíval nahlas s velkým povznešením mysli. Notoval pro nás harmonie, jež před zrakem mu táhly. Na křídlech Proroka Krále svatý Anselm se nalézá doma: vzlétá, vznáší se, vdechuje vzduch výšin, dovolává se, křičí, vzývá, vzdává chválu, oslavuje, a když sedmero strun harfy eolské se zachvělo při vanu Ducha Svatého, praví: A m e n .

„A m e n . O Bože Hebreů, dopřál jsi mi, abych věděl, že a m e n není ani řecké, ani latinské, ale hebrejské a pro výbornost svou nebylo přesazeno překladateli, ani změněno, aby vyznačovalo tvoje jméno, jež jest podivuhodné a nezměnitelné. Právě proto jsi chtěl, aby toto slovo mělo trojí význam; neboť nejprve a m e n jest vzato podstatně; jest jméno, a znamená to svaté a strašné jméno, jež jest tvým jménem, jak čteme v Apokalypse (III, 14): „Toto praví Amen, svědek věrný a pravdivý, kterýž jest počátek stvoření božího.“ Tebe tedy, Pane Bože můj, jenž jsi sám označen tímto jménem, tebe žádám, k tobě volám každým úderem celého srdce svého, abys pro čest tohoto jména svatého, jež jest tvým jménem, obnovil moje jméno v knize života: a abys s těmi, kdo ošťihali tvých sobot, a zvolili, co tys chtěl, a

vsmlouvě tvé stáli, abys mi dal s nimi v domě tvém a ve zdích tvých místo a jméno lepší než to, které máme jako synové a dcery, a jméno věčné, jež nebude již podrobeno druhé smrti. Za druhé **Amen** je vzato adverbálně. A když jsi, můj Bože, viditelný na zemi a rozmlouvající s lidmi, chtěl dotvrditi některou pravdu, tu jsi mnohokrát připojil: **V pravdě, pravím vám, totiž: Pravím vám pravdivě nebo neomylně, že je to tak, jak vám pravím.** A často dvakrát za sebou jsi opakoval: **Amen, amen,** aby toto zdvojení samo bylo větším vyjádřením pravdy. Právě proto, pravdo pravdoucí a předrahá lásko, která neklameš, prosím tě úpěnlivě, ať tvá pravda září vždy v mém srdci, a ať každá světská nepravdivost a ďábelská lest jsou zničeny. Ale na třetím místě **Amen** se bere verbálně, a je to sloveso jako ve všech přáních a žádostech, kdežto: **Amen,** totiž ať se stane, je odpovědí všech těch, kdož si přejí a kdož si žádají toho, oč prosili; právě to i Žalmista opakoval na konci některých žalmů, kde se praví: **Fiat, fiat.** A právě v tomto smyslu na konci této modlitby, do níž uzavírám své tužby a své žádosti, pravím: **Amen,** totiž tak se staň. Aby tobě Otče, Synu a Duchu Svatý, trojjediný Bože byla sláva po věky věkův. **Amen.**“

Stvoření, Spáso, slova Boží, slova Mariina, stvoření světla, poselství Gabrielovo, odpovědi té, která byla dcerou Abrahamovou a která byla matkou Boha, proč nepřipojiti své hlasy k tolika hlasům: **Fiat! Amen!**

Tato mocnost člověková, který má právo říci a n o Bohu, svědčí zároveň o naší odvislosti a o naší velikosti. Co můžeme činiti bez Toho, kterýž Jest? Ježíš Kristus odpověděl, a odpověděl takto: Nemůžete ničeho činiti. Ale s jeho pomocí můžeme říci Amen k Slovu Boha, jež nám věčně mluví. Můžeme říci a n o. Ano! můžeme říci Amen k Slovu, jež řeklo Fiat lux. Můžeme říci Amen Tomu, jenž pravil: Jsem Ten, kterýž jsem. Amen jest přilnutí člověka k Pravdě, jest to křik vítězný, hymna slávy. Čím by také byla hymna slávy bez tvrzení Bytí, které září?

Člověk se má přetvořiti ve vítězoslavný křik, státi se ž i v o u c í m A m e n, jež vystupuje od země k nebi. Co udělati z našich duší a z našich těl ne-li hlasy, jež praví: Amen? Co udělati z našich slov, z našich myšlenek, z našich gest, z našich pohledů, ne-li triumfující Amen? Amen praví: Ano, Pane, tomu, kterýž jest Plnost. Vně Amen jest prázdnota, která nám hrozí, srážná propast, jež nás přitahuje. Vně Amen lidský život, jenž má býti živým tvrzením pravdy, pozbývá svého určení a svého důvodu bytí.

Chcete se seznámiti s praktickou stránkou modlitby? Slyšte Bossueta (Rozjímání o Evangeliiích, den 41.):

„Jest třeba vždy se modliti a nikdy neustávat! LUC XVIII, 1. Tato ustavičná modlitba nezáleží v ustavičném napínání ducha, jímž by se jen vyčerpaly síly, a co každý by snad nedokázal. Tato ustavičná modlitba se koná,

když pomodlivše se v hodinu, kdy se modlíváme, vybereme si z četby nějakou pravdu nebo nějaké slovo, jež uchováme v paměti a jež si občas bez úsilí připomeneme; držíce se, pokud možno nejvíce ve stavu odvislosti na Bohu, odhalíme mu své potřeby, totiž prostřeme mu je před zraky jako pláň nic neříkající. Tu jako rozpukaná vyprahlá země přímo přivolává dešť, vystavujíc jen nebi svou suchost, tak duše vystavujíc očím Božím své potřeby. A právě to praví David: Duše moje, Pane, jest před tebou jako země bez vody. Ps 142, 6. Pane, nepotřebuju tě prositi, moje potřeba tě prosí, moje nuzota tě prosí; moje bída tě prosí. Pokud takový stav trvá, modlíme se aniž modlitby odříkáváme; pokud zůstáváme pozorni, všeho se vystříhající, co by nás uvedlo do nebezpečí, prosíme, aniž říkáme slova modliteb, a Bůh slyší tuto řeč: O Pane, před nímž jsem, a jemuž se všechna má bída jeví tak jak jest, slituj se nad ní, a pokaždé, když se objeví před tvými zraky, ó Bože předobry! nechť pro mne vymůže tvé slitování! Takový jest jeden ze způsobů ustavičné modlitby a snad nejúčinnější.“

Tak mluvil biskup Meauxský.

Jaké to slovo, jež se praví před modlitbou a po modlitbě!

Amen! jest úhrn slávy, již duše lidská s veškerou svou mocí může přát Bohu.

Chcete slyšeti, jak toto slovo zaznívá v nebesích? Představte si člověka, který vrhá na historii lidstva zpáteční pohled. Tento po-

hled hluboký, plný obdivu, objímající vesmír, vyhledá všude, v přítomnosti, v řádu viditelném i v řádu neviditelném, v řádu přirozeném i v řádu nadpřirozeném, ve stvoření, ve spasení, v životě svatých, v životě lidí, v životě všeho, co žije, všechny dary tvůrcovy, přijaté tvorem; tento pohled proniká, objímá a shrnuje v jedno pokud možno všechno, co máme od Boha, všechno, co Bůh dal tvoru. Tento pohled na své nesmírné cestě měl by sestoupiti až do pekel, aby si připomněl všechny milosti, uštědřené kdysi demonům a zatracencům, milosti zamítnuté, a sebrati je do své kořisti. Představte si člověka, o němž mluvím, an se vrátí k Bohu po této vycházce a přednese mu všechnu vděčnost vesmíru takto volaje: Ano, Pane, vše to jest velmi dobré! Představte si tohoto člověka, ohýbajícího se pod břemenem bohatstev, na něž pohlíží, zmenšeného touto slavnou tíhou na postavu dítěte, nesoucího radostně svůj košík květů, a připojujícího skvělost své pokory ke skvělosti svého pokladu!

Takovým jest ještě smysl slova: Amen.

Nad hlasy lidskými zabouří jiné hlasy. Amen země jest doprovodem Amen nebe. Hle, co viděl orel Pathmosský:

ET OMNES ANGELI STABANT IN CIRCUITU THRONI, ET SENIORUM ET QUATUOR ANIMALIUM, ET CECIDERUNT IN CONSPECTU THRONI IN FACIES SUAS ET ADORAVERUNT DEUM. DICENTES: AMEN. BENEDICTIO

ET CLARITAS ET SAPIENTIA ET GRATIARUM ACTIO, HONOR ET VIRTUS ET FORTITUDO DEO NOSTRO IN SAECULA SAECULORUM. AMEN.

Kéž **A m e n** andělů omladí **A m e n** lidí, ohrožené dýmy země, a necht naše rty vydají konečně svůj plod, svůj plod ohnivý; **A m e n** pokoje, **A m e n** radosti, **A m e n**, jež stoupá nad hromy, do oblastí stále jasných; **A m e n** vítězoslavné, **A m e n** plamenné, jež oplodní zemi a obveselí nebe, sjednocujíc se s věčnou chválou Slova, jež jest chválou, a skrze něž klanějí se všichni duchové, kteří se klanějí.

PER QUEM MAJESTATEM TUAM LAUDANT ANGELI, ADORANT DOMINATIONES, TREMUNT POTESTATES, COELI COELORUMQUE VIRTUTES AC BEATA SERAPHIM SOCIA EXULTATIONE CONCELEBRANT, CUM QUIBUS ET NOSTRAS VOCES UT ADMITTI JUBEAS DEPRECAMUR, SUPPLICI CONFESIONE DICENTES:

SANCTUS, SANCTUS, SANCTUS, DOMINUS DEUS SABAOth.

O Bože, ohni zžírající, Amen, Amen, Amen! . . .

KONEC.

O B S A H

Předmluva	9
Světlo a dav	13
Temnoty a dav	25
Sypčiny	37
Pohled na historii	46
Předsudky	81
Král Lear	124
Vášeň v XIX. století	142
Závist	153
Vášeň, povahy, duše	175
Jedni a druzí	201
Sfinx	205
Komično	211
Odloučenost a samota	221
Oheň	229
Naděje	237
Proslulost a sláva	249
Goethe	255
Hoffmann	277
Duch odporování	293
List, který prý jistý doktor, člověk velmi vážný, psal Kri- štofu Kolumbovi před jeho odplutím do Ameriky	301
Intelektuální milosrdnost	305
Slovo Amen	323

**Vyšlo jako 112. svazek
DOBŘÉHO DÍLA
v květnu 1. Páně 1932.
Přeložil Josef Florian;
na skladě u Marty Flo-
rianové ve Staré Říši.
Podle osnovy Ant. Lis-
kovce vytiskl J. Sýko-
ra v Třebíči a to: A 100
ex. na ruč. z Fabriana,
B 100 ex. na anglickém
a C 300 ex. na antiku.
Tento jest**

18. A

D e o g r a t i a s